

Дэмані Рагараы
Прыгоды
ЧЫПАЛІНЫ

Джані Радавы
Прыгоды
ЧЫПАЛІНЫ

МІНСК
«ХАРВЕСТ»

УДК 821.131.1-93-343.4
ББК 84(4Ита)-442
Р15

*Пераклад з італьянскай мовы А. Гібкаўскага
Мастак С. Самсоненка*

Для малодшага школьнага ўзросту

Радары, Дж.
Р15 Прыгоды Чыпаліны / Джані Радары; пер. з італ. мовы А. Гібкаўскага. —
Мінск : Харвест, 2010. — 256 с. : іл.

ISBN 978-985-16-8505-5

УДК 821.131.1-93-343.4
ББК 84(4Ита)-442

ISBN 978-985-16-8505-5

© Maria Teresa Ferretti and Paola Rodari, 1980
Italian edition published by Editori Riuniti, Roma
© Афармленне. «Русіч», 2005
© Падрыхтоўка, пераклад з італьянскай мовы.
ТАА «Харвест», 2010

Раздзел 1,

у якім Чыпалоне наступае на нагу князю Лімону

Чыпаліна — сын Чыпалоне. У яго сямёра братоў, якіх завуць Чыпалета, Чыпалота, Чыпалуча і гэтак далей — самыя звычайныя імёны для цыбульнай сям'і. Цудоўныя людзі, пра гэта варта сказаць адразу, толькі нешта не шанцавала ім у жыцці.

Ну што зробіш: варта з'явіцца цыбуліне — тут як тут слёзы.

Чыпалоне і яго сыны туліліся ў драўлянай халупцы, якая была крыху большая за скрынку для агароднай расады. Калі багацеі выпадкова праязджалі паблізу, то з агідаю круцілі насамі.

— Божа, які смурод ад гэтай цыбулі! — казалі яны і загадвалі фурману даць коням бізуна.

Неяк гэтую бедную ўскраіну мусіў наведаць сам правіцель дзяржавы, князь Лімон. Прыдворныя жажнуліся.

— Што скажа Яго Высокасць, калі гэты смурод даляціць да яго носа?

— А што, калі абпырскаць беднякоў духамі? — падаў думку Галоўны Камергер.

Адразу ж пасля гэтых слоў дзесятак салдат Лімончыкаў накіраваліся на ўскраіну абпырскаць беднякоў духамі. Салдаты пакінулі дома шпагі і ружжы і ўзвалілі на плечы вялізныя бітоны, напоўненыя адэкалонам, духамі і ружавым маслам.

Чыпалоне і ўсёй яго радні загадалі выйсці на вуліцу і пастроіцца ў рады. Пасля гэтага Лімончыкі старанна ўзяліся за справу, пакуль беднякі не прамачыліся з галавы да ног адэкалонам, духамі і ружавым маслам. У Чыпаліны ад такога мноства водараў нават пачаўся насмарк.

Зусім нечакана аглушальны гук трубы апавясціў аб прыбыцці правіцеля ўласнай персонай у суправаджэнні Лімонаў і Лімончыкаў. Адзенне князя Лімона было ярка-жоўтага колеру, як і яго берэт, на якім красаваўся залаты званочак. У прыдворных Лімонаў таксама на шапках былі званочки, толькі не залатыя, а сярэбраныя. Салдаты Лімончыкі насілі званочки з бронзы. Усе разам яны ўтваралі цудоўнае тромканне, і народ збегся паслухаць гэтую дзівосную музыку. Жыхары ўскраіны вырашылі, што з'явіліся вандроўныя музыкі, якія дадуць вясёлы канцэрт.

Але, на жаль, гэта былі не музыкі. Чыпалоне і Чыпаліна стаялі ў першым радзе. Ззаду на іх напіралі разявакі, што збегліся на відовішча. Яны вельмі балюча штурхаліся. Нарэшце бедны Чыпалоне не вытрымаў і запратэставаў:

— Назад! Асадзі назад!

Крык старога Чыпалоне пачуў князь Лімон і вельмі пакрыўдзіўся. Ён падышоў да Чыпалоне на сваіх крывых ножках, стаў проста перад ім і сурова прамовіў:

— Што ты тут раскрычаўся «назад», «назад»? Можа, табе не падабаецца, што мае вернападданыя хочуць атрымаць асалоду ад выгляду свайго гарача любімага валадара і імкнучца наперад, каб воплескамі выявіць сваё захапленне?

— Ваша Высокасць, — прашаптаў яму на вуха Галоўны Камергер, — гэты чалавек вельмі падобны на небяспечнага бунтара, варта не зводзіць з яго вачэй.

І ў той жа момант адзін з гвардзейцаў стаў сачыць за Чыпалоне пры дапамозе спецыяльнай падзорнай трубы, якая прызначалася для назірання за парушальнікамі парадку і мелася ў кожнага Лімончыка.

Няшчасны Чыпалоне так спалохаўся, што ад страху нават пазелянеў.

— Ваша Высокасць, — пачаў быў ён апраўдвацца, — але мяне штурхаюць...

— І слухна робяць! — прагрымеў князь Лімон. — Вельмі слухна.

У тую ж хвіліну Галоўны Камергер звярнуўся да натоўпу з прамоваю:

— Любыя падданыя, Яго Высокасць цэніць вашу вернасць і выказвае падзяку за ваш напор. Штурхайцеся, грамадзяне, напірайце мацней!

— Але ж яны і вас саб'юць з ног, — спрабаваў папярэдзіць Чыпаліна.

І ў той жа момант іншы гвардзеец прыставіў падзорную трубу да вока і стаў вышукваць крыкуна, таму Чыпаліна палічыў за лепшае схвацца ў натоўпе.

Тыя, хто быў у першых радах, спачатку штурхаліся не вельмі моцна, баючыся якога-небудзь падвоху. Аднак, калі Галоўны Камергер грозна забліскаў вачыма, натоўп захваляваўся як вада ў цэбары. Заднія рады сталі напіраць настолькі моцна, што ўрэшце старога Чыпалоне выштурхнула наперад і ён ненаўмысна наступіў на нагу самому князю Лімону.

Сярод белага дня Яго Высокасць вокамгненна пабачыў усе зоркі небасхілу без дапамогі прыдворнага астранома. Дзесяць салдат Лімончыкаў з натхненнем накінуліся на няшчаснага Чыпалоне і надзелі на яго кайданы.

— Чыпаліна! Чыпаліна! — клікаў стары свайго сына, калі салдаты вялі яго ў невядомым кірунку. Чыпаліна на гэты момант паспеў адысці далёка ад бацькі, але натоўп, што быў вакол яго, ужо ўсё ведаў, і, як часта бывае ў такіх выпадках, ведаў значна болей за тое, што адбылося насамрэч.

— На шчасце, мяцежніка своечасова арыштавалі: ён імкнуўся пранізаць Яго Высокасць кінжалам, — радаваліся адны.

— Ну што вы кажаце, у яго ў кішэні быў схаваны кулямёт! — прэрэчылі ім другія.

— У кішэні кулямёт?! Ды гэтага быць не можа! — здзіўляліся трэція.

— А вы хіба не чулі стрэлаў?

На самой справе тое былі не стрэлы, а выбухі святочнага феерверка ў гонар князя Лімона. Аднак народ так перапалохаўся, што пачаў разбягацца ва ўсе бакі.

Чыпаліна хацеў усіх супакоіць і давесці, што кулямэта ў кішэні яго бацькі не было, а быў усяго толькі недакурак цы-

гары, але затым дапяў, што ніхто яго не стане слухаць. Нячасны Чыпаліна моцна засмуціўся. Яму нават раптам падалося, што ён стаў дрэнна бачыць на правае вока. А прычына была ў слязінцы, якая памкнулася выскачыць з гэтага вока на волю.

— Назад, недарэка! — строга скамандаваў ёй Чыпаліна, сцяўшы зубы, каб надаць сабе мужнасці.

Слязінка, смяротна спалохаўшыся, імгненна слізганула назад і больш не рызыкнула з'явіцца.

* * *

Старога Чыпалоне прысудзілі да такога тэрміну зняволення, што ён мусіў знаходзіцца ў турме не толькі пажыццёва, але і шмат гадоў пасля смерці, балазе, у турмах князя Лімона былі і свае могілкі.

Чыпаліна дамогся спаткання з бацькам. Ён абняў старога і ўздыхнуў:

— Бедны татачка! Цябе засадзілі за краты, як злачынцу, разам з сапраўднымі бандытамі!

— Сыноч, выкінь з галавы гэтыя думкі, — ласкава адказаў яму бацька. — Большасць тут — сумленныя і высакародныя людзі, гонар нашага грамадства.

— Але што яны зрабілі дрэннага?

— Нічога. Якраз за гэта іх і пасадзілі. Князю Лімону не падабаюцца прыстойныя людзі.

Чыпаліна задумаўся, і яму здалося, што ён зразумеў бацьку.

— Дык выходзіць, знаходзіцца ў турме — пачэсна?

— У некаторых выпадках — так. Турмы будуць для тых, хто рабуе і забівае, аднак з таго часу, як правіцелем нашай дзяржавы стаў князь Лімон, злодзеі і забойцы служаць пры яго двары, а ў турму трапляюць прыстойныя грамадзяне.

— І я хачу стаць прыстойным грамадзянінам, — рашуча прамовіў Чыпаліна, але ўсё ж не жадаю сядзець у турме. Наадварот, я прыйду сюды і вызвалю ўсіх!

Нечакана Лімонішча — турэмны наглядчык — аб'явіў, што спатканне завершана.

— Чыпаліна, — вымавіў няшчасны вязень на развітанне, — ты ўжо вырас і сам можаш уладкаваць сваё жыццё. Пра маму і братоў паклапоціцца дзядзька Чыпола. Мне хочацца, каб ты павандраваў па свеце, павучыўся розуму.

— Але ў мяне няма ні кніг, каб вучыцца, ні грошай, каб іх купіць.

— Гэта не мае вялікага значэння. Галоўнае — глядзі і запамінай. Асабліва прыглядзіся да ўсялякіх круцялёў і махляроў. Як толькі табе патрапіць на шляху хто-небудзь з іх браціі, затрымайся і вывучы яго як мае быць.

— Ну а потым? Што мне рабіць далей?

— У патрэбны момант сам зразумееш.

— Развітвайцеся хутчэй! — прыкрыкнуў турэмшчык Лімонішча. — Хопіць балбатаць! А ты, смаркач, трымайся далей ад гэтых месцаў, калі не хочаш патрапіць у камеру, як твой бацька.

У Чыпаліны ўжо круцілася на кончыку языка вострае слоўца ў адказ, аднак ён своечасова стрымаўся. Хлопчык падумаў, што зробіць вялікае глупства, калі дасць сябе арыштаваць, яшчэ не ўзяўшыся як след за справу.

Ён моцна абняў бацьку на развітанне і пайшоў.

У той жа дзень Чыпаліна распавёў пра свае намеры маці і братам. Паклапаціцца пра іх ён папрасіў добрага дзядзьку Чыпола, якому пашанцавала больш, чым астатнім сваякам, — ён меў працу брамніка ў нейкай канторы. Сабраўшы ўсе свае небагатыя манаткі ў вузельчык, Чыпаліна павесіў яго на кій і выправіўся ў падарожжа. Ён пакрочыў

па першай жа дарозе, што патрапілася яму на шляху, і, як вы пераканаецеся далей, той яго выбар быў слушным.

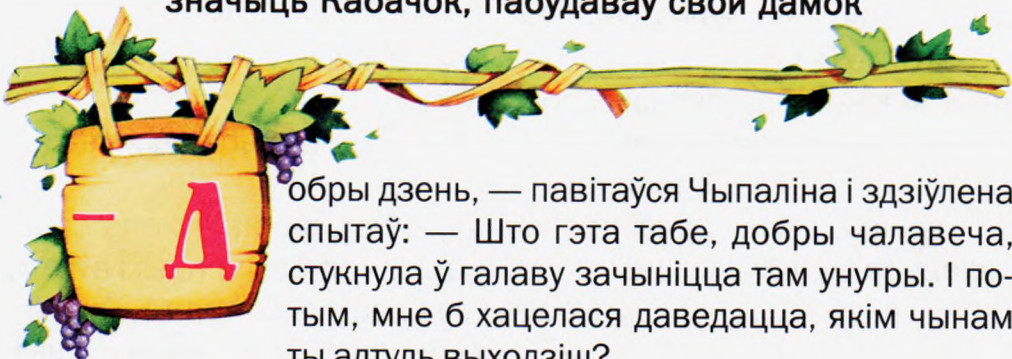
Праз некалькі гадзін шляху Чыпаліна натрапіў на сяло, якое, відавочна, не мела назвы: ні на першым доме, ні дзе-небудзь яшчэ не было ніякай шыльды. Ды і ўвогуле, той першы дом наўрад ці можна было і домам назваць. Гэта была хутчэй будка, у якую з цяжкасцю магла змясціцца нават такса. У акенцы праглядаўся твар дзядулі з рыжаватай барадой, які сумна глядзеў на вуліцу і, здавалася, быў заняты тым, што горка наракаў на свой лёс.

Раздзел 2,

у якім распавядаецца пра тое, як дзядуля Цукіна,
значыць Кабачок, пабудаваў свой дамок

обры дзень, — павітаўся Чыпаліна і здзіўлена
спытаў: — Што гэта табе, добры чалавеча,
стукнула ў галаву зачыніцца там унутры. І по-
тым, мне б хацелася даведацца, якім чынам
ты адтуль выходзіш?

— О, добры дзень, — ветліва адгукнуўся дзядуля, — якраз
гэта вельмі лёгка, вось увайсці нашмат цяжэй. Я б з ахвотаю
запрасіў і цябе, хлопча, і нават пачаставаў бы чым-небудзь. Ад-
нак удвух мы тут не змесцімся, ды, калі сумленна, мне і пачас-
таваць цябе няма чым.

— Дзякуй за запрашэнне, — мовіў Чыпаліна. — Дык гэта
ваш дом? А чаму ваш дом такі маленькі?

— Так, мой, — адказаў дзядуля, якога звалі Цукіна, гэта значыць Кабачок. — Ён насамрэч крыху цеснаваты, але ў ім вельмі ўтульна, асабліва калі не дзьме вецер.

Трэба сказаць, што дзядуля Цукіна толькі напярэдадні завершыў будаўніцтва свайго дома. Ён яшчэ з дзіцячых гадоў набраў сабе ў галаву, што пабудуе ўласны дом, і з гэтай мэтай штогод набываў па цагліны. Аднак тут мелася адна закавырка: дзядуля Цукіна не ведаў арыфметыкі і таму час ад часу прасіў свайго суседа шаўца Вінаградзінку палічыць набытыя цагліны.

— Ну што ж, паглядзім, — казаў у такіх выпадках майстар Вінаградзінка, чухаючы сабе патыліцу сагнутым шылам, — шэсць памножыць на сем — атрымліваецца сорок два... прэч дзевяць ... у выніку будзе сямнаццаць.

— А ці хопіць гэтага на дом?

— Калі добра падумаць, не.

— Дык што ж мне рабіць?

— Гэта ўжо твая справа. Калі бракуе цэглы, каб пабудаваць дом, то вазьмі ды складзі сабе лаўку.

— Але мне не патрэбна лаўка! Ён хапае і ў парку, а калі яны будуць усе занятыя, то я магу і пастаяць.

Майстар Вінаградзінка зноў пачаў старанна чухаць сваю галаву сагнутым шылам. Спачатку ён пачухаў за правым вухам, потым за левым і нарэшце схваўся ў сваю майстэрню. Так і не дачакаўшыся ад шаўца ніякай парады, дзядуля Цукіна вырашыў больш працаваць і менш есці. Цяпер за год яму ўдавалася набыць па тры цэглы, а калі моцна паднатужваўся — то і па пяць. Цукіна стаў тонкім, як запалка, затое куча цэглы расла.

Суседзяў гэтая гісторыя цешыла, і яны казалі: «Паглядзіце на Цукіну, падобна на тое, што гэтыя цэглы ён дастае са свайго жывата. Кожны раз, калі да кучы дадаецца адна цагліна, Цукіна худзее на цэлы кілаграм!»

Так працягвалася некалькі гадоў. Адноўчы дзядуля Цукіна адчуў, што больш не ў стане працаваць так, як раней, бо яго сталы ўзрост пачаў нагадваць пра сябе. Ён ізноў паклікаў майстра Вінаградзінку:

— Калі ласка, зайдзіце і палічыце, колькі ў мяне цяпер цаглінаў.

Майстар Вінаградзінка, прыхапіўшы з сабою сагнутае шыла, каб чухаць галаву, кінуў вокам на кучу цаглінаў і прамовіў:

— Шэсць на сем сорок два... прэч дзевяць ... у выніку сто васемнаццаць штук.

— Ці хопіць гэтага, каб пабудаваць дом?

— Думаю, што не.

— І што мне цяпер рабіць?

— Нічым не магу дапамагчы... Гэтай колькасці цаглін хопіць для пабудовы... куратніка.

— Але ж у мяне няма курэй! Навошта мне куратнік?

— Пасадзі туды ката. Гэтая жывёла прыносіць карысць, бо ловіць мышэй.

— Гэта слушна, але ў мяне няма ката і, шчыра кажучы, мышэй таксама няма.

— Не ведаю, што і параіць табе, — фыркнуў майстар Вінаградзінка і люта пачухаў галаву сагнутым шылам, — сто васемнаццаць — гэта сто васемнаццаць, і ні цаглінай больш, ці не так?

— Калі гэта кажа той, хто вывучаў арыфметыку, то значыць, так яно і ёсць.

Дзядуля Цукіна ўздыхнуў адзін раз, потым другі. Урэшце, колькі ні ўздыхай, а цаглін ад гэтага болей не стане, і ён вырашыў не марнуючы часу ўзяцца за будаўніцтва.

«Зраблю маленькі дамок, зусім маленькі, — думаў ён, узводзячы сцены, — палац мне не патрэбен, тым больш, што я і сам не волат. А калі цэгля будзе недастаткова, выкарыстаю некалькі лістоў паперы».

Дзядуля Цукіна працаваў не спяшаючыся, з вялікай асцярожнасцю, таму што баяўся зрасходаваць адразу ўсе цагліны. Ён клаў іх адну на другую ашчадна, быццам яны былі шклянныя. Стары Цукіна памятаў кожную сваю цаглінку.

— Вось, — казаў ён, узяўшы адну з іх і пшчотна яе глядзячы, — гэтую цагліну я набыў дзевяць гадоў таму на Каляды. Я купіў яе на грошы, адкладзеныя на качку да святочнай вячэры. Але нічога, качку я пакаштую пазней, калі дом будзе пабудаваны.

Над кожнай цаглінай ён доўга-доўга ўздыхаў. Аднак калі ўсе цагліны былі выкарыстаны, уздыхаў у старога засталася яшчэ вельмі шмат, а дом атрымаўся падобным на галубятню.

«Калі б я быў голубам, — падумаў небарака Цукіна, — то мне было б тут вельмі ўтульна».

Ён паспрабаваў зайсці ў свой дамок, але так моцна стукнуўся каленам аб дах, што ўся яго пабудова ледзь не развалілася.

«Пастарэўшы, я зрабіўся і рассяяным. Трэба быць крыху ўважлівейшым».

Стары стаў на калені перад дзвярыма і на карачках, пыхкаючы, нібы паравоз, запоўз у свой дамок. Адразу ж выявілася, што беды яго не скончыліся. Калі Цукіна паспрабаваў падняцца, то столь затрашчала, пагражаючы абваліцца. Не мог ён і расцягнуцца на падлозе ва ўвесь рост, таму што дамок атрымаўся занадта малым. Нельга было ўлегчыся ўперак, бо дамок быў зусім вузкім. А ногі? Іх жа таксама трэба было неяк уцягнуць унутр, інакш у дождж яны намоклі б.

«Відаць, — зрабіў выснову Цукіна, — мне не застаецца нічога іншага, апроч як заняць сядзячае становішча».

Так ён і зрабіў. Сеўшы, Цукіна пачаў уздыхаць, але як мага цішэй, каб не пашкодзіць сваё жылло. Ён цалкам за-

поўніў сабою свой дамок, а яго твар у акенцы здаваўся ўвасабленнем смутку.

— Як ты сябе адчуваеш? — спытаў майстар Вінаградзінка, які выйшаў пацікавіцца з дзвярэй сваёй майстэрні.

— Дзякуй, добра, — ветліва адказаў Цукіна.

— А табе не цісне крыху ў плячах?

— Не, я зняў з сябе дакладную мерку.

Шавец Вінаградзінка пачухаў сабе галаву шылам і нешта прамармытаў, аднак што канкрэтна, зразумець было немажліва. Тым часам з усіх бакоў пачаў збягацца народ, каб паглядзець на дамок Цукіны. Прыбегла таксама чародка хлапчукоў-свавольнікаў. Самы маленькі з іх забраўся на дах дамка і пачаў спяваць, прытанцоўваючы:

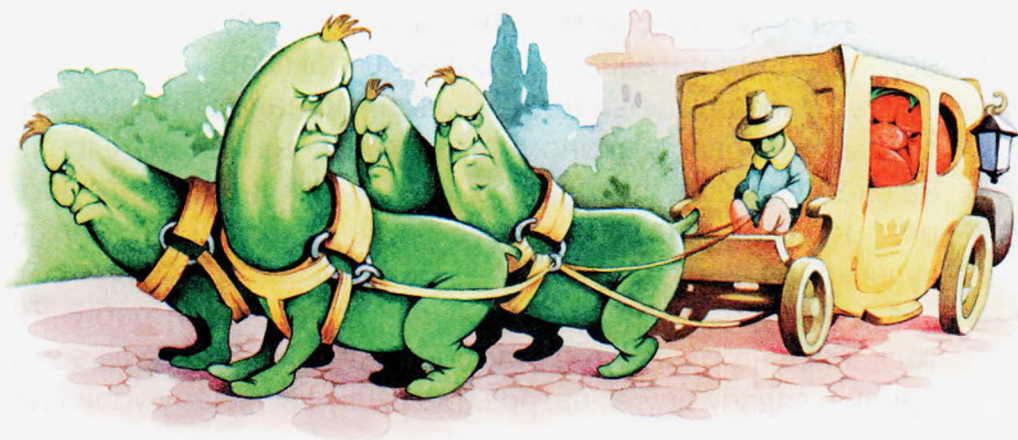
Ах, што за хата ў Кабачка:
У склепе левая рука,
На кухні — дык наадварот,
А ў спальні — ногі і живот!
А нос? Куды падзеўся нос?
Ды вось — да столі ён прырос!

— Богам прашу, хлопчыкі, — умольным голасам вымавіў Цукіна, — цішэй, а то мой дамок разваліцца. Ён такі нетрывалы.

Каб неяк задобрыць гарэзаў, Цукіна дастаў з кішэні некалькі цукерак у яркіх абгортках, якія ляжалі там з векапомных часоў, і прапанаваў іх хлапчукам. Тыя з радасным віскам накінуліся на здабычу, распіхваючы адзін другога, бо кожны імкнуўся, каб цукеркі дасталіся яму.

З гэтага дня, як толькі ў кішэні Цукіны заводзілася крыху дробных грошай, ён траціў іх на цукеркі для дзятвы. Ён клаў ласункі на падаконнік, быццам насыпаў хлебныя крошкі для вераб'ёў. Такім чынам у Цукіны з'явіліся сябры. Некалькі разоў ён

нават пускаў хлопчыкаў па чарзе ў свой дамок, а сам заставаўся знадворку і сачыў, каб яны не нарабілі бяды.

Толькі Цукіна пачаў распавядаць пра ўсё гэта Чыпаліну, як на ўскраіне сяла паднялося воблака пылу. З усіх бакоў пачуўся стук дзвярэй і вокнаў, якія спяшаліся зачыніць жыхары сяла. На вачах у Чыпаліны жонка шаўца Вінаградзінкі вельмі паспешліва апусціла жалезныя аканіцы. Людзі хаваліся па сваіх халупках так хутка, быццам вось-вось павінен быў наляцець ураган. Нават куры, каты і сабакі кінуліся ўцякаць хто куды ў пошуках сховішча.

Чыпаліна так і не паспеў ні ў кога спытаць пра тое, што адбываецца: воблака пылу, якое суправаджалася жахлівым грукатам, ужо праскочыла праз усё сяло і спынілася якраз перад дамком дзядулі Цукіны.

Калі пыл крыху ўлёгся, перад позіркам Чыпаліны паўстала карэта, запражаная чацвёркай коней, дакладней, агуркоў. Як вы ўжо паспелі заўважыць, у гэтай краіне ўсё было ў сваяцтве з якой-небудзь садавінай ці агароднінай. З карэты на дол саскочыла асоба зайздросных памераў, апранутая ва ўсё зялёнае і такая круглая, што здавалася, яшчэ крыху — і яна лопне. Гэтая

істота дзякуючы сваім чырвоным надзьмутым шчокам вельмі моцна нагадвала пераспелы памідор.

Гэта, зрэшты, і быў не хто іншы, як кавалер Памідор, галоўны мажардом і аканом замка графінь Вішань. Чыпаліна скеміў, што ад гэтай персоны нельга чакаць нічога добрага, калі пры адным толькі яго з'яўленні ўсе паразбягаліся куды вочы глядзяць.

Аднак кавалер Памідор нічога дрэннага не рабіў. Ён толькі пільна глядзеў на старога Цукіну, не зводзячы з яго вачэй, глядзеў доўга, пагрозліва схіліўшы галаву ўбок і не кажучы ні слова.

Беднаму Цукіну хацелася праваліцца скрозь зямлю разам са сваёй халупкай.

Пот ручаніамі сцякаў з ілба старога і трапляў яму проста ў рот, аднак у Цукіны не хапала смеласці падняць руку і абцерціся, і яму даводзілася глытаць салёныя і горкія кроплі.

Не вытрымаўшы, Цукіна заплюшчыў вочы і стаў сябе супакойваць: «Ну вось, Памідора тут больш няма. Я мораплаўца, а дамок мой — лодка... Мы знаходзімся пасярэдзіне Ціхага акіяна. Марская вада, блакітная і спакойная, прыносіць нам прыемную прахалоду. О, як плаўна пакачваецца на хвалях мая лодачка...»

Але гэта быў ніякі не акіян, а кавалер Памідор. Ухапіўшыся за дах, ён пачаў трэсці дамок так, што пасыпалася чарапіца. Калі ж дзядуля Цукіна зноў расплюшчыў вочы, Памідор так моцна зароў, што вокны і дзверы ўсіх астатніх халупак зачыніліся яшчэ шчыльней, чым раней, і той, хто дасюль зачыніў свае дзверы на адзін абарот ключа, паспешаў павярнуць яго яшчэ раз.

— Зладзюга! — грымеў Памідор. — Бандыт! Ты пабудаваў сапраўдны палац на зямлі, якая з'яўляецца ўласнас-

цю графінь Вішань, і збіраешся жыць тут у бяздзейнасці і гультайстве, смеючыся з дзвюх сталага веку сіньёр-удоў і круглага сіраты, іх унучатага пляменніка. Я табе пакажу!

— Ваша дастойнасць! — усклікнуў Цукіна. — Дазвол на будаўніцтва гэтага дамка быў мне дадзены самім графам Вішняй.

— Граф Вішня ўжо трыццаць гадоў як нябожчык — дай Божа спачын яго душы. Цяпер гэтая зямля належыць графіням, і ты мне зробіш вялікую паслугу, калі выберашся адсюль, пакуль цэлы. Далейшае табе растлумачыць адвакат. Адвакат! Гэй, дзе ты там?

Сіньёр Гарошынка, які выконваў у гэтым сяле абавязкі адваката, увесь гэты час стаяў за дзвярыма свайго дома, гатовы азвацца на першы воклік. Ён выскачыў так імкліва, як гарошынка са стручка. Кожны раз, наязджаючы ў сяло, Памідор клікаў адваката, каб той пацвяджаў яго высновы.

— Вось і я, ваша дастойнасць! Чым магу быць карысны? — праямліў Гарошынка, сагнуўшыся ў паклоне напалам і пазелянеўшы ад страху. Ён быў вельмі маленькага росту, і яго паклон застаўся незаўважаным. Тады, баючыся падацца няветлівым, Гарошынка зрабіў кулець праз галаву так, што яго ногі заматляліся ў паветры.

— Скажы гэтаму старому, што ён мусіць зараз жа сысці адсюль іменем закону. І абвясці ўсім мясцовым жыхарам, што графіні Вішні пасадзяць у гэтую будку лютага сабаку Масціну*. Ён дык ужо прыглядзіць за свавольнікамі, якія з нядаўняга часу не выказваюць належнай павагі.

— Я... сапраўды... — блытаючыся ў словах, замармытаў нешта невыразлівае сіньёр Гарошынка. Ад страху ён яшчэ больш пазелянеў.

— Што сапраўды ці несапраўды? Ты адвакат ці не?

* Масціна — парода вартавых сабак.

— Так, ваша дастойнасць. Я скончыў універсітэт у горадзе Саламанка, вывучыў грамадзянскае і крымінальнае права.

— Усё, хопіць... Калі ты адвакат, то я маю рацыю. Можаш ісці.

І сіньёр Гарошынка, не дачакаўшыся паўторнага загаду, знік яшчэ жвавей, чым з'явіўся.

— Ты чуў, што сказаў адвакат? — спытаў Памідор у Цукіны.

— Адвакат нічога не сказаў.

— І ты яшчэ асмельваешся спрацацца, нахабнік?

— Ваша дастойнасць, я нават і рота не раскрыў, — прамармытаў Цукіна.

— Дык хто ж тады гаварыў?

Памідор з пагрозлівым выглядам павярнуўся вакол сваёй восі.

— Прайдзісвет! Махляр! — яшчэ раз прамовіў голас.

— Хто гэта сказаў? А-а-а, ведаю! Гэта шавец Вінаградзінка, страшэнны нягоднік, — зрабіў выснову Памідор. Ён падскочыў да майстэрні Вінаградзінкі, забарабаніў сваёй палкай па жалезных аканіцах і злосна прашыпеў:

— Я ўсё ведаю, я ведаю, шавец, што ў тваёй майстэрні адбываюцца забароненыя размовы супраць мяне і супраць высакародных графінь Вішань. Ты і твае сябрукі не выяўляеце зусім ніякай павагі да гэтых дзвюх нябогаў і да сіроткі. Але прыйдзе і ваша чарга. І тады паглядзім, хто будзе смяяцца.

— Прыйдзе і твая чарга, Памідор, калі ты нарэшце лопнеш, — ужо трэці раз прагучаў усё той жа голас, які належаў, як вы ўжо здагадаліся, Чыпаліну. Засунушы рукі ў кішэні, ён смела наблізіўся да страшнага кавалера, які нават і меркаваць не мог, што нос не ў сваю справу сунуў вось гэты хлапчук.

— Адкуль ты ўзяўся? Чаму не на працы? — са здзіўленнем спытаў кавалер Памідор.

— Я не працую, — адказаў Чыпаліна, — я вучуся.

— І чаму ты вучышся? Дзе твае падручнікі?

— Я вывучаю нягоднікаў і прайдзісветаў, ваша дастойнасць. Проста перад маім носам стаіць адзін з іх, і я не хачу ўпусціць выпадак вывучыць яго і зразумець, з чаго ён зроблены.

— Ты цікавішся прайдзісветамі? Дык тут усе прайдзісветы, так ці інакш. Але калі ты прыкмеціў кагосьці, хто мне яшчэ незнаёмы, пакажы яго мне.

— Абавязкова, ваша дастойнасць, — адказаў Чыпаліна, падмігнуўшы Памідору. Пашукаўшы рукою ў левай кішэні, ён дастаў адтуль люстэрка, якім часам пускаў сонечныя зайчыкі, каб пацешыць сваіх братаў. Чыпаліна падышоў да Памідора і сунуў люстэрка яму пад нос.

— Вось ён, ваша дастойнасць, ці не зробіце ласку зірнуць сюды? Так лепш бачна.

Памідор з цікаўнасцю вылупіўся ў люстэрка. Хто ведае, што ён там чакаў пабачыць! Аднак адтуль, натуральна, глядзеў яго ўласны чырвоны твар з маленькімі вочкамі і агідным ротам.

Нарэшце да Памідора дайшло, што Чыпаліна проста здзекуецца з яго. Ён прыйшоў у шаленства і, схапіўшы крыўдзіцеля за валасы абезвюма рукамі, пачаў цягаць сюды-туды.

— Ай-я-яй! Ай-яй! — вішчэў Чыпаліна, не губляючы, зрэшты, здольнасці жартаваць. — Колькі сілы у адным махляры: ваша дастойнасць вартая цэлага войска прайдзісветаў.

— Я табе пакажу! — захлынаючыся ад злосці, крычаў Памідор. Ён усё цягаў Чыпаліну за валасы і рвануў

нарэшце так моцна, што ў руцэ застаўся пук валасоў юнага насмешніка.

І тут здарылася тое, што і павінна было здарыцца ў такой сітуацыі, калі хтосьці сарваў цыбульныя валасы: знянацку ў раззлаванага кавалера з'явілася рэзь у вачах. У іх моцна зашчыпала, і ў Памідора фантанам пырснулі слёзы. Яны шчодрай рэчкаю пацяклі па шчоках і хутка залілі ўсю вуліцу, ды так, быццам па ёй толькі што праехала палівальная машына.

«Што гэта са мной? Нічога такога ў маім жыцці яшчэ не бывала!» — спалохаўся не на жарт Памідор, выпучваючы ад страху і здзіўлення вочы. Памідор быў увогуле даволі бессардэчным і жорсткім, і ён насамрэч ніколі не плакаў. Апрача таго, Памідору, як вельмі заможнаму і важнаму сін'ёру, ніколі самому не даводзілася абіраць цыбулю. Гэтая дзіўная з'ява страшэнна спалохала кавалера. Ён ускочыў у сваю карэту і, сцябаючы коней, памчаўся прэч з вялізнай хуткасцю. Але, уцякаючы, усё ж паспеў азірнуцца і крыкнуць:

— Эй, Цукіна, я цябе папярэдзіў!.. А ты, маленькі бандыт, яшчэ дорага заплаціш мне за гэтыя слёзы!

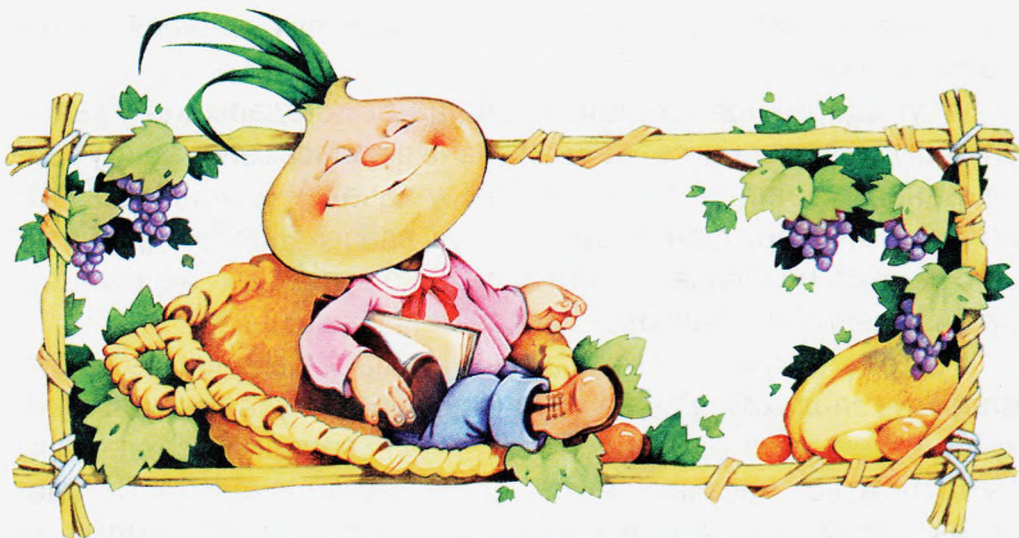
Чыпаліна аж качаўся па зямлі ад смеху, а дзядуля Цукіна выцер нарэшце свой пот з ілба. У дамах паступова пачалі расчыняць дзверы і вокны. Выключэннем быў толькі дом сін'ёра Гарошынкі. Майстар Вінаградзінка падняў свае жалезныя аканіцы і выйшаў на вуліцу, радасна пачухваючы галаву.

— Клянуся ўсімі падноскамі ў свеце! — усклікнуў ён. — Вось хлопец, які прымусіў плакаць самога сін'ёра Памідора! Адкуль ты родам, сябра?

І Чыпаліна распавёў усім жыхарам сяла ўжо знаёмую вам гісторыю.

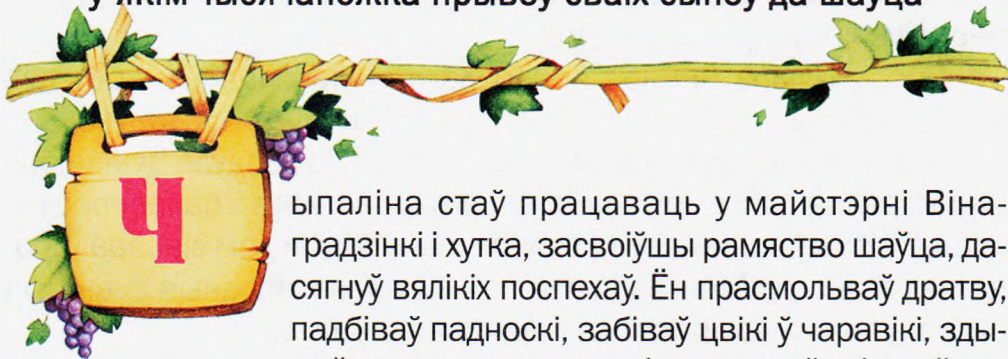

Раздзел 3,

у якім Тысячаножка прывёў сваіх сыноў да шаўца

Чыпаліна стаў працаваць у майстэрні Вінаградзінкі і хутка, засвоіўшы рамяство шаўца, дасягнуў вялікіх поспехаў. Ён прасмольваў дратву, падбіваў падноскі, забіваў цвікі ў чаравікі, здымаў мерку з ног, ножак і нажышчаў кліентаў.

Майстар Вінаградзінка быў задаволены сваім старанным падмайстрам. Sprawy ішлі добра, напэўна, яшчэ і таму, што многія людзі прыходзілі ў майстэрню Вінаградзінкі, каб паглядзець на таго самага хлапчука, які прымусіў плакаць самога кавалера Памідора. Так Чыпаліна вельмі хутка займеў новых знаёмых.

Адным з першых у майстэрню Вінаградзінкі зазірнуў прафесар Груша, выкладчык музыкі, які ніколі не развітваўся са

сваёй скрыпкай. Услед за ім заўсёды ляцела цэлая хмара вялікіх мух і восаў, бо скрыпка прафесара была выраблена з палавінкі духмянай і сакавітай грушы, а мухі і восы, як вядома, лёгка губляюць галаву ад гэтага дурманлівага водару.

Неаднаразова падчас канцэртаў глядачы ўставалі і папярэдзвалі Грушу:

— Прафесар, на скрыпцы сядзіць вялізная муха. Праз яе вы зрабілі памылку.

Ён спыняў канцэрт і смычком адганяў муху. Некалькі разоў у скрыпку залазіў жук і прарабляў там доўгія хады. Інструмент у выніку безнадзейна псаваўся, і прафесару даводзілася набыць новы.

Пасля прафесара ў майстэрню Вінаградзінкі завітаў Цыбуля-Парэй, які працаваў зяленіўшчыкам. У яго была вялізная чупрына, якая закрывала ледзь не ўвесь лоб, а вусы зяленіўшчыка, здавалася, не мелі канца.

— Гэтыя вусы, — з сумам давёў Цыбуля-Парэй Чыпаліну, — маё няшчасце. Калі мая жонка распачынае мыццё бялізны і ёй патрэбна развесіць яе на прасушку, яна садзіць мяне на балкон, прывязвае мае вусы да двух цвікоў — адзін направа, другі налева — і вешае на іх бялізну. І я мушу пячыся на сонцы, пакуль яна не высахне. Паглядзі сюды, вось бачыш... сляды ад прышчэпак.

І насамрэч на яго вусах былі бачны выразныя сляды ад бялізнавых прышчэпак. Паглядзець на Чыпаліну прыйшла і сям'я Тысячаножкі — бацька і двое яго сыноў, якіх звалі Сталапка і Станожка і якія ні хвіліны не маглі пасядзець спакойна.

— Яны заўсёды такія непаседлівыя? — здзівіўся Чыпаліна.

— Гэта яшчэ што! — мовіў Тысячаножка. — Зараз яны проста два анёлы. Ты б паглядзеў на іх, калі мая жонка іх спрабуе памыць! Яна мае ім пярэднія ногі, а яны за гэты час пэцкаюць заднія. Затым, калі мая жонка пачынае мыць ім заднія ногі,

яны пэцкаюць пярэднія. Гэта працягваецца бясконца, і кожны раз на мыццё ідзе цэлая скрынка мыла.

Майстар Вінаградзінка спытаў:

— Ну дык як, будзем здымаць мерку з малых на чаравікі?

— Хай мяне пярун: дзве тысячы пар абутку! Дык давядзецца ўсё жыццё працаваць без дайпрычыны.

— Уласна кажучы, — дадаў Вінаградзінка, — у мяне столькі і скуры не знойдзецца, нават калі я абшнару ўсю майстэрню.

— Давайце заменім тые чаравікі, што зусім знасіліся.

Сталапка і Станожка з усіх сіл стараліся не варушыцца і не дрыгаць нагамі, пакуль майстар Вінаградзінка і Чыпаліна аглядалі падноскі, мыскі і абцасы.

— Гэтаму хлопчыку трэба замяніць першыя дзве пары і пару нумар трыста.

— Не, гэтыя чаравікі яшчэ паслужаць нейкі час, — паспяшаўся запырэчыць бацька Тысячаножка, — дастаткова замяніць абцасы.

— А другому вашаму сыну спатрэбяцца дзесяць новых чаравікаў у канцы правага раду.

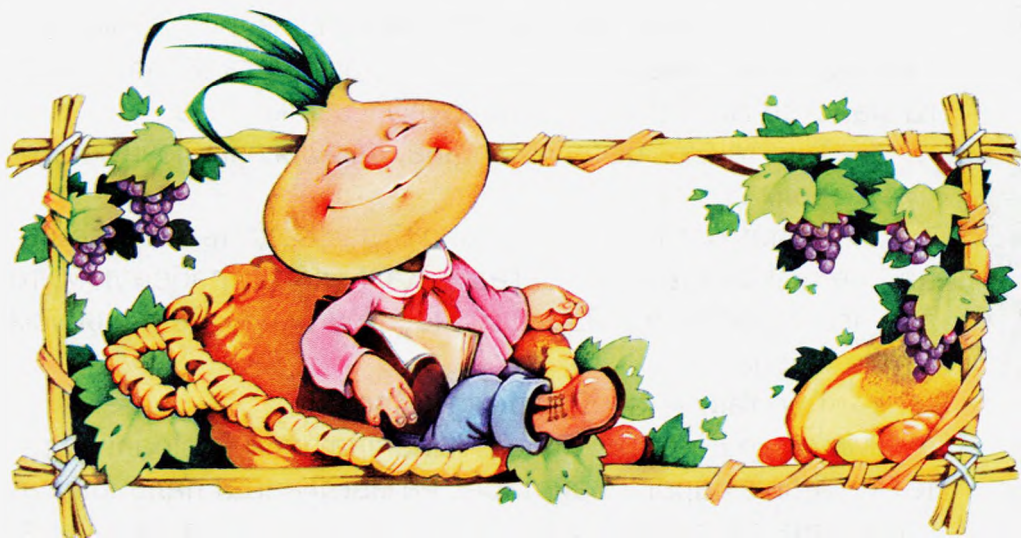
— Я заўсёды яму кажу, каб ён не шоргаў нагамі. Вы думаеце, што дзеці ходзяць прыстойна, спакойна, як усе людзі? Куды там! Яны вечна скачуць, танчаць, шоргаюць нагамі. І вось вынік: чаравікі з правага боку зношваюцца хутчэй, чым з левага.

Майстар Вінаградзінка ўздыхнуў:

— Дзеці, будзь у іх хоць дзве нагі, хоць сто, усё роўна могуць сцерці да лахманой тысячу пар абутку.

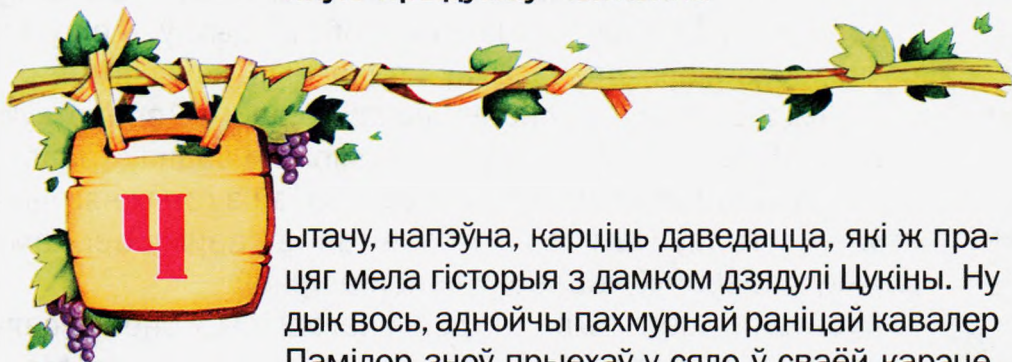
Нарэшце Тысячаножка і яго сыны развіталіся з шаўцом і яго падмайстрам і, тупаючы сваімі шматлікімі нагамі, выправіліся дамоў. Дакладней, Станожка і Сталапка не ішлі, а каціліся, быццам у іх замест ног былі калёсы. Бацька Тысячаножка рухаўся марудней, бо крыху накульгваў на сямнаццаць ног.

Раздзел 4,

у якім люты сабака Масціна трапляе ў пастку,
якую прыдумаў Чыпаліна

ытачу, напэўна, карціць даведацца, які ж працяг мела гісторыя з дамком дзядулі Цукіны. Ну дык вось, аднойчы пахмурнай раніцай кавалер Памідор зноў прыехаў у сяло ў сваёй карэце, запрэжанай чацвёркай агуркоў, але на гэты раз ён з'явіўся ў суправаджэнні тузіна стражнікаў. Не марнуючы часу на тлумачэнні, яны з ходу выкінулі Цукіну з яго халупы, а замест яго пасадзілі злоснага ланцужнага сабаку Масціну.

— Вось вам! — пераможна крыкнуў Памідор і з пагрозлівым выглядам азірнуўся навокал. — Прайдзісветы, якія жывуць

у гэтым сяле, цяпер навучацца паважаць мяне, і, найперш, гэта датычыць невядома адкуль прыблуднага абібока, якога майстар Вінаградзінка прытуліў у сваім доме.

— Так, так, — рычаў Масціна, выяўляючы поўную згоду са сваім сіньёрам.

— А бязмозглы стары Цукіна будзе ведаць, як упарціцца і не выконваць мае загады. Калі яму патрэбен дом, то для яго заўсёды знойдзецца месца ў турме. Там для ўсіх хапае месца.

— Так, так, — зноў зарыкаў Масціна.

Майстар Вінаградзінка і Чыпаліна, якія назіралі за гэтай сцэнай з парога майстэрні, не маглі нават пальцам паварушыць за свайго сябра. Сілы былі занадта няроўныя. Цукіна з сумным выглядам прысеў на тумбу і стаў церабіць сваю бараду. Кожны раз, калі ён праводзіў рукой па барадзе, у яго жмені заставалася пасма валасоў. Пабачыўшы, што можа застацца зусім без барады, Цукіна спыніў гэты занятак. Ён проста сядзеў на тумбе і ўздыхаў — вы ўжо, пэўна, зразумелі, што ўздыхаў у запасе ў Цукіны шмат.

Памідор, зрабіўшы справу, пачаў збірацца ў зваротную дарогу. Масціна ўстаў па стойцы «смірна» і падняў хвост.

— Пільную уважліва і не зводзь вачэй з гэтых нягоднікаў, — загадаў Памідор на развітанне свайму вернаму служку і сцебануў чацвёрку коней-агуркоў.

Той летні дзень выпаў на дзіва пагодлівы. Сонейка свяціла вельмі шчодро, і было, бадай што, крыху гарача. Масціна сноўдаў туды-сюды перад Цукінавай халупай, віляў хвостом для большай важнасці. Але хутка спацеў і падумаў, што нядрэнна было б выпіць апельсінавага соку. Ён азірнуўся навокал, шукаючы вокам якога-небудзь гарэзу, каб паслаць яго ў карчму па сок, аднак на гарэзаў паблізу і намёку не было. У полі зроку Масціны знаходзіўся толькі

Чыпаліна, які сядзеў на ганку майстэрні шаўца Вінаградзінкі і сукаў дратву. У Масціны гэты хлопчык выклікаў недавер, і сабака вырашыў не звяртацца да яго. Чым вышэй падымалася сонца, тым рабілася гарачэй і тым мацней Масціна пакутаваў ад смагі.

— Цікава, што ж я з'еў сёння раніцой, — мармытаў сабака, — можа, мне зашмат солі паклалі ў поліўку? У мяне так пячэ ў горле, быццам бы там распалілі вогнішча.

Чыпаліна падняў галаву і кінуў погляд у бок Масціны.

— Гэй, — праскуліў Масціна жаласлівым голасам.

— Вы звяртаецеся да мяне? — спытаў Чыпаліна.

— Так, я звяртаюся да вас, малады чалавек. Вы не маглі б прынесці мне апельсінавага соку?

— Я б прынёс, не паленаваўся б, сіньёр Масціна, але менавіта цяпер мой гаспадар загадаў мне паставіць новую падноску на гэты чаравік, і ў мяне зусім няма часу.

Пасля гэтых слоў Чыпаліна знік у майстэрні.

— Які нявыхаваны хлопчык, — прабурчэў сабака, абурана страсянуўшы ланцугом. Неўзабаве Чыпаліна з'явіўся на парозе майстэрні.

— Сіньёр, — зноў прамармытаў Масціна, — не маглі б вы мне прынесці шклянку вады?

— Мне зусім не цяжка прынесці вам вады, — зараз жа адказаў Чыпаліна, — але якраз цяпер гаспадар загадаў мне замяніць абцасы на чаравіках цырульніка.

А трэцяй гадзіне папаўдні сонца пачало пячы так, што нават камяні ўспацелі. Масціна паміраў ад смагі. Тады Чыпаліна ўзяў бутэльку, наліў туды вады і падсыпаў белага парашку. Гэта было снатворнае, якое жонка майстра Вінаградзінкі прымала вечарамі, каб заснуць. Нервовая сістэма беднай жанчыны была настолькі разладжаная, што без гэтага парашку яна аніяк не магла заснуць.

Заткнуўшы рыльца бутэлькі пальцам, Чыпаліна паднёс яе да вуснаў і зрабіў выгляд, што п'е ваду.

— Ах! — усклікнуў ён затым, гладзячы сябе па горле. — Якая ж халодненькая!

Масціна праглынуў цэлы літр сваёй сліны, і на імгненне яму здалося, што ён больш не хоча піць. Але толькі на імгненне!

— Сіньёр Чыпаліна, — спытаў ён як бы між іншым, — гэтая вада смачная?

— Смачная? Ды не тое слова. Яна смачнейшая нават за салодкую наліўку.

— І ў ёй няма мікробаў?

— Якое там, гэтая вада прайшла ачыстку на спецыяльнай устаноўцы вядомага прафесара. Тут няма ніводнага мікроба!

Пры гэтых словах ён зноў падняў бутэльку і прыкінуўся, што зрабіў некалькі глыткаў.

— Сіньёр Чыпаліна, — здзівіўся Масціна, — як жа так атрымліваецца, што бутэлька ўвесь час застаецца поўнай?

— Гэтая бутэлька — падарунак майго дзядулі, яна чароўная, таму ніколі не пусцее.

— А ці не дасце вы мне зрабіць з яе хаця б адзін глыточак? Мне б хапіла і сталовай лыжкі вады.

— Адзін глыток? Ды я дам вам паўтузіна бутэлек! — адказаў Чыпаліна.

Уявіце сабе, якую радасць адчуў Масціна: ён не ведаў, як дзякаваць хлопчыку. Ён лізаў яму ногі, віляў хвостом так, як ніколі не віляў нават перад сваімі гаспадынямі графінямі Вішнямі.

Чыпаліна паставіў перад сабакам жаданую бутэльку з вадою. Той схпіў яе і залпам перакуліў у сваё горла. Паглядзеўшы на пустую бутэльку ён са здзіўленнем вымавіў: «Як, ужо скончыла-

ся? Вы ж казалі мне, што гэта чароўная бутэлька!» Адразу пасля гэтых слоў ён рухнуў як падкошаны на зямлю і моцна заснуў.

Чыпаліна адвязаў ланцуг, узваліў Масціну на плечы і накіраваўся да замка графінь Вішань. Па дарозе ён азірнуўся і ўбачыў, што дзядуля Цукіна зноў уступіў ва ўладанне сваёй халупкай. Твар старога з парадзелай барадой выглядаў з акенца і ажно свяціўся ад шчасця.

«Беднае сабаччо! — думаў Чыпаліна, ступаючы па дарожцы, якая вяла да замка. — Прабач, але ў мяне не было іншага выйсця. Калі ты прачнешся, ты наўрад ці будзеш дзякаваць мне за свежую ваду».

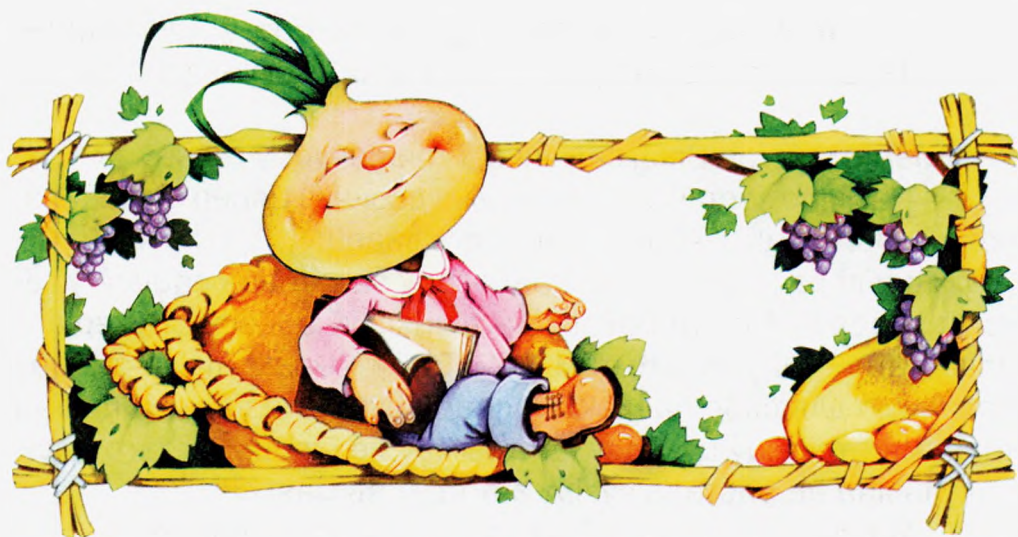
Ён наблізіўся да парка з прыгожай агароджай. Брамка была адчынена. Чыпаліна занёс сабаку ў парк і паклаў на траву. Ласкава пагладзіўшы яго, ён прамовіў:

— Даруй мне, калі ласка, і перадай ад мяне прывітанне кавалеру Памідору.

Масціна адказаў яму праз сон шчаслівым буркатаннем. Яму ў гэты момант снілася, што ён плыве па невялікім горным возеры, поўным халодненькай і вельмі смачнай вады, і п'е гэтую цудоўную вадзіцу. П'е, пакуль не напіваецца ўволю і нарэшце сам не становіцца вадою. Цалкам вадзяны сабака — нават вушы ў яго з вады і хвост, які ператварыўся ў сапраўдны фантан...

— Спі спакойна, — сказаў Чыпаліна на развітанне і пакрочыў у сяло.

Раздзел 5,

у якім Чарніца папярэджвае злодзеяў і вешае
для іх перад дзвярыма званочак

а вяртанні ў сяло Чыпаліна ўбачыў, што каля
дамка старога Цукіны сабралася шмат людзей.
Яны нешта вельмі ажыўлена абмяркоўвалі і,
па праўдзе кажучы, былі вельмі напалоханы.

— Што ж зробіць кавалер? — з заклапочаным выглядам
пытаў прафесар Груша.

— А я вам скажу, што гэтая гісторыя дрэнна скончыцца.
Урэшце, яны гаспадары і каму як не ім тут распараджацца, —
заўважыў Гарбуз.

Жонка Цыбулі-Парэя тут жа схавала свайго мужа за вусы,
як быццам гэта былі лейцы, і сказала:

— Но, пайшоў! Трэба паспець вярнуцца ў дом раней, чым здарыцца якое-небудзь ліха, у якое могуць ублытаць і нас.

Нават майстар Вінаградзінка, і той панурыў галаву.

— Памідор застаўся ў дурнях ужо двойчы. Цяпер ён абавязкова адпомсціць, — зрабіў выснову шавец.

І толькі дзядуля Цукіна працягваў захоўваць спакой у гэтай трывожнай абстаноўцы. Ён выцягнуў з кішэні цукеркі і пачаставаў імі ўсіх, хто там быў. Такім чынам ён святкаваў радасную для сябе падзею — свае другія ўлазіны. Чыпаліна таксама атрымаў цукерку. Ён трымаў яе ў роце да таго часу, пакуль яна не растала зусім, а потым вымавіў:

— Я таксама лічу, што Памідор не адступіць так хутка.

— Але тады... — пачаў быў Цукіна і, охнуўшы, змоўк. Увесь яго святочны насторой вокамгненна адляцеў. Так за раптоўным воблакам знікае сонца.

— У мяне ёсць ідэя, — дзелавіта працягваў Чыпаліна. — Трэба схаваць гэты дамок, іншага выйсця няма.

— Схаваць дом?

— Менавіта так. Калі б гэта быў вялізны палац, я б не стаў прапаноўваць нічога падобнага, але схаваць такі маленькі дамок не самая цяжкая справа. Гатовы паспрачацца, што ён цалкам змесціцца на вазку старызніка.

Фасолінка, сын старызніка, пабег дадому і прыкаціў вазок.

— А можа, не трэба? — засумняваўся Цукіна, заклапочаны тым, што яго дамок можа разваліцца на кавалкі. — Ды ці змесціцца ён на гэтай калясцы?

— Змесціцца ў найлепшым выглядзе, не сумнявайцеся, дзядуля Цукіна, — адказаў Чыпаліна.

— І куды ж мы яго схаваем?

— Пакуль што можна схаваць дамок у мяне ў склепе, — прапанаваў майстар Вінаградзінка. — А потым паглядзім.

— А калі Памідор прыйдзе і пачне выведваць ды разнюх-ваць, куды дзеўся дамок? — сказаў нехта. І ўсе паглядзелі ў бок сін'ёра Гарошынкi, які ў той момант праходзіў побач, робячы выгляд, што апынуўся тут зусім выпадкова. Адвакат пачырванеў і паспяшаўся запэўніць прысутных, клянучыся ўсімі святымі:

— Ад мяне сін'ёр Памідор нічога не даведаецца. Я не шпіён, я адвакат.

— У склепе вельмі сырое паветра: дамок там можа сапсавацца, — нясмела запырэчыў засмучаны Цукіна. — Чаму б нам яго не схаваць у лесе?

— А каго мы пакінем яго ахоўваць? — спытаў Чыпаліна.

— У мяне ёсць добры знаёмы, які жыве ў лесе, — згадаў прафесар Груша. — Яго завуць Чарніца. Можна па першым часе пакінуць дамок пад яго апекай, а потым нешта прыдумаем.

Апошняя ідэя спадабалася ўсім. Праз некалькі хвілін дамок пагрузілі на вазок старызніка. Дзядуля Цукіна праводзіў яго развітальным уздыхам і пасля ўсіх перажытых хваляванняў накіраваўся адпачываць у дом да сваёй пляменніцы.

Чыпаліна, Фасолінка і прафесар павезлі дамок у лес. Гэтая справа не патрабавала ад іх вялікіх высілкаў, бо жытло Цукіны важыла не больш за птушыную клетку.

Чарніца жыву ў мінулагодняй каштанавай шалупайцы, яна была тоўстай і прыгожай, а яе шыпы былі надзейнай аховай. Чарніца і ўсё яго багацце — палавінка нажніц, лязо для галення, іголка з баваўнянай ніткаю і скурачка сыру — памяшчаліся там найлепшым чынам.

Просьба сяброў пасцерагчы дамок напачатку моцна напалохала Чарніцу. Адна думка, што яму давядзецца жыць у такім вялізным доме, прыводзіла яго ў жах.

— Я на гэта ніколі не згаджуся. Гэта немагчыма. Што я буду рабіць з такім вялікім палацам? Мне добра і ў маёй шалупайцы. Ведаеце, як кажа адна прымаўка: малы залатнік, ды да рагі.

Але калі Чарніца даведаўся, што дамок належыць Цукіну і менавіта яму патрэбная дапамога, ён згадзіўся.

— Я заўсёды сімпатызаваў старому. Адночы я заўважыў, што па яго спіне паўзе вусень. Я своечасова папярэдзіў Цукіну і тым уратаваў яго жыццё.

Дамок паставілі побач з дубам. Чыпаліна, Фасолінка і Груша дапамаглі Чарніцы перанесці ўсё яго багацце, пасля чаго развіталіся, паабяцаўшы хутка вярнуцца з добрымі навінамі.

Не паспеў Чарніца застацца адзін, як на яго наваліўся страх.

— Цяпер, калі ў мяне ёсць вялікі дом, я прыцягну ўвагу злодзеяў, і яны прыйдуць, каб абрабаваць мяне. А раптам мяне заб'юць у сне, падазраючы, што я хаваю вялізныя скарбы?

Бедны Чарніца доўга думаў, як яму сябе паводзіць у такой сітуацыі. Нарэшце яму ў галаву прыйшла выратавальная думка. Ён павесіў на дзвярах званочак, а пад ім прымацаваў таблічку, на якой напісаў наступнае: «Сіньёры злодзеі, пазваніце, калі ласка, у гэты званочак. Вас абавязкова пусцяць, і вы пачыце на свае вочы, што тут няма чаго рабаваць». Гэта крыху супакоіла Чарніцу, і ён уладкаваўся спаць. Але не паспеў Чарніца як след звесці вочы, як празвінеў званочак.

— Хто там? — спытаў ён, спрабуючы ў аконца разгледзець нечаканых наведвальнікаў.

— Злодзеі, — коратка адказалі два грубыя і хрыпатыя галасы.

— Пачакайце, калі ласка, я толькі апрануся, — прамовіў Чарніца, які быў вельмі скрупулёзным і акуратным чалавекам.

Апрануўшыся, ён адчыніў дзверы і дазволіў злодзеям агледзець дамок. Гэта былі двое рослых шыракаплечых дзецюкоў, зарослых шчаціннем, што рабіла іх яшчэ страшнейшымі. Яны па

чарзе ўсунулі свае галовы ў дамок і хутка пераканаліся, што ўзяць там абсалютна няма чаго.

— Ну, вы бачыце, сіньёры, бачыце! — задаволена паціраў рукі Чарніца.

— Так, так... — расчаравана прабурчэлі абодва вярзілы, іх такі паварот справы моцна засмуціў.

— Мне і самому гэта не падабаецца, — працягваў Чарніца, — і мне вельмі хочацца чым-небудзь вам дапамагчы. Дарэчы, ці не жадаеце пагаліцца? Тут у мяне ёсць лязо. Праўда, яно крыху прытупілася. Рэч у тым, што гэтае лязо я атрымаў у спадчыну ад майго прадзядулі, аднак думаю, што яно яшчэ можа галіць.

Не доўга думаючы, абодва злодзеі згадзіліся на прапанову гасціннага сіньёра — з паршывай авечкі хоць шэрсці касмыль. Яны неяк пагаліліся ржавым лязом Чарніцы і ўрэшце пайшлі далей, не забыўшыся на развітанне падзякаваць гаспадару. У глыбіні душы гэта былі прастадушныя і добрыя хлопцы, і хто ведае, што прымусіла іх выбраць такое рамяство.

Чарніца нарэшце змог улегчыся і заснуць.

Але праз некалькі гадзін яго яшчэ раз разбудзіў званочак. Гэта зноў прыйшлі злодзеі, але на гэты раз іншыя. Іх зноў было два. Чарніца і ім дазволіў агледзець дамок, зразумела, па чарзе, каб няўзак не развалілі. У гэтых не было ні барады, ні шчаціння, але адзін з іх згубіў дзесьці гузік ад сваёй курткі, і Чарніца падараваў яму іголку з ніткаю і параў пахадзіць туды-сюды, не адрываючы вачэй ад зямлі.

— Ведаеце, на зямлі можна знайсці вельмі шмат гузікаў, варта толькі ўважліва прыгледзецца, — патлумачыў ён.

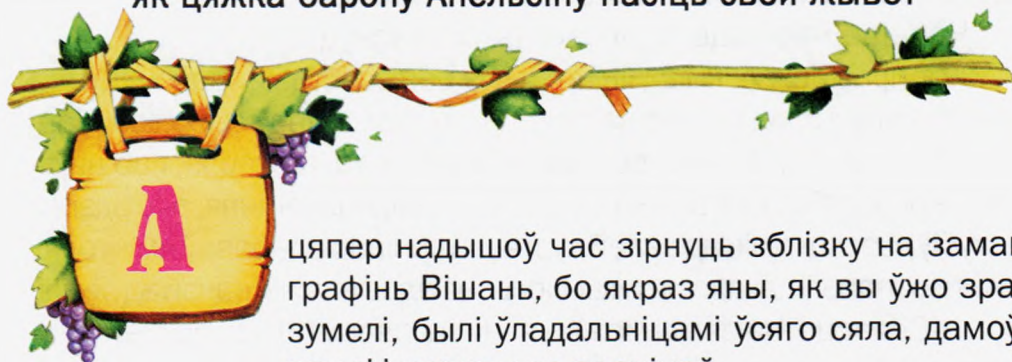
Гэтыя злодзеі таксама развіталіся з Чарніцам па-добраму і пакрочылі па сваіх справах. І так кожную ноч Чарніцу будзілі злодзеі: яны дзынькалі ў званочак, аглядалі жылло і сыходзілі ні з чым, за тое задаволеныя тым, што пазнаёміліся з вельмі ветлівым і гасцінным чалавекам.

Раздзел 6,

у якім распавядаецца пра тое,
як цяжка барону Апельсіну насіць свой жылот

А цяпер надышоў час зірнуць зблізку на замак графінь Вішань, бо якраз яны, як вы ўжо зразумелі, былі ўладальніцамі ўсяго сяла, дамоў, зямлі і царквы са званіцай.

У той дзень, калі Чыпаліна з сябрамі адвёз дамок Цукіны ў лес, у замку здарыўся вялікі пярэпалах, з прычыны таго, што туды наведаліся сваякі. Іх было два: барон Апельсін і малады герцаг Мандарын.

Барон Апельсін даводзіўся дваюрадным братам мужу першай графіні, а малады герцаг Мандарын быў кузенам мужа дру-

гой графіні. Барон Апельсін адрозніваўся неверагодным па велічыні пузам, што, зрэшты, было няцяжка патлумачыць: ён займаўся толькі тым, што еў з раніцы да вечара, спыняючы свае сківіцы толькі на пару гадзінак, каб соладка падрамаць.

У маладосці барон Апельсін спаў усю ноч, каб ператравіць усё тое, што ён з'ядаў за дзень, але потым сказаў сабе:

— Сон — гэта час, страчаны беззваротна, бо калі я сплю, то я не магу есці.

І пасля гэтага ён вырашыў есці нават уночы і скараціць час, прызначаны для ператраўлівання ежы, да адной гадзіны. З яго шматлікіх і раскіданых па ўсёй правінцыі ўладанняў пастаянна цягнуліся чароды вазоў, нагружаных усялякімі харчовымі прыпасамі для наталення голаду гаспадара.

Няшчасныя сяляне не ведалі, што яшчэ сабраць для ненажэрнага барона. Яйкі, куры, індзюкі, бараны, быкі, свінні, садавіна, малако, масла, смятана, сыр, тварог — усё гэта і шмат чаго яшчэ складала меню ненажэрнага Апельсіна. У яго былі дзве пары адмысловых слуг, у абавязкі якіх уваходзіла засоўваць яму ў рот усё тое, што прывозілі з яго уладанняў. Калі першая пара стамлялася, то яе змяняла другая.

Урэшце сяляне прыйшлі да яго і сказалі, што болей не засталася ніякіх запасаў ежы.

— Тады прышліце мне дрэвы! — загадаў барон.

Сяляне паслалі яму дрэвы, і ён з'еў іх разам з лістотаю і каранямі, упрыкуску з аліўкавым алеем і соллю.

Даеўшы дрэвы, барон Апельсін загадаў распрадаваць свае землі і на атрыманыя грошы купляць ежу. Калі прадаваць ужо не было чаго і барон разарыўся ў дым, дакладней вылецеў у трубу, ён напісаў ліст першай графіні, у якім напросіўся да яе ў госці. Праўда, другая графіня была зусім не ў захапленні ад гэтай ідэі.

— Ён нас давядзе да галечы: зжарэ наш замак разам з паркам.

Першая графіня захныкала і сказала:

— Ты не хочаш прыняць майго сваяка. Бедны барончык, ты яго не любіш.

— Добра, я згодная, — перапыніла яе другая графіня, — запрашай свайго барона. Але і я запрашу маладога герцага Мандарына, кузена майго беднага мужа.

— Хай сабе прыязджае, хіба я супраць? — прамовіла паблажліва першая графіня. — Гэты нават кураня асіліць не ў стане. У твайго няшчаснага мужа, мір яго праху, усе сваякі былі маларослыя і худыя, іх няўзброеным вокам і не разгледзіш. Затое мой муж, хай дасць Гасподзь спачын яго душы, меў вялізных, мажных сваякоў, якіх прыкмеціш здалёку.

І насамрэч, барон Апельсін быў вельмі прыкметнай асобай, і яго можна было ўбачыць здалёку. І за вярсту ён здаваўся вяліжным пагоркам.

Гаспадарам замка давялося адразу ж вырашаць праблему з яго пузам, якое барон быў проста не здольны насіць самастойна. Тэрмінова патрабаваўся памочнік. Памідор выклікаў з вёскі старызніка Фасолю, якому загадаў з'явіцца ў замак са сваім вазком. Той вазка не знайшоў, бо, як вы ведаеце, вазок забраў яго сын Фасолінка, і таму старызнік вымушаны быў узяць тачку, нахшталь той, якой карыстаюцца муляры для таго, каб перавозіць вапнавы раствор.

Кавалер Памідор дапамог барону пакласці яго пуза на тачку і затым крыкнуў Фасолю:

— А ну пайшоў!

— Стары Фасоля прыналёг на ручкі старой тачкі і рвануў з усіх сіл, якія толькі меліся, але яму не ўдалося нават скрануць тачку з месца.

Давялося паклікаць яшчэ двух слуг, і яны ўтрох, натужліва пыхкаючы, з пачырванелымі тварамі, неяк зрушылі тачку з месца. Толькі такім чынам барон змог здзяйсняць шпацыр па алеях пар-

ка, што акружаў замак. Спачатку слугі не зважалі на камяні (кола тачкі чамусьці наязджала на самыя буйныя і востраканечныя, быццам наўмысна іх знаходзячы), але рэзкія штуршкі так балюча аддаваліся ў пузе барона, што той пакрываўся халодным потам.

— Гэй, вы, крыху асцярожней! Не наязджайце на камяні! — узмаліўся Апельсін, склаўшы рукі.

Фасоля і двое слуг сталі аб'язджаць камяні, але і гэта палёгка барону не дало, бо кола тачкі цяпер пачало правальвацца ў яміны, і пуза Апельсіна трэсла па-ранейшаму.

— Ды глядзіце ж вы перад сабой, Богам прашу! Няўжо вы ямак не бачыце? — жаласліва ўмольваў барон.

Прагульваючыся такім чынам, Апельсін не забыўся пра свой улюбёны занятак і вельмі энергічна расправіўся са смажаным індзюком, якога першая графіня загадала прыгатаваць яму ў якасці лёгкага перакусвання.

Не менш турбот у замку было і ад маладога герцага Мандарына. Бедная Сунічка, асабістая пакаёўка другой графіні, не паспявала прасавець яму кашулі. Калі яна прыносіла герцагу іх папрасаванымі, той незадаволена крывіў носам, пачынаў плакаць і, заскочыўшы на адзежную шафу, крычаў:

— Дапамажыце! Дапамажыце!

У пакой убягала другая графіня, пачынала рваць валасы ў сябе на галаве і галасіць:

— О, Мандарынчык, што табе зрабілі?

— Мне не хочучь папрасавець кашулі як след, і таму я хачу памерці!

Каб пераканаць сваяка захаваць жыццё, другая графіня падаравала яму шаўковыя кашулі свайго мужа-нябожчыка. Тады

малады герцаг Мандарын саскочыў уніз з адзежнай шафы і стаў іх прымяраць. Праз нейкі час ізноў пачуўся яго крык:

— Ратуйце!.. Ратуйце!

Другая графіня вока-мгненна прыбегла ізноў, сэрца яе білася так, што гатовае было выскачыць з грудзей.

— Кузен Мандарынчык, хто цябе пакрыўдзіў?

— Я згубіў гузік ад каўнерыка і не хачу болей жыць на гэтым свеце!

На гэты раз ён узлез на вялікае люстэрка і пагражаў кінуцца ўніз і разбіць сабе галаву. Каб уціхамірыць гер-

цага, другая графіня падаравала яму ўсе гузікі, якія заста-
ліся ад яе нябожчыка-мужа. Гэта былі вельмі прыгожыя
гузікі з золата, серабра і каштоўных камянёў.

Вечар яшчэ не настаў, а ў другой графіні ўжо не заста-
лося ні адной каштоўнасці, затое малады герцаг Манда-
рын бітком набіў рознымі рэчамі свае куфары і дарожныя
чамаданы і цяпер задаволена паціраў рукі.

Неверагодная прагнасць абодвух сваякоў занепакоі-
ла графіню, і яны сталі зрываць злосць на бедным Вішань-
цы, сваім унучатым пляменніку, які не меў ні бацькі, ні маці
і рос сіратаю.

— Ты гультай і пастаянна робіш шкоду цішком, — бяс-
конца сварылася на яго першая графіня, — зараз жа ідзі
рабі ўрокі.

— Я іх ужо зрабіў!

— Дык рабі іншыя! — строга загадвала другая графіня.

Вішанька паслухмяна ішоў у свой пакой і выконваў
іншыя заданні. Кожны дзень ён спісваў па некалькі сшыт-
каў ад першай да апошняй старонкі, і да канца тыдня на
яго стала ўзвышалася цэлая гара спісаных сшыткаў.

У той дзень графіні прыдзіраліся да хлопчыка больш,
чым заўсёды, і не пераставалі даваць яму ўсё новыя і но-
выя заданні.

— Што ты тут круцішся, шалапут?

— Я хацеў пагуляць у парку.

— У парку гуляе барон Апельсін, там няма месца такім
гультаям, як ты! Ідзі вучы ўрокі.

— Я іх вывучыў.

— Значыць, вучы іншыя.

Вішанька паслухмяна рабіў тое, што яму казалі. Кожны
дзень вывучваў сотні тэкстаў, правілаў і тэорый. Ён прачы-
таў усе кнігі, які меліся ў бібліятэцы замка.

Аднак, калі графіні заўважалі яго з кнігай у руках, то адразу пачыналі сварыцца:

— Зараз жа пакладзі кнігу на месца, несвядомы хлапчук. Хіба ты не бачыш, што псуеш іх?

— Дык як жа мне вучыць урокі, не дакранаючыся да кніг?

— Вучы іх па памяці!

Вішанька ізноў зачыняўся ў сваім пакоі і вучыў, вучыў, вучыў. Ён ужо трымаў у галаве вялізную колькасць ведаў і працягваў паглынаць усё новае. Ад такога разумовага напружання ў Вішанькі часта балела галава, і графіні бурчэлі на яго:

— Ты ўвесь час хварэеш, таму што многа думаеш. Не думай, і ты зэканоміш нам грошы, якія мы трацім на твае лекі.

Карацей кажучы, што б Вішанька ні рабіў, усё было не так.

Хлопчык проста не ведаў, куды яму ступіць і як павярнуцца, каб не наклікаць на сябе папрокі і прыдзіркі, якіх была процьма, і таму ён адчуваў сябе зусім няшчасным. Ва ўсім замку ён меў толькі аднаго сябра — Сунічку. Яна была пакаёўкай у другой графіні. Сунічка шчыра спачувала гэтаму беднаму маленькаму хлопчыку ў акулерах, якога ніхто ў замку не любіў: яна была вельмі добрай да яго і па вечарах, калі Вішанька клаўся спаць, прыносіла яму некалькі кавалачкаў торта, пірага ці яшчэ якога-небудзь ласунку. Аднак у той вечар беднаму сіраце нічога не перапаала. Усе прысмакі за вячэраю апынуліся ў роце барона Апельсіна.

Герцагу Мандарыну таксама хацелася пірожнага, хаця б малюсенькі кавалачак. Каб атрымаць жаданае, ён заскочыў на буфет і стаў крычаць сваім віскатлівым голасам:

— Дапамажыце! Дапамажыце! Трымайце мяне. А то я кінуся ўніз і разаб'юся насмерць!

Аднак гэты віск зусім не падзейнічаў на барона. Той ціхамірна варочаў сківіцамі, закінуўшы ў свой вялізны рот цэлы торт, і ні на каго не звяртаў увагі.

Другая графіня ўкленчыла перад буфетам, умольваючы дарагога кузена не пазбаўляць сябе жыцця. Каб пераканаць яго спусціцца на падлогу, графіня мусіла паабяцаць яму што-небудзь, аднак абяцаць ужо не было чаго.

Зрэшты, малады герцаг Мандарын і сам хутка гэта зразумеў. Цяжка сапучы, ён спусціўся на падлогу.

Якраз у гэты момант кавалер Памідор атрымаў звестку, што дамок старога Цукіны знік у невядомым кірунку. Кавалер не стаў доўга меркаваць пра гэтую дзіўную і nepřыемную падзею, а адразу ж даслаў данясенне губернатару Лімону і папрасіў яго прыслаць у сяло пару дзiesiąткаў паліцыянтаў Лімончыкаў.

Лімончыкі з'явіліся на наступны дзень і адразу сталі наводзіць у сяле парадак: абышлі ўсе дамы і арыштавалі ўсіх тых, хто патрапіў ім у рукі або хто сустрэўся на іх шляху.

Зразумела, арыштавалі і майстра Вінаградзінку. Шавец узяў гнутае шыла, каб чухаць сабе галаву, і, незадаволена забуркацеўшы, пайшоў за паліцыянтамі. Але Лімончыкі адразу канфіскавалі, дакладней, проста забралі ў яго шыла.

— Вы не маеце права насіць зброю, — строга патлумачылі яны майстру Вінаградзінку.

— А чым я цяпер буду чухаць за вухам? — абурўся ён.

— Калі вам захочацца пачухацца, паведайце нашаму камандзіру, і хай ён прымае рашэнне, што рабіць.

Пасля гэтага кожны раз, калі майстру Вінаградзінку трэба было пачухаць галаву за вухам, каб лепш думалася, ён адразу звяртаўся да камандзіра паліцыянтаў і той загадваў аднаму са сваіх Лімончыкаў чухаць арыштаванаму галаву шабляю.

Сярод арыштаваных апынуўся і прафесар Груша. Яму дазволілі ўзяць з сабою толькі скрыпку і свечку.

— А навошта вам патрэбна гэта свечка? — здзівіліся Лімончыкі, калі знайшлі яе ў кішэні прафесара падчас ператрусу.

— Мне яе паклала ў кішэнь мая жонка, яна кажа, што ў каземаце замка вельмі цёмна.

Наогул, у гэты нешчаслівы дзень былі арыштаваны практычна ўсе жыхары сяла — мужчыны, за выключэннем сінёра Гарошынкі, бо ён быў адвакатам, і Цыбулі-Парэя, бо яго не змаглі нідзе знайсці.

А Цыбуля-Парэй не хаваўся, ён спакойна сядзеў на сваім балконе з расцягнутымі ў абодва бакі вусамі, на якіх была развешана на прасушку толькі што памытая бялізна. Паліцыянты прынялі яго за слуп для бялізнавых вяровак і не звярнулі на яго ніякай ўвагі. Затое старога Цукіну яны арыштавалі ў ліку першых. Стары неахвотна плёўся за Лімончыкамі, як зазвычай, уздыхаючы. Гэта вельмі раздражняла паліцыянтаў.

— Чаму вы так часта ўздыхаеце? — строга спытаў у яго камандзір паліцыянтаў.

— Таму што ў мяне вельмі шмат уздыхаў. Я працаваў усё жыццё і кожны дзень адкладваў у запас тузін уздыхаў, цяпер іх у мяне вялізная колькасць і іх трэба некуды дзяваць.

Што датычыць жаночай паловы сяла, то ёй пашанцавала больш: паліцыянты арыштавалі толькі таўстушку Гарбузіху. Але яна адмовілася ісці сваімі нагамі.

Тады паліцыянты збілі яе з ног і, паколькі яна была круглая, пакацілі яе да самых варот турмы, што месцілася ў замку графінь Вішань.

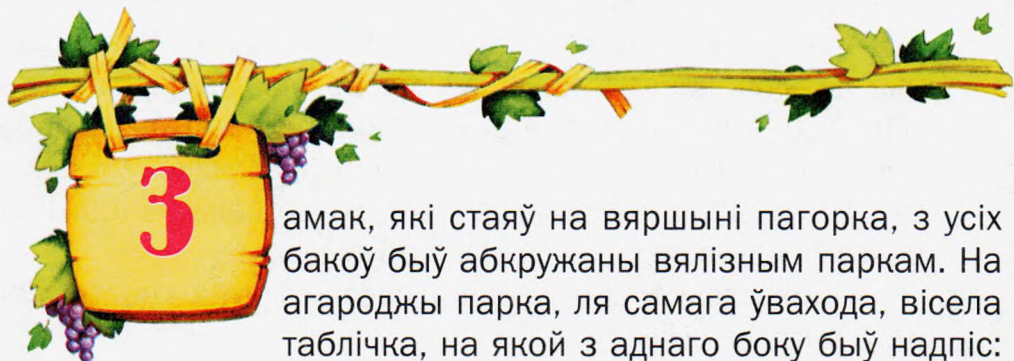
А як жа Чыпаліна? Не хвалюйцеся! Хітрасць і смеласць дапамаглі яму выслізнуць ад паліцыянтаў. Ён спакойна сядзеў на прызбе ў кампаніі адной дзяўчынкі, якую звалі Радыска, і назіраў за тым, як навокал сноўдалі Лімончыкі. Калі тыя спыталі ў Чыпаліны і Радыскі, ці не даводзілася ім бачыць у гэтых месцах небяспечнага бандыта Чыпаліну, яны адказалі, што бачылі, як Чыпаліна схаваўся пад шапкай камандзіра паліцыянтаў, і са здзеклівым рогатам уцяклі. А ўвечары Чыпаліна і Радыска надумалі прабрацца ў замак графінь Вішань, каб разведать, як там утрымліваюцца арыштаваныя і ці ёсць мажлівасць іх вызваліць.

Раздзел 7,

у якім Вішанька парушае правілы, што ўстанавіў
дон Пятрушка

амак, які стаяў на вяршыні пагорка, з усіх бакоў быў абкружаны вялізным паркам. На агароджы парка, ля самага ўвахода, вісела таблічка, на якой з аднаго боку быў надпіс: «Уваход забаронены», з іншага боку — «Выхад забаронены».

Першы надпіс быў прызначаны для мясцовай дзятвы, каб у яе не ўзнікала спакусы пералезці праз агароджу і пачаць гульню пад векавымі дрэвамі, якія раслі ў парку. Другі надпіс прызначыўся персанальна Вішаньку, каб адбіць у яго жаданне збегчы ў сяло і вадзіцца з дзецьмі беднякоў.

Вішанька гуляў па парку зусім адзін і глядзеў ва ўсе вочы: як бы незнарок не наступіць на клумбу і не растаптаць кветак. Зрэшты, яго настаўнік, дон Пятрушка, прымацаваў дзе толькі можна таблічкі, на якіх было пазначана ўсё тое, што Вішаньку рабіць дазвалялася і што катэгарычна забаранялася.

Да прыкладу, побач з басейнам, дзе гарэзнічалі чырвоныя рыбкі, можна было пабачыць таблічку з такім вось надпісам: «Вішаньку забараняецца ўсоўваць рукі ў басейн».

Надпіс на другой таблічцы папярэджваў: «Рыбкам забараняецца заводзіць размову з Вішанькам». Пасярод клумбаў з кветкамі месціліся таблічкі з надпісамі кшталту: «Вішанька не павінен чапаць кветкі, інакш ён застанецца без садавіны». Ці такім: «Бяда Вішаньку, калі ён будзе хадзіць па газоне! За гэта яго чакае пакаранне — тысячу разоў напісаць: “Я дрэнна выхаваны хлопчык”». Усе гэтыя аб’явы былі прыдуманьыя донам Пятрушкам — настаўнікам юнага графа Вішанькі.

Аднойчы няшчаснае дзіця спытала ў сваіх высакародных цётчак дазволу хадзіць у мясцовую школку разам з усімі дзецьмі. Ён штодня бачыў, прасунуўшы галаву праз пруты агароджы парка, як яны раніцай ішлі ў школу і ўдзень вярталіся адтуль, радасна размахваючы сваімі ранцамі, як сцягамі. Аднак першая графіня абурылася:

— Граф дэль Вішня за адной партай з сынам неабцясанага мужыка? Ніколі!

За ёй паўтарала і другая цётчка:

— Штаны графа дэль Вішні на вульгарнай лаўцы школьнай парты? Гэтаму не бываць ніколі!

Таму для хлопчыка і нанялі прыватнага настаўніка, таго самага дона Пятрушку, які валодаў асабліва сцю выскок-ваць знянацку невядома адкуль і заўсёды не ў час і ўмеш-

вацца ў чужыя справы. Калі, да прыкладу, Вішанька, выконваючы дамашняе заданне, пачынаў назіраць за мухай, якая запаўзла ў чарнільную кляксу і, відаць, прагла навучыцца пісаць, знянацку з'яўляўся дон Пятрушка. Ён выцягваў сваю насоўку ў чырвона-блакітную клетку, смаркаўся ў яе і пачынаў:

— Сумная доля чакае тых хлопчыкаў, якія назіраюць за мухамі. З гэтага ўсё і пачынаецца. Адна муха цягне за сабою другую, непаслухмяныя дзеці пачынаюць назіраць за павукамі, затым за катамі і іншымі жывёламі і забываюць вучыць урокі. Не можа стаць добрым хлопчыкам той, хто не вучыць урокаў. А той, хто не стане добрым хлопчыкам, не стане добрым чалавекам. А той, хто не з'яўляецца добрым чалавекам, рана ці позна трапляе ў турму. Вішанька, калі ты не хочаш апынуцца ў турме, перастань глядзець на муху.

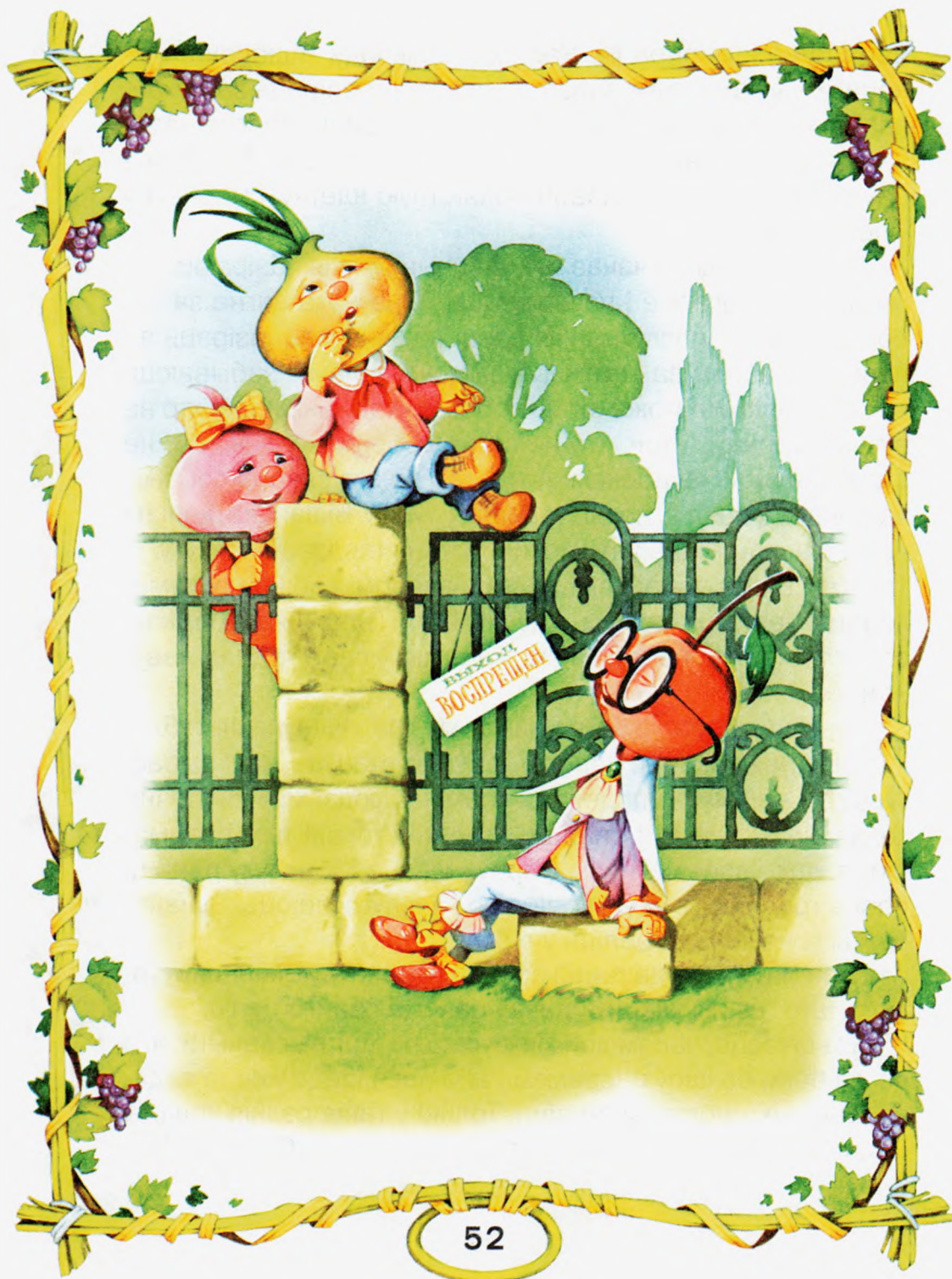
Калі Вішанька адкрываў свой альбом, каб крыху памаляваць, невядома адкуль з'яўляўся дон Пятрушка, смаркаўся ў клятчастую насоўку і зноў пачынаў свае нуднае павучанне.

— Нічога добрага не чакае тых хлапчукоў, якія губляюць час на пэцканне паперы. Кім яны стануць, калі вырастуць? У лепшым выпадку малярамі — людзьмі, якія вечна ходзяць у брудным і рваным адзенні і толькі тым і займаюцца, што ўдзень і ўночы фарбуюць сцены, а таму рана ці позна трапляюць у турму, як таго і заслугоўваюць. Вішанька, ты ж не хочаш трапіць у турму?

Дон Пятрушка да такой ступені запалохаў Вішаньку турмою, што бедны хлапчук пачаў баяцца свайго ценю.

На шчасце, часам дон Пятрушка не мог выскачыць ні з якога боку, бо ішоў падрамаць або пасядзець у сваё задавальненне за бутэлькай віна. Толькі ў такія рэдкія хвіліны Вішанька адчуваў сябе па-сапраўднаму свабодным. Яго

выхавацель таксама разумеў гэта і таму загадаў расставіць у парку ўсе вышэй згаданыя таблічкі. Дзякуючы такой сістэме выхавання ён мог дазволіць сабе падрамаць лішнюю гадзінку, цвёрда ўпэўнены, што яго вучань не будзе губляць часу дарэмна, гойсаючы па парку, а будзе вучыць урокі.

Але Вішанька быў кемлівым хлопчыкам і хутка знайшоў выйсце з гэтага становішча: калі яму даводзілася праходзіць побач з таблічкамі, ён здымаў акуляры і пераставаў іх бачыць. У гэтыя хвіліны ён мог спакойна думаць пра сваё.

Так было і на гэты раз. Вішанька, зняўшы акуляры, прагульваўся па парку сам-насам са сваімі думкамі. Раптам ён пачуў два гучных, як званочкі, галасы. Яны былі, відавочна, скіраваны да яго:

— Сіньёр граф! Сіньёр граф!

Ён надзеў акуляры і за агароджай парка ўбачыў хлопчыка такога ж узросту, як і ён сам, са шчырым сімпатычным тварам, і дзяўчынку гадоў дзесяці. Яе валасы былі заплеченыя ў коску, якая нагадвала хвосцік радыскі і задзірыста тырчэла ўверх.

Не набліжаючыся да агароджы, Вішанька цырымонна пакланіўся і адказаў:

— Добры дзень, сіньёры! Я не маю гонару вас ведаць, але ахвотна пазнаёміўся б з вамі.

— Дык чаму ты не падыдзеш да нас бліжэй?

— Не магу. Дон Пятрушка забараняе мне размаўляць з мясцовымі дзецьмі.

— Але ж ты ўжо размаўляеш.

— Ну калі так, то я падыду.

Вішанька быў хлапчуком на дзіва сарамлівым, але ў вырашальныя хвіліны жыцця мог здзейсніць учынак, варты сапраўднага мужчыны. Ён без ваганняў ступіў на газон, падмінаючы нагамі траву, і наблізіўся да металічнай агароджы.

— Мяне завуць Радыска, — назвалася дзяўчынка, — а яго — Чыпаліна.

— Вельмі прыемна, сіньярына. Вельмі прыемна, сіньёр Чыпаліна. Я ўжо чуў пра вас ад кавалера Памідора.

— Так, так. І, напэўна, нічога добрага... Бо гэты тып, каб мог, то праглынуў бы мяне без усялякіх прыправаў і не падавіўся б.

— Менавіта так. Якраз таму я і ўяўляў вас сімпатычнай асобай. І бачу, што не памыліўся.

Чыпаліна ўсміхнуўся:

— Вось і выдатна. Аднак навошта ты разводзіш усе гэтыя цырымоніі і звяртаешся да мяне на «вы», быццам стары прыдворны ў парыку. Давай звяртацца адзін да другога на «ты».

Вішанька ў гэты момант успомніў пра адну з таблічак, якія павесіў дон Пятрушка на дзвярах куратніка: «Забараняецца казаць “ты” каму б там ні было». Гэтая таблічка з’явілася пасля

таго, як аднойчы дон Пятрушка застаў свайго выхаванца падчас сяброўскай размовы з курамі, у якой Вішанька звяртаўся да іх на «ты». Як вы разумееце, гаварыў толькі Вішанька, а куры моўчкі пазіралі на яго, схіліўшы свае чубатыя галоўкі набок. Але хлопчыку і гэтага было дастаткова, бо ён адчуваў сябе такім самотным! Не зважаючы на строгую забарону, Вішанька згадзіўся з прапановай Чыпаліны і адказаў:

— Згодны. Будзем звяртацца адзін да другога на «ты». Можна, ад гэтага ў дона Пятрушкі ікаўка пачнецца.

Яны весела засмяяліся. Спачатку Вішанька смяяўся вельмі асцярожна, трымаючы ў памяці ячшэ адно пісьмовае папярэджанне дона Пятрушкі: «Забараняецца смяяцца па панядзелках,

аўторках, серадах, чацвяргах, пятніцах, суботах і нядзелях». Аднак, убачыўшы, як нястрымна рагочуць Чыпаліна і Радыска, ён адкінуў усялякія сумненні і стаў смяяцца на поўныя грудзі.

Ніколі ў замку графінь Вішань не гучаў такі працяглы і вясёлы смех. Якраз у гэты момант высакародныя графіні сядзелі на верандзе і пілі гарбату. Першая графіня пачула смех і заўважыла:

— Я чую нейкі дзіўны шум.

Другая графіня кінула галавою ў знак згоды:

— Я таксама чую яго. Мабыць, гэта дожджык пачаўся.

— Дазволю сабе заўважыць, што цяпер няма ніякага дажджу, — павучальным тонам заявіла першая графіня.

— Калі дажджу няма цяпер, то ён пойдзе потым, — заўпарцілася другая графіня, не збіраючыся здавацца. Яна задрала галаву і ўтаропілася на неба, быццам шукаючы там пацверджання сваім словам. Між тым, неба было такім яркім і празрыстым, быццам яго за пяць хвілін да гэтага падмялі і памылі. Ні адзінага воблачка! І можна было смела ісці ў заклад, што воблачкі не з'явяцца да самага захаду сонца.

— Відаць, гэта фантан, — выказала думку першая графіня.

— Гэтага не можа быць, бо наш фантан сапсаваны.

— Значыць, садоўнік яго адрамантаваў.

Аднак садоўнік і ведаць не ведаў пра тое, што фантан сапсаваны. Кавалер Памідор таксама пачуў у той момант дзіўны шум, і гэта яго занепакоіла.

— Падзямеллі замка, — разважаў ён, — бітком набітыя вязнямі. Трэба быць вельмі ўважлівымі, інакш у нас могуць быць непрыемныя сюрпрызы.

Памідор вырашыў зрабіць інспекцыйны абход парка. І вось з другога боку замка, акурат там, дзе праходзіла дарога з сяла, ён заўважыў траіх дзяцей, якія весела балбаталі і гучна смяліся. Калі б раптам раскрыліся нябёсы і на зямлю чарадою спус-

ціліся ўсе анёлы, наўрад ці гэта здзівіла б Памідора мацней, чым Вішанька, які асмеліўся хадзіць па газоне, таптаць траву і тым больш сардэчна размаўляць з абарванцамі.

Але і гэта яшчэ было не ўсё: у адным з абарванцаў Памідор пазнаў таго свавольніка, які прымусіў яго літаральна заліцца слязьмі! Кавалер раззлаваўся і пачырванеў да такой ступені, што калі б побач апынуліся пажарнікі, то яны кінуліся б паліваць яго са шлангаў вадою.

— Сіньёр граф! — паклікаў ён Вішаньку ледзяным голасам.

Вішанька азірнуўся і, спалатнеўшы, прыціснуўся да металічнай паркавай агароджы.

— Сябры, — ледзь чутна прашаптаў ён, — калі ласка, хутчэй уцякайце адсюль! Калі гэтая пачвара вас зловіць, вам будзе вельмі дрэнна.

Чыпаліна і Радыска кінуліся ўцякаць з усіх ног, доўга яшчэ чуючы за сабою шалёныя крыкі кавалера. Нарэшце яны апынуліся ад замка на бяспечнай адлегласці і спыніліся, каб перавесці дых.

— На жаль, — канстатавала Радыска, — мы схадзілі ў разведку безвынікова.

Аднак Чыпаліна думаў інакш:

— А мне здаецца, наш паход быў вельмі ўдалым. Мы займелі сябра, а гэта вельмі нямала, павер мне.

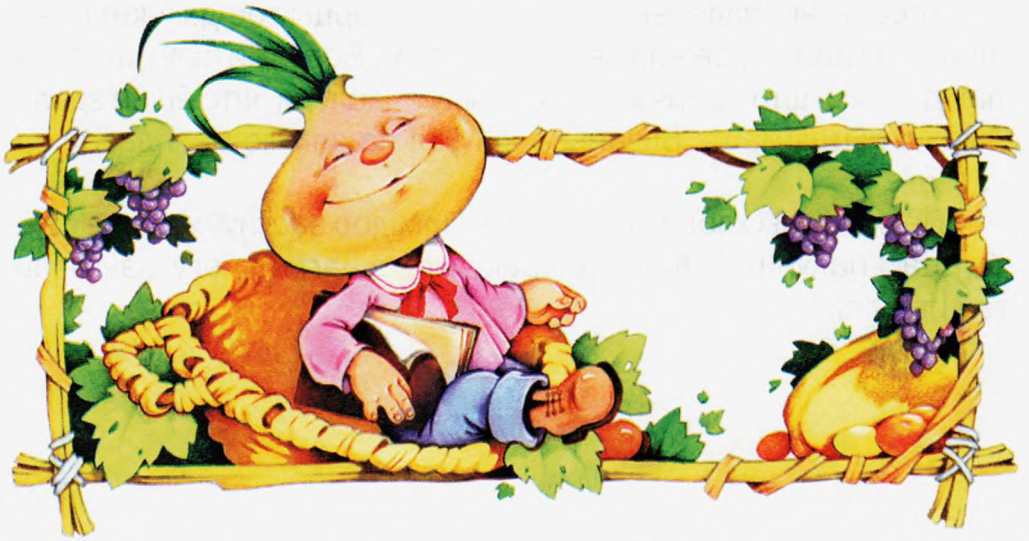
Тым часам іх новы сябра чакаў немінучага пакарання ад кавалера Памідора, дона Пятрушкі, першай графіні, другой графіні і ўсёй астатняй радні. Бедны хлопчык ніколі яшчэ не адчуваў сябе такім няшчасным. Упершыню ў жыцці ён знайшоў сабе сапраўдных сяброў, упершыню смяяўся ад душы... І цяпер ён павінен быў ўсё гэта страціць. Чыпаліна і Радыска ўжо далёка, і ён, напэўна, ніколі іх больш не ўбачыць. Цяпер ён аддаў бы ўсё, каб быць з імі, там, на волі, дзе няма ніякіх таблічак, дзе вольна можна хадзіць па траве і рваць кветкі!

Упершыню Вішанька адчуў у сваім сэрцы тое дзіўнае і жахлівае пачуццё, якое называецца болем. Боль той быў настолькі пакутлівым, што напачатку хлопчыку падалося, што ён не здольны яго вытрымаць. Вішанька кінуўся на зямлю і заплакаў наўзрыд.

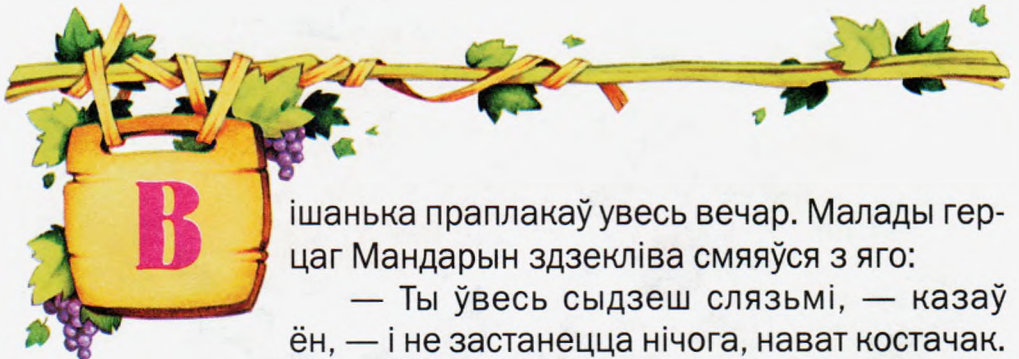
Падхапіўшы хлопчыка з зямлі, Памідор засунуў яго пад паху, быццам пакунак, і, перавальваючыся з нагі на нагу, зачыкільгаў па алеі.

Раздзел 8,

у якім у Вішанькі выяўляецца страшэнная хвароба

Вішанька праплакаў увесь вечар. Малады герцаг Мандарын здзекліва смяўся з яго:

— Ты ўвесь сыдзеш слязьмі, — казаў ён, — і не застанецца нічога, нават костачак.

Барон Апельсін, як гэта бывае ў некаторых таўстуноў, меў у глыбіні душы крыху спачування. Каб суцешыць Вішаньку, ён прапанаваў яму кавалачак свайго торта, і болей за тое — чайную ложку ў дадатак. Калі прыняць да ўвагі пражорлівасць барона, то можна смела сцвярджаць, што гэта быў сапраўды шчодры дарунак з яго боку, варты не пагардлівай усмешкі, а ўсялякага ўхвалення.

Графіні былі страшэнна раззлаваныя на Вішаньку і здзекаваліся з яго слёз як маглі.

— Нашаму пляменніку варта было выбраць для сябе занятак дудачніка, — заўважыла першая графіня.

— Ды яму і без дудкі ўдаецца даць выдатны канцэрт, — працягвала другая графіня.

— Заўтра, — грозна прамовіў дон Пятрушка, — я прымушу цябе тры тысячы разоў напісаць: «Я не павінен плакаць за сталом, таму што такім чынам перашкаджаю астатнім ператраўліваць ежу».

Калі стала зразумела, што ніякімі сіламі не прымусяць Вішаньку перастаць плакаць, яго адправілі спаць.

Сунічка з усіх сіл старалася суцешыць юнага графа, але ў яе нічога не выйшла. Дзяўчына так засмуцілася, што і сама пачала шморгаць носам.

— Зараз жа перастань распускаць нюні, — загадала ёй першая графіня, — інакш я цябе звольню.

Узрушанне Вішанькі было такім моцным, што ён не на жарт расхварэўся. Яго так трэсла ў ліхаманцы, што дрыжэлі нават шыбы ў вокнах. У Вішанькі паднялася тэмпература, ён кідаўся на ложку, зноў і зноў клікаў:

— Чыпаліна! Чыпаліна!

Памідор выказаў меркаванне, што хлопчыка моцна напалохаў небяспечны злачынца, які арудуе ў гэтай мясцовасці.

Каб супакоіць Вішаньку, ён сказаў:

— Заўтра ж я загадаю яго арыштаваць!

Пачуўшы праз сваё трызненне гэтыя словы, Вішанька на нейкі момант апрытомнеў:

— Не, не, калі ласка, не трэба! Арыштуйце мяне, кінце мяне ў падзямелле, у турму, за краты, але не чапайце Чыпаліну. Ён мой адзіны сябра!

Дон Пятрушка заклапочана зморшчыў лоб:

— Хлопчык трызніць. Вельмі цяжкі выпадак!

Вырашылі паклікаць самых знакамітых лекараў.

Першым з'явіўся доктар Сушаны Грыб, які, як і варта было чакаць, прызначыў хвораму адвар з сушаных грыбоў. Аднак гэты адвар ніяк не падзейнічаў на хворага. А доктар Хурма, наадварот, катэгарычна запырэчыў супраць лячэння, прызначанага яго калегам. Ён заявіў, што грыбы вельмі небяспечныя пры такіх захворваннях і што лепш было б даць хвораму сок хурмы. Гэтым сокам папэцкалі ўсе простыні, аднак Вішанька не выявіў ніякіх прыкметаў паляпшэння.

— На мой погляд, — вымавіў доктар Артышок, — неабходна абкласці хворага сырымі артышокамі.

— З калючкамі? — спалохана спытала Сунічка.

— Менавіта з калючкамі, — пацвердзіў доктар, якога цанілі і паважалі далёка за межамі краіны. — Абставіны вымушаюць, інакш гэты сродак страціць сваю лекавую сілу.

Па парадзе Артышока Вішаньку сталі абкладваць сырымі артышокамі з калючкамі. Бедны хлопчык, звываючыся ад болю, адбіваўся ад сваіх мучыцеляў з апошніх сіл.

— Бачыце? — канстатаваў свяціла. — Сіньёр граф выяўляе незвычайную жывасць. Працягвайце курс лячэння.

— Усё гэта лухта, — усклікнуў прафесар Салата, які прыехаў пазней за іншых. — Жах! Кашмар! Які асёл прызначыў лячэнне артышокамі! Дапамагчы можа толькі салата.

Таёмна ад усіх Сунічка паслала паклікаць бядняцкага доктара Каштана, які жыве ў лесе пад каштанам. Яго прызвалі бядняцкім доктарам за тое, што ён прызначаў вельмі мала лекаў, ды і плаціў за іх са сваёй кішэні. Калі доктар Каштан стаяў ля брамы замка, слугі не хацелі яго ўпускаць, бо ён з'явіўся без карэты.

— Доктар без карэты, — казалі яны, — хутчэй за ўсё шарлатан і прайдзісвет.

Аднак якраз у гэтую хвіліну ля варот нечакана апынуўся дон Пятрушка, які, як вы ўжо пераканаліся, меў здольнасць з'яўляцца няведама адкуль. Ён загадаў прапусціць доктара.

Доктар Каштан агледзеў хворага знізу і зверху, зірнуў на яго язык і ў вочы, памацаў пульс, памераў тэмпературу і ціхім голасам задаў Вішаньку некалькі пытанняў. Пасля агляду ён памыў рукі і сказаў сумна і сур'ёзна:

— У хлопчыка вельмі цяжкая хвароба самоты!

— Што за дзіўныя намёкі? Кажыце проста, што вы маеце на ўвазе, — рэзка спытаў кавалер Памідор.

— Я ні на што не намякаю, а кажу адкрыта. У гэтага хлопчыка няма ніякай хваробы. У яго прыступ маркоты, або, па-навуковаму кажучы, меланхоліі.

— Што гэта за хвароба такая? — пацікавілася першая графіня, якая вельмі любіла лячыцца. Як толькі пры ёй згадвалі пра якую-небудзь хваробу, яна адразу ж спрабавала знайсці яе ў сябе. А такой хваробы, пра якую згадаў доктар Каштан, у яе да скуль яшчэ не было.

— Гэта не хвароба, сіньярына графіня. Гэта смутак. Хлопчыку патрэбны сябры. Чаму б вам не адправіць яго пагуляць з іншымі дзецьмі?

— Як толькі ў вас язык павярнуўся такое сказаць? — абурыліся ўсе прысутныя. На беднага доктара пасыпаўся цэлы хор абразаў.

— Ідзіце прэч адсюль! — загадаў Памідор. — Выбірайцеся адгэтуль па-добраму, пакуль я не загадаў сваім слугам вас выкінуць.

— Вам павінна быць сорамна, — дадала другая графіня, — сорамна за тое, што вы так бессаромна ашукалі наш давер. Вы падманам прабраліся ў наш дом. Калі б я захацела, то лёгка магла б прад'явіць вам абвінавачанне ў тым, што вы парушылі недатыкальнасць жылля! Ці не так, адвакат? — звярнулася яна

да сін'ёра Гарошынкі, каб даведацца яго меркаванне. Адвакат заўсёды аказваўся пад рукой, калі ў жыхароў замка ўзнікала патрэба ў яго дапамозе.

— Несумненна, сіньярына графіня.

І ён зараз жа пазначыў у сваёй запіснай кніжцы: «За кансультацыю графіням Вішням па справе аб абвінавачванні Доктара Каштана ў парушэнні недатыкальнасці жылля — пяцьдзесят тысяч лір».

Зарабіўшы такім чынам сабе на хлеб надзённы, адвакат Гарошынка паспяшаўся адкланяцца.

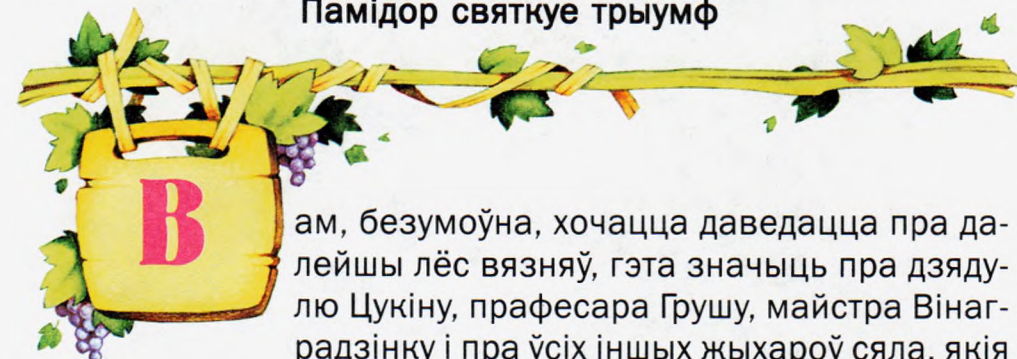

Раздзел 9,

у якім мышы церпяць паражэнне, у той час як кавалер
Памідор святкуе трыумф

Вам, безумоўна, хочацца даведацца пра далейшы лёс вязняў, гэта значыць пра дзядулю Цукіну, прафесара Грушу, майстра Вінаградзінку і пра ўсіх іншых жыхароў сяла, якія загадам Памідора былі арыштаваны і кінуты ў падзямелле замка.

Як вы памятаеце, прафесар Груша прыхапіў з сабою агарак свечкі, і, як выявілася, вельмі дарэчы. У падзямеллі было цёмна, хоць вочы выкалі, да таго ж, па падлозе туды-сюды шмыгалі шматлікія мышы. Таўстушка Гарбузіха, як і ўсе жанчыны, да смерці іх баялася і, калі мышы былі асабліва нахабнымі, пачы-

нала вішчэць і падскокваць. Каб адпудзіць іх, прафесар пачаў іграць на скрыпцы. Аднак з-за свайго меланхалічнага характару ён выконваў толькі сумныя мелодыі. Ад гэтай музыкі хацелася плакаць, што Гарбузіха, не замарудзіўшы, і зрабіла. Майстар Вінаградзінка папрасіў прафесара спыніць гэтую цягамоціну. Але толькі ў камеры запанавала цішыня, як мышы, уявіце сабе, пайшлі ў атаку трыма калонамі. Кіраваў наступам мышыны генерал, у якога меўся дэталёва распрацаваны план:

— Першая калона рухаецца з левага флангу ў кірунку свечкі з мэтай авалодаць ёю. Свечка павінна трапіць да нас цэлай і нескранутай. Гора таму, хто яе сапсуе! Першым уваткнуць у яе зубы павінен я, ваш генерал, ветэран падземнай вайны. Другая калона рухаецца ў кірунку скрыпкі — яна зроблена з палавінкі грушы і, мяркуючы па ўсім, настолькі смачная, што пальчыкі абліжаш! Трэцяя калона будзе весці наступ па цэнтры, і яе галоўная задача — адхіляць увагу праціўніка.

Камандзіры калон патлумачылі задачу радавым мышам, а іх галоўнакамандуючы — генерал — заняў месца ў танку. Уласна кажучы, гэта быў не танк, а гліняны чарапок, прывязаны да хвасту дзесяці здаравенных мышэй.

Трубачы падалі сігнал да атакі, і праз некалькі хвілін усё было скончана. Вынік бітвы быў сумным для вязняў, і хоць прафесару Грушу ўдалося выратаваць сваю скрыпку (у разгар сутычкі ён паспеў схапіць яе і падняць высока над галавой), але свечка была захоплена непрыяцелем. Нашы сябры засталіся ў цемры.

Дзядуля Цукіна перажываў больш за астатніх.

— Гэта ўсё праз мяне!

— Чаму праз цябе? — буркнуў майстар Вінаградзінка.

— Каб я не ўбіў сабе ў галаву, што мне патрэбна мець свой дамок, мы б не патрапілі ў бяду.

— Памаўчыце крыху, калі ласка, — усклікнула яго пляменніца Гарбузіха. — Гэта ж не вы нас пасадзілі ў турму!

— Я ўжо стары, навошта мне патрэбны быў той дом? — працягваў хныкаць Цукіна. — Я мог пайсці ў гарадскі парк і начаваць там пад лаўкаю, нікому не перашкаджаючы. Сябры, калі ласка, паклічце вартаўнікоў і паведамце ім, што я гатоў падараваць свой дамок Памідору і хачу сказаць яму, дзе мы яго схавалі.

— Ты не скажаш яму ні слова! — абурыўся майстар Вінаградзінка.

Прафесар Груша, сумна пашчываючы струны сваёй скрыпкі, прашаптаў:

— Тым самым вы ўблытаеце ў гэтую справу і Чарніцу і паставіце яго ў складанае становішча.

— Ш-ш-ш! — зашыпела Гарбузіха, — не называйце імёнаў, бо тут нават сцены маюць вушы.

Вязні, напалоханыя яе словамі, пачалі азірацца навокал, аднак без свечкі было так цёмна, што яны не змаглі разгледзець, ці ёсць насамрэч у турмы вушы.

А між тым, вушы ў турмы якраз былі. Дакладней, адно — круглая адтуліна, ад якой адыходзіла труба акурат у пакой кавалера Памідора, дзе яна заканчвалася варонкай для разліву віна ў бутэлькі — нешта накшталт патаемнага тэлефона. На шчасце, у той момант сіньёр Памідор не праслухоўваў вязняў, бо ў яго было вельмі шмат іншых спраў, звязаных з хваробаю Вішанькі.

Праз некалькі хвілін зацішша ў падзямеллі зноў пачуліся пранізлівыя гукі трубы. Мышы перагрупіраваліся і збіраліся пачаць новую атаку, на гэты раз рашуча нацэленыя авалодаць скрыпкай прафесара Грушы чаго б гэта ім ні каштавала. Заўважыўшы іх манёўры, прафесар, каб адпудзіць іх, зноў паспрабаваў зайграць на скрыпцы. Ён уладкаваў інструмент сабе на плячо, узмахнуў смычком, і ўсе затаілі дыханне. Чаканне доўжылася даволі доўга, але інструмент не выдаў ніводнага гуку.

— Што-небудзь не так? — пацікавіўся майстар Вінаградзінка.

— Мышы абгрызлі мой смык, — са слязьмі ў голасе вымавіў прафесар Груша.

Агідныя істоты і насамрэч абгрызлі амаль увесь смык, пакінуўшы ўсяго некалькі сантыметраў. Без смыка іграць на скрыпцы было немагчыма, і армія мышэй, узбуджаючы сябе ваяўнічым лямантам, стала рыхтавацца да рашучага кідка.

— Гэта я ва ўсім вінаваты, — уздыхаў небарака Цукіна.

— Перастаньце ўздыхаць без толку, а лепш дапамажыце нам, — уладным тонам прамовіў майстар Вінаградзінка. — Калі вы так добра можаце ўздыхаць, то, пэўна, у вас добра атрымаецца і замяўкаць.

— Замяўкаць? — абурыўся Цукіна. — Я вам здзіўляюся, вы сур'ёзны чалавек, а ў такой складанай сітуацыі дазваляеце сабе яшчэ і жартаваць.

Майстар Вінаградзінка не стаў губляць часу на адказ старому, замест гэтага ён раптам па-майстэрску замяўкаў, як самы сапраўдны кот.

— Мяў-мяў! — панеслася па падземлі. Пачуўшы такія непрыемныя для іх гукі, мышынае войска спынілася ў нерашчасці.

У гэты момант да шаўца далучыўся і прафесар, сцяміўшы, што ад яго патрабуецца.

— Мяў-мяў, — замяўкаў ён вельмі жаласліва, аплакваючы адначасна і бяслаўны канец свайго смыка.

— Клянуся памяццю майго нябожчыка-дзядулі Мышмыша Трэцяга, караля

ўсіх skleпaў, падзямелляў і сцёкавых труб, тут кот! — ускрыкнуў галоўнакамандуючы мышынага войска, рэзка тармазнуўшы свой танк.

— Мой генерал! Здрада! — залямантаваў адзін з камандзіраў калон. — Мая разведка сутыкнулася з узброеным да зубоў атрадам катоў тыгрынай расфарбоўкі.

Зразумела, што мышынае войска не сустрэла нават маленькага кацяняці, яно проста спалохалася, пачуўшы энергічнае мяўканне вязняў. Баязліўцу можа падацца што заўгодна, у страху, як вядома, вочы вялікія. Ubачыўшы замяшанне ворага, вязні акрыялі:

— Мяў-мяў, — дружна мяўкалі яны, і рэха добрасумленна разносіла па падзямеллі гэтыя гукі, цяпер ужо з пераможнай афарбоўкай.

Галоўнакамандуючы мышынага войска пачаў у задуменні церабіць свой хвост — так ён рабіў заўсёды ў хвіліны моцнай заклапочанасці. А паколькі генералу даволі часта даводзілася развязаць складаныя задачы, то яго хвост быў сцёрты амаль што дарэшты.

— Клянуся памяццю майго прадзядулі Мышмыша Першага, імператара ўсіх хлебных амбараў і засекаў, здраднікі нам заплацяць, а пакуль што давайце сігнал да адступлення!

Камандзірам калон гэты загад не трэба было паўтараць двойчы. Трубачы пратрубілі адбой, і ўсё вялізнае мышынае войска павярнула назад і кінулася ўцякаць з неверагоднай хуткасцю, прычым галоўнакамандуючы імчаўся наперадзе ўсіх.

Вязні сталі віншаваць адзін другога са сваёй цудоўнай перамогай. Раптам у падзямеллі пачуўся нечый галасок, які прымусіў усіх прыціхнуць і прыслухацца:

— Дзядуля Цукіна! Дзядуля Цукіна!

— Гэта вы мяне клічаце, прафесар? — спытаў стары.

— Не, я вас не клічу, — адказаў Груша.

— Значыць, падалося.

— Цётка Гарбузіха! Цётка Гарбузіха! — зноў зазвінеў той самы галасок.

Здзіўленая Гарбузіха звярнулася да майстра Вінаградзінкі:

— Майстар Вінаградзінка, навошта вы клічаце мяне такім тонкім галасочкам?

— Вы што, звар'яцелі?! Я і не думаў вас клікаць, а тым больш тонкім галасочкам. Я чухаю сабе галаву, бо ўнутры яе знаходзіцца адна думка, якая не дае мне спакою.

— Цётка Гарбузіха! Ды адгукніцеся вы! — зноў пачуўся той самы галасок. — Мяне завуць Сунічка.

— Дзе ты?

— Я ў пакоі кавалера Памідора і размаўляю з вамі па сакрэтным тэлефоне. Вы мяне добра чуеце?

— Так, мы добра цябе чуем.

— І я вас добра чую. Памідор хутка будзе тут. Мяне папрасілі перадаць вам паведамленне.

— Хто?

— Чыпаліна. Ён кажа, што вы не павінны турбавацца, бо ён знойдзе спосаб вызваліць вас з турмы. Чыпаліна прасіў вас ні ў якім разе не раскрываць Памідору сакрэт, дзе знаходзіцца дамок Цукіны. Не хвалюйцеся, ён усё ўладкуе.

Майстар Вінаградзінка адказаў:

— Мы нічога не скажам і будзем чакаць. І ўсё ж перадай Чыпаліну, каб ён паспяшаўся, бо нас надта даймаюць мышы. Проста ратунку няма. Не ведаем, колькі часу нам яшчэ ўдасца пратрымацца. І вось яшчэ што: ці не магла б ты нейкім чынам перадаць нам свечку і запалкі? Бо тую, што ў нас была, з'елі мышы.

— Пачакайце крыху, я зараз вярнуся.

— Вядома ж, пачакаем, ды і куды мы можам адсюль па-
дзецца?

— Лавіце, я кідаю вам свечку!

Затым пачуўся шоргат, і нейкі прадмет стукнуў старога Цу-
кіну акурат па носе.

— Вось яна, вось яна! — радасна ўсклікнуў стары.

У папяровым скрутку ён знайшоў свечку і карабок запалак.

— Дзякуй, Сунічка!

— Да пабачэння, мне трэба бегчы адсюль, бо чую з калідо-
ра крокі Памідора.

Але ўцячы Сунічка не паспела, бо Памідор якраз у гэтае
імгненне ўвайшоў у пакой. Ubачыўшы Сунічку, якая вазілася ля
варонкі яго сакрэтнага тэлефона, кавалер занепакоена спы-
таў:

— Што ты там робіш?

— Чышчу вось гэтую пастку.

— Якую пастку?

— Вось гэта адтуліна хіба не пастка
для мышэй?

Памідор уздыхнуў з палёгкаю.

— Дзякуй Богу, — падумаў ён, — гэ-
тая дзяўчынка такая дурненькая, што пры-
няла маё таёмнае вуха за пастку для мы-
шэй. Ён адразу павесялеў і нават падарыў
Суніццы абгортку ад карамелі.

— На, вазьмі, — мовіў ён у прыліве
шчодрасці, — пасмакчы гэтую паперку,
яна вельмі салодкая. У мінулым годзе ў яе
была завернута смачная карамелька.

Сунічка падзякавала кавалеру. Яна
зрабіла глыбокі рэверанс і сказала:

— За сем гадоў маёй службы гэта ажно трэцяя абгортка ад карамелі, якую ваша міласць мне падаравала.

— Ты і сама бачыш, — адказаў Памідор, — што я добры гаспадар. Паводзь сябе добра — і будзеш заўсёды ўзнагароджаная, а значыць, і задаволеная.

— Няма лепшага багацця, чым задаволенасць, — адказала Сунічка і, яшчэ раз пакланіўшыся, паспяшалася пакінуць пакоі Памідора: яе чакалі абавязкі пакаёўкі. Суніццы заўсёды знаходзілі нейкую справу, каб яна не сядзела склаўшы рукі.

Калі Памідор застаўся адзін, ён задаволена пацёр рукі:

— Ну вось, цяпер я магу прыкласці вуха да варонкі майго таёмнага тэлефона і паслухаць балбатню гэтых небарак! Яны абавязкова скажуць што-небудзь цікавае. Мажліва, я змагу даведацца, дзе яны схавалі гэты клятвы дамок.

Аднак вязні, якіх папярэдзіла Сунічка, зразумелі, што Памідор іх слухае, і пачалі перамываць яму костачкі на ўсе лады, не саромеючыся ў выразах.

Слухаючы, Памідор чырванее ад злосці. Яму вельмі хацелася крыкнуць у варонку, што яны заплацяць за ўсё.

Але Памідор не хацеў сябе выдаваць, таму проста заткнуў варонку анучай, пасля чаго пайшоў спаць.

А вязні ў падзямеллі, крыху павесялеўшы, запалілі новую свечку, цёплы язычок полымя якой яшчэ больш супакой іх.

Аднак іх спакой доўжыўся не надта доўга. Мышынае войска рэгулярна высылала разведчыкаў. Адзін з іх, вярнуўшыся з чарговай вылазкі, паведаміў галоўнакамандуючаму пра абстаноўку ў падзямеллі.

— Сіньёр генерал! — аб’явіў ён з лікаваннем у голасе. — Каты адступілі. У вязняў з’явілася новая свечка.

Згадка пра смак агарка выклікала ў роце галоўнакамандуючага мышынага войска такі прыліў сліны, што ён

ледзь не папярхнуўся ёю. Зглытнуўшы, генерал аблізаў свае вусы, на якіх яшчэ захоўваўся смак першай свечкі.

— Тэрмінова грайце збор! — загадаў ён.

Калі войска было выстраена, генерал зрабіў перад ім палымяную прамову.

— Мае смельчакі, радзіма ў небяспецы! Таму спяшайцеся ўступіць у бой з непрыяцелем і дабыць мне другую свечку. Натуральна, што знішчу яе я, аднак перад гэтым я дазволю кожнаму з вас па чарзе яе лізнуць.

Мышы радасна завіскаталі і пайшлі ў наступ.

Але вязні ўжо паспелі падрыхтавацца да іх атакі. Майстар Вінаградзінка паставіў свечку ў невялікае паглыбленне паміж цэгламі ў сцяне. Мышы як ні скакалі, вырабляючы ў паветры ўсемагчымыя сальта-мартале, ніяк не маглі дастаць свечку. Самым актыўным з іх удалося крыху абгрызці скрыпку прафесара Грушы, аднак хутка і гэтым давалося адступіць, таму што іх генерал даў загад спыніць атаку. Страшэнна раз'юшаны правалам наступу, ён вырашыў узорна пакараць усіх, хто не выявіў належнай смеласці ў баі. Выстраіўшы сваё войска, ён хацеў спачатку разжалаваць сваіх афіцэраў і пакараць смерцю кожнага дзесятага. Але крыху астыўшы, выбраў больш памяркоўнае пакаранне — уздоўж строя прайшоў мыш-кат з вялізнымі нажніцамі, які абрэзаў кожнаму дзесятаму мышы-салдату яго вусы.

У той жа вечар у садзе адбыўся яшчэ адзін ваенны савет. Чыпаліна, Сунічка і Радыска сустрэліся за агароджай, каб распрацаваць план выратавання вязняў. Яны так захапіліся абмеркаваннем, што нічога не заўважалі навокал. Не заўважылі яны і сабаку Масціну, які ў гэты час рабіў вартунычы абход парка. Ён застаў сяброў знянацку. І калі на прадстаўніц слабога полу не звярнуў ніякай увагі, то Чы-

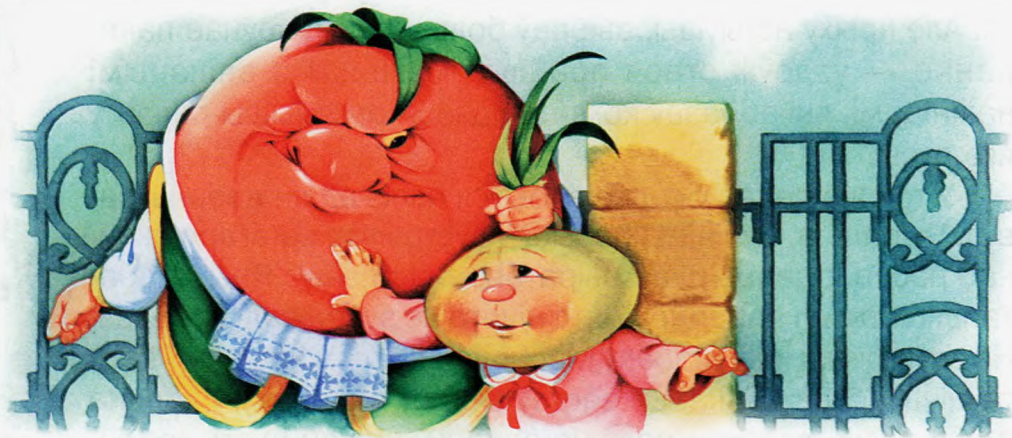

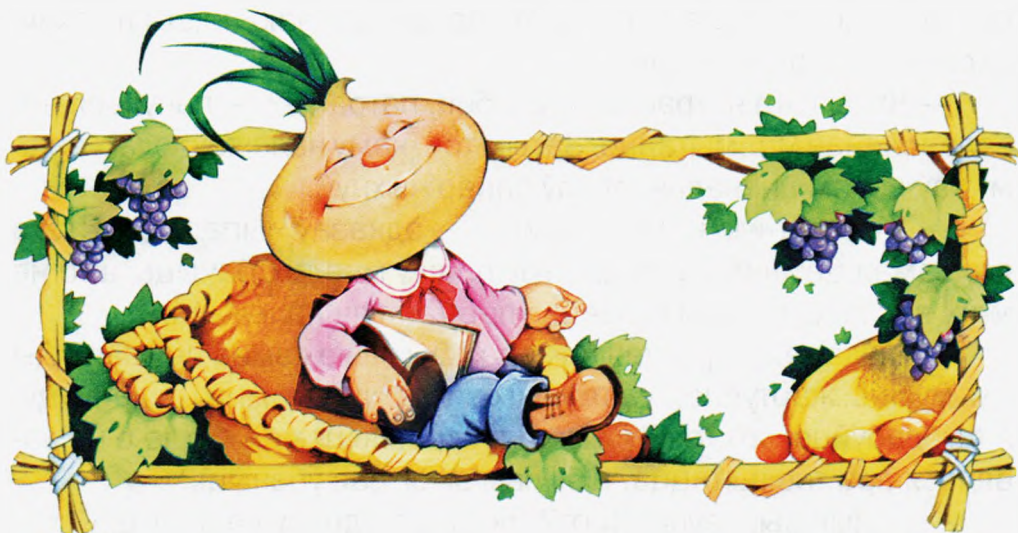
паліну Масціна збіў з ног і, наваліўшыся яму на грудзі, стаў гучна брахаць, пакуль не разбудзіў кавалера Памідора. Той не прымусіў сябе доўга чакаць.

Уявіце сабе радасць Памідора, які ўсяго дзесяць хвілін таму марыў як пра самае заветнае пра арышт Чыпаліны, і тут яго мара раптам здзейснілася. Нават калі б кавалеру пашчасціла адгадаць усе выйгрышныя нумары ў латарэі, і тады Памідор не быў бы так задаволены.

— Каб даказаць маё асаблівае стаўленне да цябе, — здэкаваўся кавалер, — я пасаджу цябе ў асаблівую камеру — самую сакрэтную і самую цёмную. Простая турма занадта добрая для такога нягодніка, як ты.

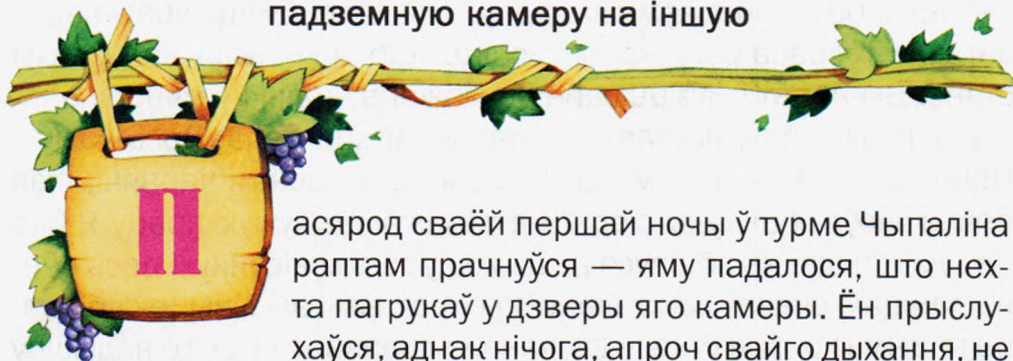
— Дзякуй, сінёр кавалер! — адказаў Чыпаліна. — Гэта вялікі гонар для мяне.

Раздзел 10,

у якім Чыпаліна, сустрэўшыся з Кратом, памяняў адну падземную камеру на іншую

асярод сваёй першай ночы ў турме Чыпаліна раптам прачнуўся — яму падалося, што нехта пагрукаў у дзверы яго камеры. Ён прыслухаўся, аднак нічога, апроч свайго дыхання, не пачуў. Чыпаліна, разважыўшы, што гукі яму пачуліся ў сне, павярнуўся на другі бок і зноў паспрабаваў заснуць. Але раптам той самы шум паўтарыўся. Гэта было нейкае глухое і раўнамернае скрыгатанне, быццам нехта побач працаваў лапатаю.

— Відаць, нехта рые падземны ход, — здагадаўся вязень, прыклаўшы вуха да сцяны. Скрыгатанне ўсё ўзмацнялася, і праз некалькі хвілін з адной са цен камеры спачатку пасыпаўся пя-

сок, а потым выпала цагліна. Услед за цаглінаю нешта плюхнулася на падлогу камеры.

— Куды гэта я, трасца мне ў бок, патрапіў? — пачулася незадаволеная мармытанне. Затым той, каму належаў голас, зашмыгаў носам і некалькі разоў запар чыхнуў.

— У сакрэтную камеру замка, — адказаў Чыпаліна, — гэта яго самая цёмная камера. Таму прашу мне прабачыць, што не магу вас як след разгледзець і павітаць як належыць.

— Кажаче, сакрэтная камера? Ды яшчэ самая цёмная? Ды вы, мусіць, жартуеце, тут столькі святла, што можна і аслепнуць. А вы, даруйце, хто такі? Было б тут трошкі цямней, мне б не давялося пра тое пытацца, я б і сам змог вас убачыць.

— А, дык вы, пэўна, Крот? Як гэта я адразу не здагадаўся!

— Абсалютна правільна! — адказаў госць. — Рэч у тым, што я даўно ўжо меў намер зрабіць ход у гэтым кірунку, але ўсё адкладваў на потым, бо часу бракавала. У мяне, ведаеце, у эксплуатацыі безліч падземных хадоў, якія патрабуюць уважлівага дагляду: іх трэба рэгулярна чысціць, каб яны былі ў належным стане. Вы нават і ўявіць сабе не можаце, колькі ў мяне клопатаў. У гэтыя хады пастаянна прасочваецца вада. Вось чаму ў мяне насмарк. А потым яшчэ гэтыя невыносныя чарвякі, якія вечна сноўдаюць туды-сюды і не паважаюць чужую працу. Я ўжо не адзін тыдзень збіраўся рыць ход у гэтым кірунку. І вось сёння раніцаю сказаў сабе: шануйны Крот, калі вы лічыце сябе дэпытлівым і хочаце больш дасканала спазнаць свет, то надышоў час прарыць ход менавіта ў гэтым кірунку. І вось я адправіўся ў дарогу...

Чыпаліну давялося перапыніць вельмі балбатлівага начнога госця, ён вырашыў адрэкамендавацца і сам:

— Мяне завуць Чыпаліна, і я палоннік кавалера Памідора.

— Вы не абцяжарвайце сябе тлумачэннямі, — сказаў Крот, — я вас пазнаў па паху цыбулі. Разам з тым шчыра вам

спачуваю. І дзень і ноч знаходзіцца ў такім ярка асветленым месцы — гэта, відаць, страшэнная пакута.

— Я б не сказаў, што гэтае месца светлае, — спрабаваў запырчыць Чыпаліна.

— Гэта добра, што вы не страцілі тут здольнасць жартаваць, паўтараю, я вам спачуваю. Сам ведаю, жыццё часам падкідвае непрыемныя сюрпрызы. Думаю сабе, хай бы, калі каго-небудзь захацелі пасадзіць у турму, то садзілі б у такое месца, дзе можна напоўніць адпачыць вачам. О часы, о норавы! Куды абрынаецца гэты свет?

Чыпаліна зразумеў, што працягваць дыскусію наконт святла і цемры з Кратом, які жыве ўвесь час пад зямлёю і амаль ніколі не высоўвае свой нос вонкі, немэтазгодна. Было зразумела, што яго суразмоўца ў гэтым пытанні мае меркаванне цалкам супрацьлеглае Чыпалінаваму.

— Так, мушу прызнацца, што святло і мне прыносіць шмат турбот, — вымавіў Чыпаліна з сумным уздыхам.

— Ну вось бачыце! А што я казаў? — Крата вельмі расчулілі апошнія словы Чыпаліны, і ён зноў энергічна зашморгаў носам. — Каб вы былі крыху меншым, то я, магчыма...

— Хто, я? Ды я вельмі маленькі, я магу пралезці ў любую вашу кротаваю дзірку.

— Можна быць, можна быць, малады чалавек. Аднак зрабіце ласку, калі вы не хочаце мяне больш абразіць, то не называйце мае падземныя хады дзіркамі. Магчыма, я вас правяду па адным з іх.

— Я магу лёгка пралезці ў той ход, які вы толькі што прарабілі, — абрадаваўся Чыпаліна, — толькі ці не згадзіліся б вы ісці першым,

каб я не заблукаў у вашых падземных лабірынтах. Кажуць, што яны вельмі складаныя і забытаныя для збочных.

— Так, малады чалавек, аднак ёсць адна акалічнасць, я ніколі не хаджу адной і той жа дарогай, заўсёды прарываю новы ход.

— Можна і новы, толькі ў якім кірунку? — пацікавіўся Чыпаліна.

— Ды для мяне няма розніцы, — адказаў Крот, — абы толькі гэты новы ход прывёў нас у такое месца, дзе па-сапраўднаму было б цёмна, а не так, як тут.

Чыпаліна адразу згадаў пра падзямелле, у якім пакутавалі Цукіна, Вінаградзінка і іншыя яго сябры. Напэўна, яны былі б моцна здзіўлены, калі б ён раптам з'явіўся перад імі з-пад зямлі. Прыкінуўшы, дзе можа знаходзіцца іх камера, ён прапанаваў:

— Думаю, капаць трэба направа.

— Направа ці налева, мне без розніцы. Калі вы хочаце направа, пойдзем туды.

Не трацячы часу дарэмна, Крот уткнуўся галавой у сценку і пачаў рыць з такім імпэтам, што засыпаў Чыпаліну з ног да галавы зямлёю. Зямля трапляла яму то ў рот, то ў нос, і ён не вытрымаў і стаў чыхаць і кашляць. Калі чых і кашаль нарэшце скончыліся, Чыпаліна працёр вочы, але Крата ўжо не ўбачыў, а толькі пачуў яго голас.

— Дык што вы рашылі? Пойдзецце за мною, ці не?

Чыпаліна праціснуўся ў прарытую Кратом галерэю, якая была ўсё ж дастаткова шырокай, каб ён мог паўзці на

жываце. Крот ужо быў на адлегласці ў некалькі метраў і працягваў рухацца з ашаламляльнай хуткасцю.

— Я тут, шанойны сін'ёр Крот, вось я, — мармытаў Чыпаліна, выплёўваючы з роту рэшткі зямлі.

Трэба сказаць, што перад тым, як канчаткова крануцца ў дарогу, ён акуратна заклаў за сабою адтуліну ў сцяне камеры.

— Калі Памідор выявіць мой пабег, то не адразу здагадаецца, у які бок я ўцёк.

— Як вы сябе адчуваеце? — пацікавіўся Крот, працягваючы энергічна ўгрызацца ў зямлю.

— Выдатна, дзякуй, — адказаў Чыпаліна, — тут такая непраглядная цемра.

— Я ж вам казаў, што тут будзе нашмат лепш. Можна, спынімся на хвілінку? Хаця я параіў бы гэтага не рабіць, бо прывык усялякую справу выконваць хутка. Але калі вам з непрывычкі цяжка, то...

— Не, не, усё выдатна, — перапыніў яго Чыпаліна, — паспяхаемся наперад. Яму хацелася як мага хутчэй апынуцца ў тым месцы, дзе пакутавалі яго сябры.

— Згодзен, — і Крот працягваў сваю працу з яшчэ большым імпэтам. Чыпаліну давялося прыкласці нямала высілкаў, каб не адстаць ад свайго правадніка.

А тым часам кавалер Памідор з пераможнай усмешкай накіроўваўся да самай сакрэтнай камеры замка, дзе разлічваў паздзекавацца з Чыпаліны напоўніцу. Ён з вялікай асалодаю ўяўляў той момант, калі зойдзе ў камеру і ўбачыць зламанага турмой Чыпаліну. Памідор так радаваўся, што на нейкі момант яму здалося, што яго цела палягчэла кілаграмаў на дваццаць.

«Нарэшце гэты нягоднік у маіх руках! — лікаваў кавалер. — Я прымушу яго прызнацца ва ўсім, ад пачатку да канца. Я добра памучу гэтага нягодніка, а потым прысуджу яго да смяротнай кары. Як жа такога мярзотніка пазбавіць жыцця? Напэўна, лепш за ўсё

будзе яго павесіць! Пасля гэтага, бадай, я вызвалю майстра Вінаградзінку і ўсю яго кампанію, мне іх няма чаго баяцца. А вось і дзверы сакрэтнай камеры. Ах, якая асалода ўяўляець, як будзе звівацца ля маіх ног гэты бязглузды смаркач, калі я яго прысуджу да пакарання смерцю! Напэўна, зальецца слязьмі. Гатоў паспрачацца, што ён будзе нават чаравікі мне лізаць, просячы літасці. І я не буду перашкаджаць яму, хай пэўны час спадзяецца на выратаванне. А потым, калі ён напоўзаецца ля маіх ног, я рассею яго ілюзіі і абвяшчу свой прысуд: смерць праз павешанне!»

Памідор адчыніў дзверы, уключыў кішэнны ліхтарык і пачаў аглядаць камеру, шукаючы ў ёй Чыпаліну. Якое ж было яго здзіўленне, калі вязня ён там не знайшоў! Чыпаліна быццам праз зямлю праваліўся.

Памідор не мог паверыць сваім вачам. Вартаўнікі, якія стаялі побач, убачылі, як твар кавалера раптам стаў ліхаманкава мяняць сваю афарбоўку, прайшоўшы па чарзе ўсе колеры вяссёлкі: чырвоны, аранжавы, жоўты, зялёны, блакітны, сіні і фіялетаваы. Урэшце той твар стаў чорным, як вугаль.

— Куды ж ён падзеўся? Чыпаліна, дзе ты хаваешся? — Памідор зазірнуў пад нары, затым у збан з вадой, уважліва вывучыў столь камеры, праверыў падлогу і сцены, абмацваючы ледзь не кожны лапiк. Але нічога не знайшоў.

— Хто?! Хто дапамог яму збегчы?! — загрымеў ён на ўсё падзямелле. — Вы? — звярнуўся ён да вартаўнікоў. Аднак начальнік варты паважліва, але цвёрда адпрэчыў усе падазрэнні кавалера адносна змовы варты з вязнем.

— Сiньёр кавалер, ключы ад сакрэтнай камеры былі толькі ў вас аднаго.

Памідор збянтэжана пачухаў патыліцу.

— І насамрэч... Вось дык загадка...

Каб адгадаць гэтую загадку, ён сеў на падлогу пасярод камеры.

— Кажуць, што ў нагах праўды няма. Думаць, безумоўна, лепш седзячы, а не стоячы.

Аднак і ў такім становішчы нічога путнага ў галаву не прыходзіла.

Раптам падзьмуў скразняк, і дзверы камеры рэзка зачыніліся. Памідор апынуўся ўнутры, а вартавыя звонку.

— Адчыніце, асталопы! — зароў Памідор і ўскочыў як ашпараны.

— Ваша дастойнасць, гэта немагчыма, бо ключы ў вас.

Кавалер зрабіў спробу адчыніць дзверы знутры, аднак у яго нічога не атрымалася — ключ у замok гэтай сакрэтнай камеры ўстаўляўся толькі звонку.

Апынуцца вязнем уласнай турмы! Памідор быў гатовы лопнуць ад злосці. Яго твар зноў змяніўся ўсімі па чарзе колерамі вясклікі. Кавалер прыгразіў расстраляць усіх вартавых, калі яны не адчыняць дзверы, пакуль ён далічыць да ста.

Вартавыя зразумелі, што застаўся толькі адзін выхад, каб адчыніць гэтыя клятвы дзверы — узарваць іх дынамітам. Не паспеў Памідор далічыць і да пяцідзесяці, як грывнуў выбух. Шапоўнага кавалера, як шчэпку, некалькі разоў перакуліла ў паветры і засыпала зямлёю па самыя вушы. Вартавыя адразу ж кінуліся адкопчаць Памідора, а выцягнуўшы з камеры, аднеслі з падземелля на паверхню. Там яны ўважліва аглядзелі кавалера — ці няма ў яго сур'ёзных пашкодванняў.

Выявілася, што ў Памідора зламаны нос. Пашкоджаная месца яму заляпілі пластырам, і кавалер хуценька падаўся ў пакоі, дзе лёг у ложка і накрыўся коўдрай з галавою. Яму было сорамна з'яўляцца на людзях з гэтым пластырам пасярод твару.

Крот і Чыпаліна знаходзіліся ўжо даволі далёка ад месца, дзе быў нядаўна зняволены апошні, але грукат выбуху пачулі выразна.

— Што гэта такое? — спытаў Чыпаліна.

— А, не хвалюйцеся, — супакоіў яго Крот. — Хутчэй за ўсё, гэта ваенныя вучэнні. Іх вельмі любіць праводзіць правіцель князь Лімон, які лічыць сябе вялікім палкаводцам. Ён не ўтаймуецца, калі крыху не паваюе, хаця б на манеўрах.

Працягваючы настойліва рыць наперад, Крот адначасна не спыняўся расхвальваць цемру і ганьбіць святло.

— Згадваю, як аднойчы, — пачаў ён чарговую гісторыю, — мой погляд выпадкова ўпаў на свечку. Клянуся вам, што я бег адтуль так, што толькі пяткі бліскалі. Яе святло было для мяне невыносным.

— Так, так, — згадзіўся Чыпаліна, — ёсць і такія свечкі, што проста асляпляюць сваім святлом.

— Ведаеце, — працягваў Крот, — гэтая свечка не была запаленая. Што было б са мною, калі б яна гарэла...

Чыпаліна здзівіўся таму, што патушаная свечка магла так падзейнічаць на Крата і хацеў быў распытаць яго на гэты конт падрабязней, аднак старанны землякоп раптам спыніўся.

— Я чую галасы, — сказаў ён.

Чыпаліна прыслухаўся і насамрэч пачуў аднекуль прыглушаную гамонку людзей.

— Чуеце? — працягваў Крот. — А дзе галасы — там людзі. А дзе людзі — там святло. Думаю, будзе лепш, калі мы павернем у іншым кірунку.

Чыпаліна прыслухаўся ўважлівей і на гэты раз выразна адрозніў голас майстра Вінаградзінкі. Ён, зрэшты, не мог разабраць, што менавіта гаварыў шавец, і ўсё ж сумненняў не заставалася. Гэта быў Вінаградзінка. Чыпаліна думаў даць сябрам знак пра сябе, але стрымаўся.

Замест гэтага ён звярнуўся да Крата:

— Шаноўны сіньёр Крот, я чуў пра вельмі цёмную пяхору, якая, па маіх разліках, павінна быць дзесьці паблізу.

— Яшчэ больш цёмную, чым гэты ход? — недаверліва спытаў Крот.

— Непараўнальна цямнейшую, — маніў Чыпаліна. — Мажліва, галасы, якія мы чуем, даносяцца менавіта адтуль. Напэўна, там зараз знайшлі сабе прытулак людзі, якія праглі даць сваім вачам сапраўдны адпачынак.

— Не ведаю, — прабурчэў Крот. — Уся гэтая гісторыя здаецца мне не вельмі пераканальнай. Аднак калі вы што б там ні было вырашылі наведарць гэтую пяхору, то так і быць. Але пад вашу адказнасць.

— Я быў бы вам вельмі ўдзячны, сіньёр Крот, — з усёй душэўнасцю, на якую толькі быў здольны, прамовіў Чыпаліна. — Мы жывём найперш для таго, каб спасцігаць нязведанае, ці не так?

— Добра, хай будзе па-вашаму, — нарэшце неахвотна згадзіўся Крот, — але калі там раптам будзе святло, то тым горш для вас.

Праз нейкі час галасы сталі чутнымі зусім блізка.

Чыпаліна нават змог пачуць уздыхі дзядулі Цукіны:

— Гэта я ва ўсім вінаваты... Эх, каб быў з намі Чыпаліна, ён бы абавязкова нешта прыдумаў!

— Можа, я і памыляюся, — сказаў Крот. — Але мне падалося, што нехта прамовіў ваша імя.

— Маё імя? — спытаў здзіўлена Чыпаліна. — Я не пачуў.

У гэты момант выразна пачуўся голас майстра Вінаградзінкі:

— Чыпаліна даў слова, што прыйдзе і вызваліць нас, і ён прыйдзе. На гэты конт у мяне няма ніякіх сумненняў.

Крот спыніўся і сказаў:

— А што я казаў... На гэты раз вы чулі? Яны, несумненна, кажуць пра вас. Толькі не маніце мне, што не чулі. Лепш скажыце шчыра, з якою мэтай вы прымусілі мяне капаць сюды ход?

— Шаноўны сіньёр Крот! — адказаў Чыпаліна. — Калі ласка, не крыўдуйце. Мне варта было б адразу выкласці вам усю праўду. Галасы, што мы чуем, належаць маім блізкім сябрам, якія знаходзяцца ў зняволенні ў падземнай турме замка графінь Вішань. Я абяцаў сябрам, што вызвалю іх.

— І вы вырашылі гэта зрабіць маім носам...

— Не буду гэтага адмаўляць. Сіньёр Крот, вы былі такім ласкавым, што ўжо прарылі доўгі падземны ход да гэтага месца, вызваліўшы мяне з камеры. Дарагі, шаноўны Крот, я хачу вас папрасіць, каб вы дапамаглі вызваліць і маіх сяброў, цудоўных людзей, якія сядзяць у падземеллі. Яны без віны вінаватыя.

— Ну, калі вы мяне так ласкава просіце, — прамармытаў расчулены Крот, — добра, я згодзен, не будзем марнаваць час на балбатню. Да таго ж, майму носу ўсё адно, у які бок рыць.

Чыпаліна ўзрадваўся ўсёй душой. Ад прыліву пачуццяў ён з вялікай радасцю расцалаваў бы цудоўны выратавальны нос

Крата, але ў апраметнай цемры разабраць, дзе, уласна, у Крата яго нос, было даволі праблемна.

Крот з новай сілай узяўся за працу і праз некалькі хвілін прабуравіў сцяну камеры, дзе знаходзіліся сябры Чыпаліны. Але акурат у тую ж хвіліну, калі старанны нос сінёра Крата прасунуўся ў камеру, майстар Вінаградзінка запаліў свечку, каб зірнуць на гадзіннік. Успышка святла настолькі агаломшыла беднага Крата, што ён стрымгалоў кінуўся назад у толькі што пракапаную галерэю, паспеўшы на хаду кінуць:

— Бывайце, Чыпаліна, вы добры хлапчук, і я шчыра хацеў вам дапамагчы. Але вы павінны былі папярэдзіць мяне, што нас чакае сапраўднае пекла. Не варта было мяне падманваць.

Крот уцякаў так імкліва, што падземная галерэя, якую яны толькі што прайшлі з Чыпалінам, пачала за ім абвальвацца і хутка была цалкам засыпана зямлёй. З вялікім сумам у сэрцы Чыпаліна развітаўся са сваім збаўцам:

— Бывайце, мой добры Крот! Свет цесны, можа быць, яшчэ і сустрэнемся. Тады я папрашу прабачэння за маю ману ў імя выратавання дарагіх мне людзей.

Чыпаліна абцёр, наколькі было мажліва, свой твар ад зямлі і заскочыў у камеру, дзе знаходзіліся вязні.

— Вітаю вас, сябры мае, — звярнуўся ён да вязняў сваім звонкім, як труба, голасам з самай бестурботнай усмешкай.

Можна сабе ўявіць, як былі ўзрадаваны вязні, калі раптам з адтуліны ў сцяне да іх з'явіўся якраз той, каго яны праглі пабачыць больш за ўсіх на свеце. Вязні ледзь не задушылі Чыпаліну ў сваіх абдымках. Адны цалавалі яго, другія па-сяброўску шчыпалі, трэція пахлопвалі па плячы.

— Усё, усё, хопіць... Цішэй, — спрабаваў уціхамірыць сяброў Чыпаліна. — Вы хочаце разарваць мяне на часткі?

Каб супакоіць сваіх сяброў, яму спатрэбілася прыкласці нямала высілкаў. Аднак хутка іх неўтаймоўная радасць змяні-

лася зусім іншым настроем, калі Чыпаліна распавёў пра свае апошнія прыгоды.

— Выходзіць, ты цяпер такі ж вязень, як і мы ўсе? — спытаў майстар Вінаградзінка.

— Не горшы і не лепшы, — адказаў Чыпаліна.

— Але калі прыйдуць вартаўнікі, яны пабачаць цябе тут.

— Ну, гэта не абавязкова, я ж магу схвацца, да прыкладу, у скрыпку прафесара Грушы.

— Яно-то так, — з сумам згадзіўся прафесар. — Але хто ж нас цяпер адсюль вызваліць?

Ніхто не адказаў прафесару на гэтае пытанне.

Чыпаліна хацеў неяк падбадзёрыць кампанію, але пры ўсім жаданні ён не змог знайсці патрэбных слоў для гэтага. Апроч таго, ён страшэнна стаміўся ад усіх прыгодаў, што здарыліся з ім за апошні час, і на яго навалілася смяротная стома...

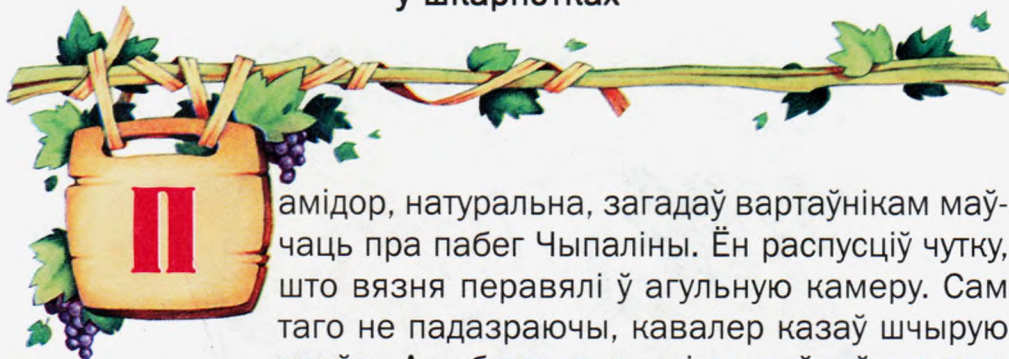

Раздзел 11,

у якім распавядаецца, чаму сіньёр Памідор спіць
у шкарпэтках

Памідор, натуральна, загадаў вартаўнікам маўчаць пра пабег Чыпаліны. Ён распусціў чутку, што вязня перавялі ў агульную камеру. Сам таго не падазраючы, кавалер казаў шчырую праўду. А каб пластыр, які заклеіваў яго разбіты нос, не выклікаў непатрэбных пытанняў і радасці нядобра-зычліўцаў, ён прыкінуўся хворым і з ложка не ўставаў.

Сунічка, кожны раз заходзячы прыбіраць у яго пакоі, спрабавала даведацца, дзе кавалер хавае ключы ад турмы, аднак нічога не атрымлівалася. Пры ёй кавалер не высоўваў носа з-пад коўдры. Таму дзяўчынка вырашыла параіцца з Вішанькам, які, як вы памятаеце, дзень і ноч праводзіў у слязах.

Як толькі Сунічка распавяла Вішаньку пра апошнія падзеі, ён імгненна перастаў плакаць.

— Чыпаліна ў турме? Ён не павінен заставацца там ні на хвіліну! Калі ласка, дай мне мае акуляры.

— І што ты хочаш рабіць?

— Я хачу пайсці і вызваліць яго, — рашуча заявіў юны граф. — Яго і ўсіх астатніх.

— А ключы? Яны ў Памідора. Як ты іх дабудзеш?

— Я выкраду іх у кавалера. Для гэтага табе давядзецца прыгатаваць самы лепшы торт і падсыпаць туды самага моцнага снатворнага. Затым ты занясеш торт яму ў пакой — ты ж ведаеш, Памідор вельмі любіць салодкае. А калі гэты ласун урэшце засне, я прабяруся да яго і зраблю ператрус. Ну, усё табе зразумела?

Сунічка выйшла з пакоя Вішанькі страшэнна здзіўленая.

— Як жа ён змяніўся! Божа, як жа ён змяніўся!

Дарэчы, ледзь не тыя самыя словы сказалі і ўсе астатнія, хто пабачыў хлопчыка ў той дзень.

— Вы толькі паглядзіце на гэты цуд! Ён зусім здаровы! — усклікнула першая графіня з задавальненнем. Яна нават спрабавала скласці свае тонкія вусны ў нешта накшталт усмешкі, але атрымаўся такі выраз, быццам яна толькі што выпіла глыток гарбаты з соллю замест цукру.

— Я ж казаў, што ніякай хваробай тут і не пахла, — хмыкнуў герцаг Мандарын. — Ён проста прыкідваўся.

Другая графіня, баючыся, што яе кузен зноў заскочыць на якую-небудзь шафу і пачне пагражаць самазабойствам, паспяшалася згадзіцца з ім.

Вішаньку нават не давялося прыдумваць прычыну, каб вышмыгнуць: радня настолькі была занятая абмеркаваннем яго прытворства, што не звяртала на Вішаньку ніякай увагі.

Між тым Вішанька выведаў у аднаго з вартаўнікоў турмы, што Чыпаліну ўдалося збегчы з турмы. Вішанька страшэнна ўзра-

даваўся гэтай вестцы, аднак ад свайго намеру вызваліць вязняў не адмовіўся. У яшчэ аднаго вартаўніка ўдалося выпытаць, што Памідор хавае ключы ад турмы ў спецыяльнай кішэні, якая прышыта да адвароту яго шкарпэткі, і, каб падстрахавацца ад зламыснікаў, ён спіць у шкарпэтках.

— Сітуацыя ўскладняецца, — зрабіў выснову Вішанька, — ключы ўзяць будзе зусім няпроста, — і загадаў Сунічцы пакласці ў торт двайную дозу снатворнага.

Да вячэрняй гарбаты Сунічка падала сін'ёру Памідору цудоўны ласунак — шакаладны торт, упрыгожаны ружачкамі з рознакаляровага крэму. Пры выглядзе гэтага цуда ў кавалера адразу пацяклі слінкі, і ён праглынуў торт у адно імгненне за мілую душу.

— Ты не будзеш крыўдзіцца на свайго гаспадара, — паабяцаў ён. — Калі мая рана зажыве, я падарую табе абгортку ад шакаладкі, якую з'еў летась. Ты проста ашалееш ад задавальнення — такая яна духмяная!

У знак падзякі Сунічка нізка пакланілася яму. Не паспела яна выпрастацца, як Памідор ужо спаў моцным сном. Ён адразу захроп, выводзячы такія трэлі, якія былі б не пад сілу нават цэламу аркестру кантрабасаў.

Узрадаваная Сунічка пабегла па Вішаньку. Увесь час азіраючыся, сябры накіраваліся ў пакоі кавалера.

Калі яны праходзілі побач з пакоямі герцага Мандарына, то, зазірнуўшы ў замочную шчыліну, убачылі незвычайную карціну. Герцаг, як ашалелы кот, насіўся па пакоі, раз-пораз ускокваючы на розныя прадметы мэблі — люстру, шафу для адзення, люстэрка. Часам ён з неверагодным спрытам узлятаў па шторах да самага верху. Герцаг дэманстраваў немалыя акрабатычныя здольнасці, і, напэўна, калі б інакш склаўся яго лёс, мог бы такім чынам нават зарабляць сабе на жыццё ў якім-небудзь цырку.

У пакоі Памідора было яшчэ даволі светла — сыходзячы, Сунічка абачліва пакінула аканіцы адчыненымі.

Кавалер і зараз па-ранейшаму моцна хроп. У гэты момант яму снілася, што Сунічка прынесла яму яшчэ адзін шакаладны торт велічынёю з веласіпеднае кола. Але толькі ён збіраўся паласавацца тым цудам, як з'явіўся барон Апельсін, які заявіў свае прэтэнзіі на палову торта. Абараняючы свае правы, кавалер выхапіў шпагу. Урэшце Апельсін адступіў, хлешчучы бізуном небараку-старызніка, які, абліваючыся потам, штурхаў тачку з пузам барона. Памідор ізноў спрабаваў узяцца за торт, як невядома адкуль з'явіўся герцаг Мандарын, які, ускочыўшы на верхавіну самай высокай таполі, пачаў крычаць на ўсю акругу: «Адайце мне маю палову торта, а не — дык я кінуся ўніз галавою з гэтага дрэва!»

Такім чынам, Памідору не было спакою нават у сне. Усе намагаліся адабраць у яго гэты самы торт, які ўрэшце стаў яму агідным. З шакаладнага ён ператварыўся ў кардонны, і калі Памідор паспрабаваў яго куснуць, то адчуў на зубах вязкі і непрыемны смак кардону.

У той час як Памідор перажываў у сне свае прыгоды, Сунічка адкінула коўдру з яго ног, якія і насамрэч аказаліся ў шкарпэтках, і Вішанька асцярожна дастаў з адной з іх звязак ключоў.

— Вось яны, усе! Выдатна, — прашаптаў ён Сунічцы. — Хутчэй бяжым адсюль!

— Можна не спяшацца, ён спіць так моцна, што праспіць да Новага года.

Яны асцярожна выйшлі з пакоя, зачынілі за сабою дзверы і кінуліся бегчы ўніз па лесвіцы ў бок падземнай турмы замка. Раптам Вішанька спыніўся і стукнуў сябе далонню па лбе:

— А варта?

І насамрэч, пра варту Вішанька з Сунічкай не падумалі.

Ад хвалявання ў Сунічкі нават галава завінулася. Але, як гэта бывала ў яе жыцці заўсёды, у самыя складаныя хвіліны яна ўмела гранічна мабілізаваць сваю волю і знайсці найлепшае выйсце. Так здарылася і на гэты раз.

— Прыдумала! — усклікнула яна. — Я зайду за дом і пачну з усіх сіл клікаць на дапамогу, быццам на мяне напалі рабаўнікі. Ты паклічаш турэмную варту і накіруеш яе да мяне. А тады, застаўшыся адзін, адчыніш турму і вызваліш вязняў.

Так яны і зрабілі. Усё атрымалася — лепш не бывае. Сунічка закрычала «Ратуйце!», ды з такой распаччу, што нават дрэвы гатовыя былі выскачыць з зямлі разам з каранямі і бегчы ёй на дапамогу.

Вішанька, які ўжо быў каля турмы, у сваю чаргу залямантаваў: «Хутчэй! Хутчэй! Дзеля ўсяго святога! Там бандыты!»

Калі нарэшце ён застаўся адзін, то, не марудзячы, адчыніў дзверы ў падземелле. Здзіўленыя вязні спачатку нічога не зразумелі і спалохана збіліся ў гурт, але калі Вішанька крыкнуў «Вы свабодныя!», з палёгкай уздыхнулі. А якое было здзіўленне Вішанькі, калі сярод вязняў ён убачыў і Чыпаліну.

— Чыпаліна! Ты тут?! Дык значыць, ты не збег?

— Потым, потым я табе ўсё раскажу, а цяпер пакажы, як нам адсюль выбрацца.

Вішанька вывеў вязняў на паверхню і паказаў уцекачам сцяжынку, якая вяла акурат у лес. Ім трэба было спяшацца, бо варта з хвіліны на хвіліну магла вярнуцца. Паколькі Гарбузіха была занадта тоўстая, каб бегаць, астатнія ўцекачы хутка пакацілі яе па сцяжынцы.

Чыпаліна на імгненне затрымаўся. Ён па-брацку абняў Вішаньку і цёпла падзякаваў яму.

— Ты цудоўны хлопец! — сказаў Чыпаліна. — Самы адважны з усіх!

У расчуленага маладога графа ажно слёзы на вачах выступілі.

— Добра, бяжы, а то яны зноў цябе схопяць!

— Не, больш не схопяць. Хутка мы зноў пабачымся. Памідора чакае яшчэ шмат сюрпрызаў.

Чыпаліна ў адно імгненне дагнаў сваіх сяброў, і яны зніклі з вачэй Вішанькі. Ён паспяшаўся ў замак, каб паспець пакласці ключы ад турмы туды, дзе яны былі раней, гэта значыць ў шкарпэтку кавалера Памідора.

У гэтыя самыя хвіліны турэмная варта, прыбегшы на крыкі Сунічкі, застала яе ўсю ў слязах. Да іх з'яўлення яна паспела парваць на сабе фартушок і падрапаць свой міленькі твар.

— Дзе, дзе яны?! У які бок пабеглі? — спыталі вартаўнікі.

— Вось туды, — плачучы, адказала Сунічка, паказваючы на дарогу, што вяла ў бок сяла.

Вартаўнікі імкліва кінуліся ва ўказаным кірунку. Яны некалькі разоў аббеглі ўсё сяло, але нікога там не знайшлі, апроч Ката, які ў гэты час падпільноўваў ля адной з мышыных норак сваю здабычу. Ката ў момант арыштавалі, не зважаючы на яго бурныя пратэсты.

— Што вы сабе дазваляеце! Гэта свабодная краіна! Вы не маеце права мяне арыштоўваць! Вы з'явіліся якраз у той момант, калі мыш, якую я высочваў дзве гадзіны, ужо збіралася выйсці з норкі!

— Не хвалюйся, браток! У турме ў цябе такога добра будзе дастаткова! — абнадзеіў яго начальнік варты.

Праз нейкі час вартавыя вярнуліся ў замак і, убачыўшы пустую камеру турмы, зразумелі, што іх абдурылі, як немаўлят. Хуценька зачыніўшы Ката ў камеры, яны пакідалі свае ружжы ды шаблі і кінуліся ўцякаць хто куды, добра разумеючы, што іх чакае пасля таго, як прачнецца Памідор.

На наступную раніцу Памідор, ледзь прадраўшы вочы, кінуўся да люстэрка, каб ацаніць свой стан.

— Ну вось, нос, здаецца, у норме, — зрабіў ён выснову. — Можна зняць пластыр. Трэба тэрмінова наведаць турму, даўно я ўжо не меў задавальнення бачыць сваіх вязняў. Даўно ужо трэба як след дапрасіць іх. Сёння яны ў мяне атрымаюць па поўнай праграме!

Паклікаўшы з сабою сін'ёра Гарошынку і дона Пятрушку, які павінен быў весці пратакол допыту, Памідор накіраваўся ў падземелле. З пыхлівым і сур'ёзным выглядам, як і належыць прадстаўнікам улады, яны падышлі да дзвярэй турмы. Памідор дастаў ключы, адчыніў дзверы і... рэзка шарахнуўся назад, збіўшы з ног дона Пятрушку, які стаяў за яго спінай. Пятрушка патрапіў акурат пад ногі адвакату, і той таксама не змог захаваць раўнавагі, расцягнуўшыся побач. З турэмнай камеры даносіліся жаласлівыя стогны Ката: «Мяў! Мяў!», здольныя выклікаць спагаду нават у каменя.

— Што вы тут робіце? — спытаў Памідор, крыху ачуняўшы ад шоку.

— У мяне жахліва баліць жывот, — паскардзіўся Кот. — Загадайце тэрмінова даставіць мяне ў бальніцу, бо мне вельмі дрэнна.

Рэч у тым, што Кот, патрапіўшы ў камеру, цэлую ноч паляваў на мышэй. Для такога палявання тут было вялікае раздолле, якога Кот не меў яшчэ ніколі. Паляванне было такім паспяховым, што Кот проста аб'еўся сваімі ахвярамі

і цяпер з яго роту тырчэла не менш за дзве сотні мышыных хвастоў.

Гэтае відовішча так уразіла кавалера, што ён не толькі не раззлаваўся на Ката, але і папрасіў яго часам вяртацца ў турму для палявання на мышэй. Памідор нават паабяцаў:

— Калі вы будзеце так ласкавы і захаваете хвасты ўпаляваных вамі мышэй, то адміністрацыя замка за кожную знішчаную мыш будзе плаціць вам ганарар.

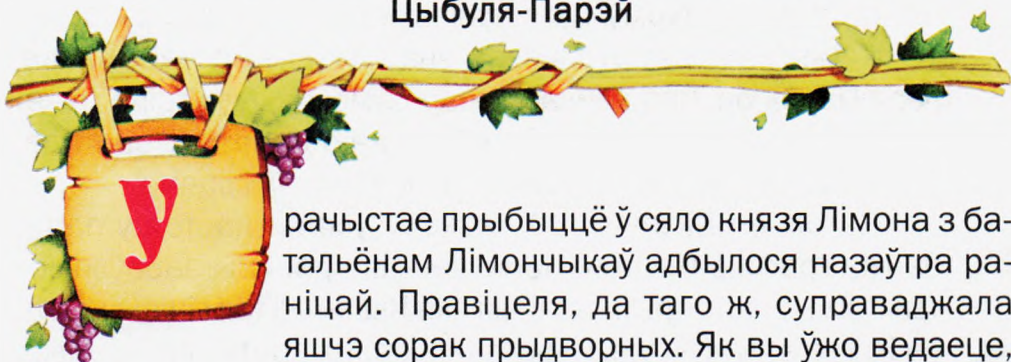
Але зразумела, што сустрэча з Котом не адхіліла ўвагу кавалера ад галоўнага — ад пабегу ўсіх зняволеных. На думку Памідора, навідавоку была сапраўдная змова і бунт. Таму ён тэрмінова даслаў правіцелю краіны князю Лімону тэлеграму: «У замку графінь Вішань склалася небяспечная сітуацыя. Прашу накіраваць для навядзення парадку батальён Лімончыкаў. Становішча настолькі складанае, што патрабуе вашай асабістай прысутнасці».

Раздзел 12,

у якім распавядаецца, як без віны пацярпеў
Цыбуля-Парэй

Урачыстае прыбыццё ў сяло князя Лімона з батальёнам Лімончыкаў адбылося назаўтра раніцай. Правіцеля, да таго ж, суправаджала яшчэ сорок прыдворных. Як вы ўжо ведаеце, пры двары Лімона ўсе насілі шапкі са званочкамі, таму няцяжка сабе ўявіць, які гучны канцэрт атрымліваўся, калі ў адным месцы збіралася так многа такіх званочкаў.

І вось гэтае вясёлае дзынканне пачуў у сваім доме Цыбуля-Парэй, які акурат у той час расчэсваў перад люстэркам свае раскошныя вусы. Ён толькі што расчэсаў свой правы вус і перад тым, як узяцца за левы, вырашыў зірнуць у акно. Бо добра

вядома, што лепш адзін раз пабачыць, чым сто разоў па-чуць. Але лепш бы ён гэтага не рабіў, бо яго імгненна запрыкмецілі Лімончыкі, арыштавалі і пацягнулі ў турму. Пры гэтым адзін вус у Цыбулі-Парэя ганарыста тырчэў уверх, а другі сумна цягнуўся па зямлі.

— Пакіньце мяне ў спакой! Ці дайце хоць хвіліну, каб расчасаць і левы вус!

Але ўсё было марна, салдаты Лімончыкі не зважалі на крыкі Цыбулі-Парэя, а калі яны моцна ім надакучылі, то прыгразілі:

— Калі ты зараз жа не заткнешся, то мы табе адрэжам спачатку твой левы вус, а потым і правы, тады ў цябе не будзе патрэбы іх расчэсваць.

Цыбуля-Парэй палічыў за лепшае змоўкнуць, спалохаўшыся за свой адзіны скарб. Арыштавалі заадно і адваката Гарошынку, які незнарок патрапіўся салдатам на вочы. І яго пацягнулі ў турму, нягледзячы на яго гучныя пратэсты.

— Гэта памылка! Я адвакат і знаходжуся на службе ў кавалера Памідора. Гэта нейкае непаразуменне, адпусціце мяне!

Але Лімончыкі моўчкі рабілі сваю справу. Нешта даводзіць ім было амаль што гэтак марна, як і сцяне.

Батальён Лімончыкаў размясціўся на пастой у парку замка графінь Вішань. Нейкі час гвардзейцы забаўляліся тым, што чыталі прызначаныя для Вішанькі таблічкі, але хутка ім тое надакучыла. Яны пачалі рваць кветкі, лавіць чырвоных рыбак, страляць па шклянках вокнах аранжарэі і прыдумляць іншыя такога кшталту забавы.

Убачыўшы гэтакі вандалізм, графіні рвалі валасы на сваіх галовах і бегалі ад аднаго камандзіра гвардзейцаў Лімончыкаў да другога, умоўваючы іх спыніць вэрхал:

— Калі ласка, сінёры, загадайце вашым падначаленым быць больш стрыманымі. Калі яны будуць сябе так

паводзіць і далей, то ад нашага парка нічога не заста-
нецца.

Гэтыя словы графінь выклікалі толькі моцнае раздраж-
ненне камандзіраў, якія ставіліся да сваіх гвардзейцаў з
бацькоўскім клопатам.

— Нашым героям, — адказвалі яны, — пасля іх ратных
спраў патрэбен плённы адпачынак. А вы павінны быць ім
удзячныя, што яны ахоўваюць ваш спакой.

У адказ на гэта графіні заўважылі, што гвардзейцы на-
ўрад ці моцна стаміліся, арыштаваўшы Цыбулю-Парэя і
сінёра Гарошынку — людзей спакойных і законапаслух-
мянных, якія за ўсё жыццё і муху не пакрыўдзілі. Тады адзін
з камандзіраў адказаў:

— Выдатна! У такім разе, каб апраўдаць сваё ўтрыман-
не, мы арыштуем вас.

Графіням нічога не заставалася, як паскардзіцца са-
мому князю Лімону, які, натуральна, спыніўся ў замку ра-
зам з усімі сваімі прыдворнымі. Але і той толькі прыкра ад-
махнуўся ад іх скаргаў як ад назойлівых мух. Высокія госці,
дарэчы, занялі ў замку самыя лепшыя пакоі, бесцырымон-
на выцесніўшы адтуль кавалера Памідора, барона Апель-
сіна, герцага Мандарына, ды, зрэшты, і саміх гаспадынь —
графінь Вішань.

Гэтая сітуацыя асабліва турбавала барона Апельсіна.

— Вось пабачыце, — казаў ён, абачліва азіраючыся
навокал, — яны з'ядуць усе нашыя прыпасы, і мы ўрэшце
вымушаны будзем памерці ад голаду. Яны не пакінуць за-
мак, пакуль не апустошаць усе нашыя кладоўкі і склепы, а
потым кінуць нас на волю лёсу. Гэта ж сапраўдная пошасць,
чума, горш за вывяржэнне Везувія!

Нарэшце правіцель загадаў прывесці да яго Цыбулю-
Парэя. Ён вырашыў асабіста дапытаць злачынцу. Дон Пят-

рушка сядзеў побач з правіцелем і быў гатовы весці пратакол допыту. Але напачатку ён дастаў сваю насоўку памерам з ручнік і сакавіта высмаркаўся. З іншага боку ад князя Лімона ўладкаваўся кавалер Памідор, які рыхтаваўся пры неабходнасці даваць правіцелю тлумачэнні.

Рэч утым, што, хаця князь Лімон і насіў на сваім берэце вялікі залаты званочак, ён не адрозніваўся вялікім розумам, а галоўнае — быў вельмі рассяяным. Вось і на гэты раз, як толькі вязня ўвялі ў пакой, ён, забыўшыся зусім пра мэту допыту, усклікнуў з захапленнем:

— Якія цудоўныя вусы! Я проста ўпэўнены, што ў маёй дзяржаве ні ў кога больш няма такой прыгожай пары вусоў, такіх доўгіх і так добра расчэсаных!

Нічога, зрэшты, утым дзіўнага не было: Цыбуля-Парэй толькі тым і займаўся, седзячы ў сваёй камеры, што расчэсваў свае вусы. Улюбёны занятак цалкам адхіляў яго ўвагу ад сумных думак пра сваю горкую долю.

— Дзякуй вам, Ваша Светласць! — сціпла адказаў Цыбуля-Парэй.

— Ну, а калі ўжо лёс прывёў цябе на мае вочы, то я хачу ўганараваць цябе званнем кавалера Сярэбранага Вуса. Гэй, дзе вы, мае Лімоны?!

Прыдворныя імгненна з'явіліся перад вачыма правіцеля.

— Прынесці сюды карону Сярэбранага Вуса!

Прынеслі карону, зробленую ў выглядзе вуса, які абвівае галаву, цалкам адлітую з серабра.

Цыбуля-Парэй страшэнна разгубіўся: ён меркаваў, што яго выклікалі на допыт, а замест гэтага ўганаравалі найвышэйшай узнагародай. Ён схіліўся перад князем, які, прыняўшы важны выгляд, надзеў на галаву вязню карону, абняў і пацалаваў у абодва вусы. Затым князь падняўся са свайго трона, які паўсюль вазіў з сабою, і, лічачы справу завершанай, накіраваўся да выхаду.

Цыбуля-Парэй ужо гатовы быў з палёгкаю ўздыхнуць, што ўсё так цудоўна для яго завяршылася, як у гэты момант да правіцеля падскочыў кавалер Памідор і, прагінаючыся ўсім целам, прамармытаў:

— Ваша Высокасць, асмелюся заўважыць, што вы прысвоілі званне кавалера заўзятаму злачынцу, якога вы збіраліся дапрасіць.

— З таго моманту, як я ўганараваў яго званнем кавалера, — высакамерна адказаў князь, — ён ужо не з'яўляецца злачынцам. Ну а наконт таго, каб дапрасіць... Што ж, давайце дапросім.

Князь Лімон зноў усеўся на свой трон і, павярнуўшыся да Цыбулі-Парэя, спытаў у яго, ці не ведае той, дзе хаваюцца збеглыя вязні. Цыбуля-Парэй шчыра адказаў, што яму нічога пра тое невядома. Тады па падказцы Памідора князь спытаў, ці не ведае Цыбуля-Парэй, дзе схаваны дамок старога Цукіны. І на гэтае пытанне вязень не меў адказу.

Памідор проста ашалеў ад злосці:

— Ваша Высокасць, гэты нахабны падманшчык водзіць вас за нос! Я прапаную ўжыць да яго катаванне і катаваць да таго

часу, пакуль ён не прызнаецца. Мы выб'ем з яго праўду, вось пабачыце!

— Цудоўна, цудоўна! — радасна ўсклікнуў, паціраючы рукі, князь Лімон, які заўсёды атрымліваў вялікае задавальненне ад чужых пакутаў. Ён ужо зусім забыўся пра тое, што хвіліну таму прысвоіў вязню званне кавалера. Што зробіш: Яго Высокасць імгненна захапляўся кожнай новай справай.

— Якое катаванне Ваша Высокасць жадае прызначыць злачынцу? — пацікавіўся кат, які ўжо чакаў сваю ахвяру з усім сваім абсталяваннем, што дазваляла катаваць надзвычай разнастайна. У тым ліку кат меў і запалкі: на той выпадак, калі раптам спатрэбіцца катаваць ахвяру агнём.

— А вырвіце ў яго тое, што для яго самае каштоўнае — яго вусы! — загадаў правіцель.

Кат ухапіўся за вусы Цыбулі-Парэя і пачаў цягнуць іх у бакі. Аднак, загартаваныя шматгадовай сушкай бялізны, яны былі такія трывалыя, што колькі кат ні стараўся, яму не ўдалося вырваць ні аднаго валаска. Болей за тое, Цыбуля-Парэй зусім не адчуваў болю, ён толькі раз-пораз хіхікаў, быццам яго казыталі. Нарэшце кат зусім выбіўся з сіл і рухнуў на падлогу як падкоша-

ны. Адабраўшы ў Цыбулі-Парэя яго сярэбраную карону, вязня адвялі ў камеру і зусім забыліся пра яго існаванне. А паколькі яму там давялося сядзець нямала часу, то яго вусы выраслі настолькі, што іх, нібы канаты, патрэбна было скручваць у кольцы, і яны запоўнілі ледзьве не палову камеры.

Пасля допыту Цыбулі-Парэя быў аб'яўлены перапынак на абед, а на дэсерт гэтага абеду быў допыт сін'ёра Гарошынкі. Адвакат адразу ж кінуўся ў ногі правіцелю і пачаў гораचा цалаваць іх:

— Злітуйцеся, Ваша Светласць! Я ні ў чым не вінаваты!

— Вельмі дрэнна, што вы ні ў чым не вінаваты! Калі б вы былі вінаваты, то змаглі б распавесці нам хоць што-небудзь. А паколькі вы не вінаваты, то, хутчэй за ўсё, нічога не ведаеце. Чакайце, чакайце, а можа, вы ведаеце, куды збеглі вязні?

— Не, Ваша Светласць, — адказаў сін'ёр Гарошынка, які калаціўся як асінавы ліст. Ён і насамрэч нічога не ведаў.

— Ну вось, бачыш! — усклікнуў князь Лімон. — Як жа я магу вас вызваліць, калі вы не супрацоўнічаеце з правасуддзем?

Сін'ёр Гарошынка зразумеў, што патрапіў у пастку, што ў яго няма шанцаў адсюль вырвацца. «Чаго ж маўчыць сін'ёр Памідор? — у распачы думаў адвакат. — Ён жа цудоўна ведае маю невінаватасць. І гэта пасля столькіх гадоў адданай і вернай службы!» І раптам да яго дайшло: яго гаспадар проста адмаўляецца ад яго і кідае яго на волю лёсу.

— А можа, вы мне скажаце, дзе схаваны дамок Цукіны? — працягваў князь Лімон.

Сін'ёр Гарошынка цудоўна ведаў, дзе схаваны дамок Цукіны, бо сам быў сведкам тае размовы аднасяльчанаў.

«Яны хочуць, каб я ім адкрыў, дзе схаваны дамок Цукіны. Наўрад ці яны мяне пасля гэтага вызваляць — усе лаўры яны хочуць прыпісаць сабе, а я буду толькі непатрэбным сведкам. Ну што ж, затое я зразумеў іх сапраўднае стаўленне да мяне. Калі ім трэба было карыстацца маімі ведамі і здольнасцямі, каб

абдурыць бліжняга, яны запрашалі мяне да свайго стала і казалі ўсялякія кампліменты. Цяпер я стаў ім непатрэбным. Што ж, і я ім дапамагаць больш не буду! Хай робяць са мною што заўгодна, але ад мяне яны нічога не даведаюцца». І ён выразна і цвёрда сказаў:

— Не, я гэтага не ведаю.

— Вы хлусіце, — злосна рыкнуў Памідор, — вы ўсё выдатна ведаеце, проста не хочаце гаварыць.

І тут сіньёра Гарошынку быццам прарвала. Узняўшыся на наскі, каб быць вышэй ростам, ён кінуў на Памідора абураны погляд і ўсклікнуў:

— Так, я ўсё ведаю! Я ведаю, дзе схаваны дамок Цукіны, але вам ніколі гэтага не скажу! Ніколі!

Князь Лімон ашаломлена паглядзеў на адваката:

— Падумайце як след, — спрабаваў ён пераканаць Гарошынку. — Інакш я вымушаны буду вас павесіць.

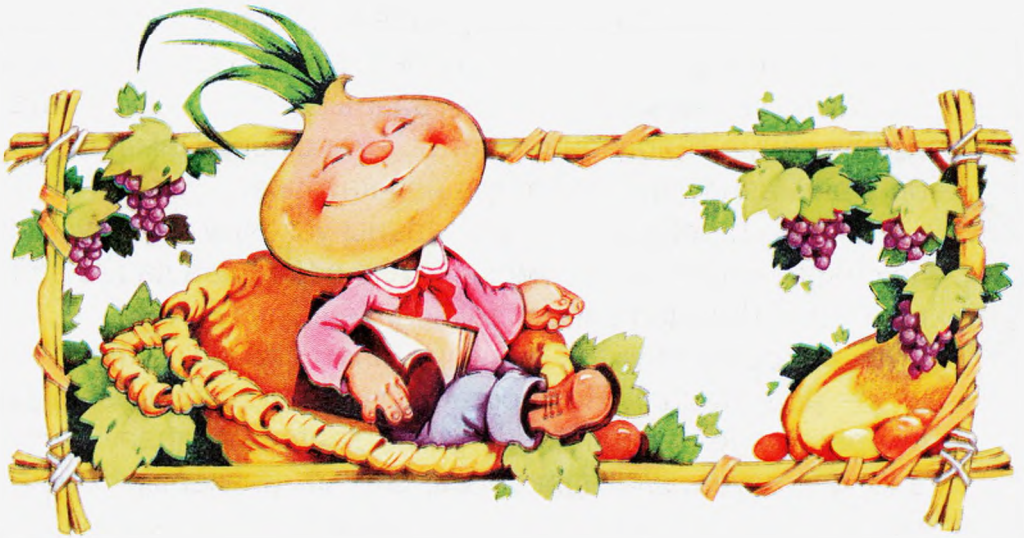
Сіньёр Гарошынка адчуў, што зямля плыве ў яго з-пад ног і памацаў сябе за шыю. Яму нават на нейкі момант падалося, што ён адчувае, як там зацягваецца пяцля. Аднак рашэнне ў яго душы ўжо выспела, і ён зноў цвёрдым голасам прамовіў:

— Можаце мяне павесіць, але ад мяне вы нічога не даб'яцеся!

Апошнія словы запатрабавалі ад беднага адваката такіх неверагодных высілкаў духу, што ён раптам спалатнеў, як мел, што было даволі дзіўным для зялёнага гарошка, і як падкошаны рухнуў на падлогу.

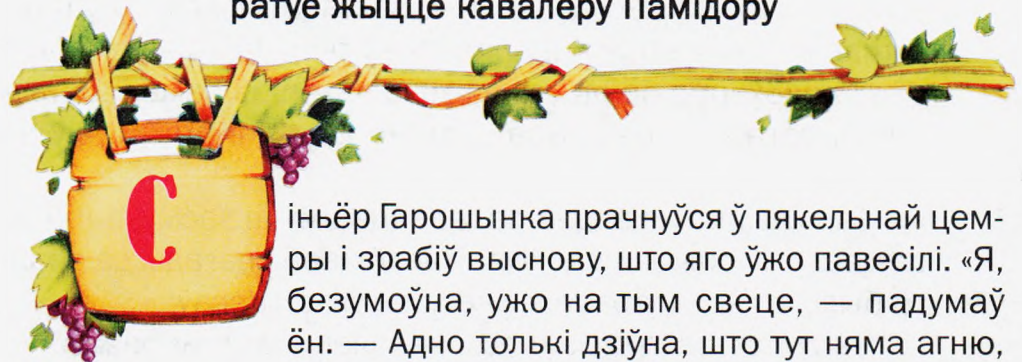
Дон Пятрушка занёс у пратакол: «Абвінавачваемы ад сораму і згрызот сумлення страціў прытомнасць». Затым ён дастаў сваю вялізную насоўку, сакавіта высмаркаўся і загарнуў кнігу пратаколаў. Допыт на тым завяршыўся.

Раздзел 13,

у якім сiньёр Гарошынка мiжволi
ратуе жыццё кавалеру Памiдору

Сiньёр Гарошынка прачнуўся ў пякельнай цемры і зрабiў выснову, што яго ўжо павесiлi. «Я, безумоўна, ужо на тым свеце, — падумаў ён. — Адно толькi дзiўна, што тут няма агню, на якім чэрцi падсмажваюць грэшнiкаў. Па праўдзе кажучы, не надта ўсё гэта на пекла падобнае. А значыць, я яшчэ жывы».

І нiбы ў пацверджанне яго думак раптам пачулася скрыганне ключа ў замку. Сiньёр Гарошынка забiўся ў кут камеры і з жахам глядзеў на дзверы, за якімi чакаў пабачыць ката ў суправаджэннi гвардзейцаў Лiмончыкаў. Дзверы адчынялiся

вельмі марудна, і калі яны нарэшце адчыніліся, чаканне Гарошынкi спраўдзілася толькі напалову. На парозе камеры і насамрэч з'явіліся Лімончыкі, аднак прывялі яны не ката. Паміж двума гвардзейцамі стаяў сам сін'ёр Памідор, аблытаны вярoўкай, як вэнджаная каўбаса.

Сін'ёр Гарошынка як ашпараны ўскочыў і прытуліўся да сцяны, нічога не разумеючы. Але паступова да яго дайшло, што і Памідор цяпер такі ж вязень, як і ён сам.

— Вось гэта нумар! Значыць, яны і вас арыштавалі?

— Арыштавалі? Не проста арыштавалі, а прысудзілі да смерці. Мяне павесяць заўтра на досвітку, адразу пасля вас. Вы, пэўна, здагадваецеся, што мы знаходзімся ў камеры смяротнікаў, адкуль шлях толькі адзін — на эшафот.

Здзіўленню адваката не было межаў.

— Князь Лімон, — працягваў Памідор, — страшэнна раззлаваны, бо яму ніяк не ўдаецца знайсці тую нітачку, за якую можна было б выцягнуць гэтую справу. І калі ён убачыў, што ўсё расследаванне застапарылася, то ў прысутнасці графінь абвінаваціў мяне ў тым, што быццам бы я і ёсць верхавод банды, якая хоча захапіць замак. Затым князь загадаў арыштаваць мяне і тут жа прысудзіў да смерці.

Гарошынка не ведаў, радавацца яму ці засмучацца ад пачутага. І хоць ён не адчуваў асаблівай спагады да свайго былога гаспадара, але ўсё ж ветліва сказаў:

— Ну што ж, трымайцеся, кавалер, памрэм разам.

— Гэта для мяне дрэннае суцяшэнне, — прамовіў кавалер Памідор. — Але дазвольце ўсё ж папрасіць у вас прабачэння за тое, што на вашым допыце я не заступіўся за вас. На кану было маё ўласнае жыццё.

— Ды ці варта казаць пра тое, што мінулася? Не будзем болей пра гэта, — велікадушна прапанаваў сін'ёр

Гарошынка. — Цяпер мы з вамі сябры па няшчасцю, давайце будзем дапамагаць адзін другому, наколькі гэта мажліва.

— Я прытрымліваюся такога ж меркавання, — азваўся Памідор з палёгкаю. — Я вельмі рады, што вы не крыўдуеце на мяне.

Ён выцягнуў з кішэні кавалак торта і па-брацку падзяліў яго з сінёрам Гарошынкам. Адвакат не верыў сваім вачам — ён не чакаў ад кавалера такой дабрыні і шчодрасці.

— Ну вось, гэта ўсё, што ў мяне засталася, — сумна паківаў галавою Памідор.

— Што зробіш, такі гэты свет. Яшчэ ўчора вы былі практычна паўнаўладным гаспадаром замка, а сёння вы бяспраўны вязень, — паспрабаваў суцшыць яго Гарошынка.

Памідор працягваў моўчкі есці торт, нібы збіраючыся з думкамі.

— Ведаеце, я нават рады таму, што гэты Чыпаліна абвёў мяне вакол пальца. Па сутнасці, ён добры і кемлівы хлопчык, які ўсё гэта зрабіў па закліку сэрца, каб дапамагчы беднякам.

— Абсалютна з вамі згодзен, — пацвердзіў сінёр Гарошынка.

— Невядома дзе зараз знаходзяцца гэтыя бедныя людзі, што збеглі з турмы. Але калі б я ведаў пра тое і меў хоць нейкую магчымасць дапамагчы ім, то зрабіў бы гэта не вагаючыся.

— Ды што вы можаце для іх зрабіць у вашым становішчы?

— Вы маеце рацыю. Апроч таго, я ўсё роўна не ведаю, дзе яны зараз.

— Я таксама гэтага не ведаю, — сказаў сінёр Гарошынка, якога ўсё болей падкупала добрамыслівасць і шчырасць кавалера, які, было відавочна, цалкам асэнсаваў

сваю віну перад жыхарамі сяла і хацеў неяк яе загладзіць. Яму і самому захацелася раптам быць са сваім сябрам па няшчасці гранічна шчырым. — Але затое я дакладна ведаю, дзе схаваны дамок старога Цукіны.

У Памідора ажно дух заняло ад апошняй фразы адваката. Сэрца забілася ў яго грудзях, быццам кулямёт. «Памідор, — сказаў ён самому сабе, — лаві свой шанц, магчыма, у цябе з'явілася надзея на выратаванне».

— Ніколі не паверу, што вам і насамрэч гэта вядома, — сказаў ён абыякавым голасам.

— Так, але я гэтага ніколі не скажу. Я не хачу нашкодзіць тым няшчасным людзям.

— Гэта робіць вам гонар, сіньёр Гарошынка, вы вельмі мужны чалавек! І я, каб ведаў, то нікому б не сказаў. Інакш з гэтымі гаротнікамі, якія і так нацярпеліся ў жыцці, здарылася б бяда.

— Калі гэта насамрэч так, то я буду рады паціснуць вашу руку.

Памідор падаў яму сваю руку, і адвакат даволі доўга і пранікнёна ціснуў яе. Сіньёр Гарошынка, яшчэ больш натхнёны такой шчырасцю ў размове са сваім былым гаспадаром, ужо не мог спыніцца, яго, як кажуць, панесла, тым больш, што размова адхіляла ўвагу ад думак пра эшафот, які чакаў на досвітку.

— Дык вось, — узбуджана працягваў ён, — Чыпаліна і яго сябры схавалі дамок Цукіны ў двух кроках ад замка, і ўсе, хто яго шукаў, былі такія безнадзейныя тупіцы, што ім гэта і ў галаву не прыйшло.

— І дзе ж яны яго схавалі? — усё з той жа абыякавасцю спытаў Памідор.

— О, цяпер я магу спакойна вам гэта сказаць, — усміхнуўся сіньёр Гарошынка, — бо заўтра на досвітку вы пакінеце гэты свет разам са мною, і мы знясём гэтую таямніцу ў магілу.

— Так, заўтрашні світанак будзе апошнім у нашым жыцці, і наш прах, як прах злосных злачынцаў, будзе развеяны па ветры, — пранікнёна сказаў Памідор.

Ад пачуццяў, што перапаўнялі сіньёра Гарошынку, ён нават бліжэй падсунуўся да кавалера і, шэпчучы таму на вуха, вымавіў:

— Дамок Цукіны зараз знаходзіцца ў лесе пад апекаю сіньёра Чарніцы.

Кавалер, усё гэта ўважліва выслухаўшы, раптам ускочыў і стаў горача ціснуць адвакату руку:

— Дарагі вы мой сябра! Я ад усёй душы вам удзячны, бо толькі што вы выратавалі маё жыццё.

— Я выратаваў вам жыццё? Вы, пэўна, жартуеце?

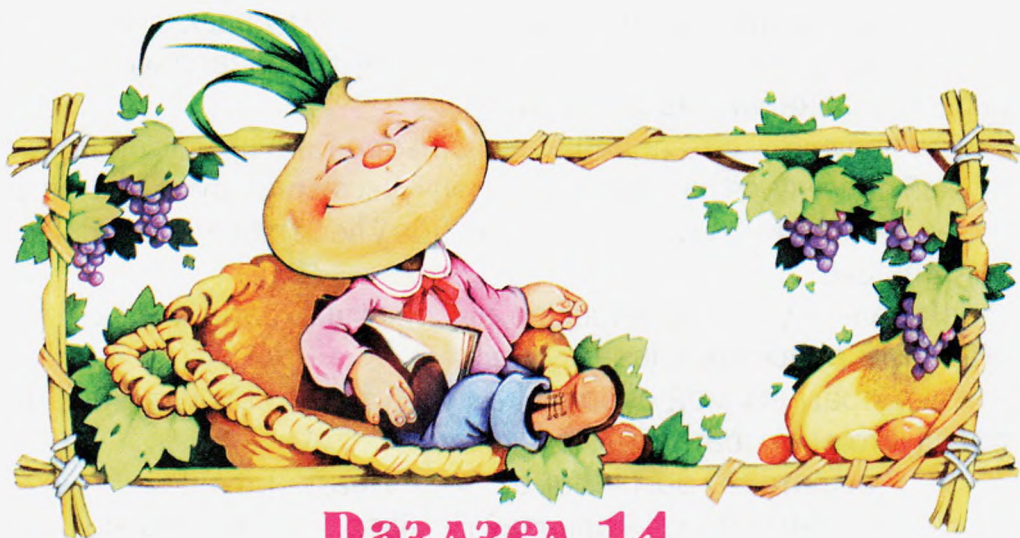
— Ні ў якім разе, — адказаў Памідор. Ён у той жа момант падскочыў да дзвярэй камеры і стаў барабаніць у яе кулаком да таго часу, пакуль гвардзейцы Лімончыкі не адчынілі іх.

— Зараз жа вядзіце мяне да Яго Светласці князя Лімона, — запатрабаваў Памідор сваім звычайным уладным голасам. — Я павінен зрабіць заяву надзвычайнай важнасці!

Цяпер Гарошынка зразумеў, што ён нарабіў.

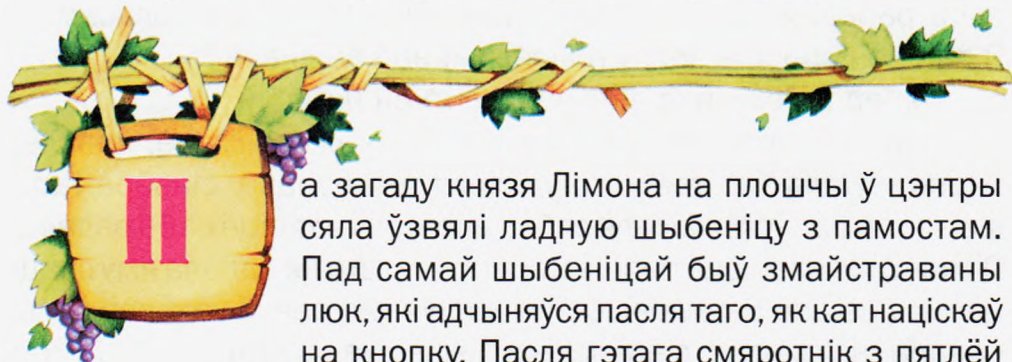
Калі Памідора прывялі ў пакой да князя Лімона, кавалер распавёў яму ўсё тое, што ўдалося выведаць у сіньёра Гарошынку, і тым заслужыў для сябе дараванне. Уявіце сабе радасць Лімона, які нарэшце разблытаў справу, што не давала яму спаць цэлых два дні! Ён вырашыў на наступную раніцу, адразу пасля пакарання смерцю сіньёра Гарошынку, накіраваць у лес Лімончыкаў і забраць дамок Цукіны.

Раздзел 14,

у якім распавядаецца пра пакаранне смерцю сін'ёра
Гарошынкi і пра тое, чаму ён не трапіў у рай

а загаду князя Лімона на плошчы ў цэнтры
сяла ўзвялі ладную шыбеніцу з памостам.
Пад самай шыбеніцай быў змайстраваны
люк, які адчыняўся пасля таго, як кат націскаў
на кнопку. Пасля гэтага смяротнік з пятлёй
на шыі правальваўся ў люк, дзе яго з нецярплівацю чакала
сама смерць.

Калі гвардзейцы з'явіліся за сін'ёрам Гарошынкам, каб
весці яго на эшафот, ён пастараўся хоць неяк адцягнуць сваю
апошнюю хвіліну. Спачатку ён запатрабаваў брытву, каб у
апошні раз у жыцці пагаліцца. Потым ён сказаў, што не паш-
кодзіць у апошні раз і галаву памыць. Нарэшце Гарошынка

заявіў, што за час зняволення ў яго выраслі доўгія пазногці і іх абавязкова трэба падстрыгчы.

Кат запратэставаў, заявіўшы, што смяротнік проста цягне час. Але жаданне прысуджанага да смерці святое, і давялося Лімончыкам ісці і шукаць нажніцы. Сіньёр Гарошынка дзве гадзіны падразаў свае пазногці — спачатку на руках, потым і на нагах. Але колькі б ён ні адцягваў непазбежны час, гэтая гадзіна нарэшце прыйшла.

Калі адвакат падымаўся па прыступках на эшафот, яму раптам стала страшна: вось зараз яго не стане. Такого маленькага, тоўсценькага, зялёненькага, паголенага, з памытай галавой і пастрыжанымі пазногцямі, і раптам не стане на свеце!

Барабаншчыкі ўзяліся за палачкі, і ў паветры загучаў злавесны барабанны дробат. Кат накінуў на беднага адваката пятлю і націснуў на кнопку. Люк адкрыўся, і сіньёр Гарошынка рухнуў у абдымкі смерці. «Ну вось і ўсё! — паспеў падумаць адвакат, раптам пачуўшы нейкія галасы побач. — Гэта, пэўна, я ўжо чую райскія галасы».

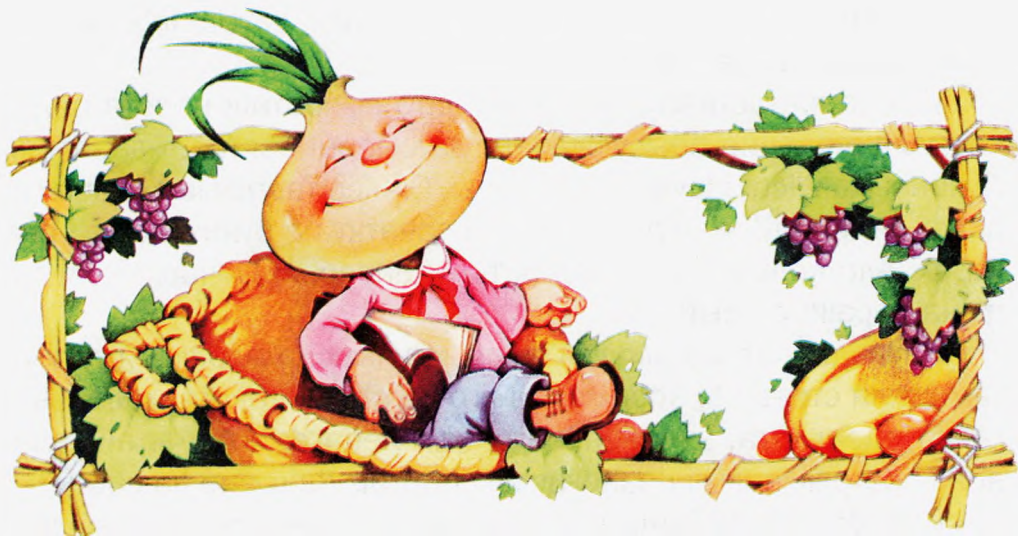
Адзін з гэтых «райскіх галасоў» сярдзіта некага прыспешваў:

— Ды рэжце вы хутчэй, а то я пры такім яркім святле зусім нічога не бачу! Хутчэй, не марудзьце, сіньёр Чыпаліна!

«Чыпаліна? — здзівіўся Гарошынка. — Адкуль у раі можа быць Чыпаліна, ён жа, здаецца, яшчэ жывы? Што ж гэта са мною адбылося?»

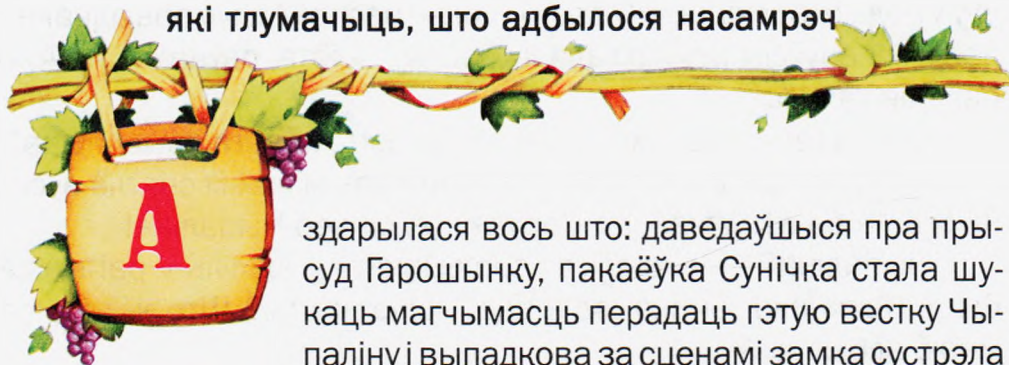

Раздзел 15,

які тлумачыць, што адбылося насамрэч

здарылася вось што: даведаўшыся пра прысуд Гарошынку, пакаёўка Сунічка стала шукаць магчымасць перадаць гэтую вестку Чыпаліну і выпадкова за сценамі замка сустрэла Радыску, якой пра ўсё і распавяла. Радыска хуценька пабегла туды, дзе хаваліся былыя вязні (а гэта была пячора непадалёк ад лесу), і папярэдзіла Чыпаліну.

Чыпаліна ўважліва выслухаў дзяўчынку, а затым папрасіў у майстра Вінаградзінкі яго шыла. Становішча было даволі складаным, і трэба было добра пачухаць галаву, каб знайсці патрэбную думку.

Хутка Чыпаліна вярнуў шыла майстру Вінаградзінку і з воклічам «Усё зразумела!» некуды хутка знік, нічога болей не патлумачыўшы сябрам. Дзядуля Цукіна звыкла ўздыхнуў і заўважыў:

— Усё ж такі якая светлая галава ў гэтага хлопца! Ён не будзе дарэмна чухаць галаву.

Але Чыпаліну давялося даволі доўга шукаць тое, што яму было патрэбна. Гэта быў луг, на якім высілася мноства невялічкіх узгорачкаў свежай зямлі, якія з'яўляліся літаральна на вачах.

Чыпаліна цярпліва чакаў, пакуль адзін з узгорачкаў вырас у яго проста пад нагамі. Тады ён стаў на калені і пачаў клікаць:

— Сіньёр Крот! Сіньёр Крот! Гэта я, Чыпаліна! Адгукніцеся!

Праз імгненне з-пад зямлі пачулася незадаволеннае:

— А, гэта вы, відаць, ізноў збіраецеся прапанаваць мне падарожжа пад зямлёй у пошуках новых крыніц святла?

— Не кажыце так, дарагі Крот! Я ніколі не забуду вашай паслугі. Толькі дзякуючы вам мне пашчасціла сустрэцца з маімі сябрамі. Цяпер мы ўсе на волі і знайшлі сабе часовы прытулак у пячоры непадалёк адсюль.

— Дзякуй за інфармацыю, але мяне гэта абсалютна не цікавіць. Да пабачэння.

— Ну пачакайце! Выслухайце мяне, калі ласка! — закрычаў Чыпаліна.

— Добра, гаварыце, аднак не спадзявайцеся, што я ізноў буду дапамагаць вам у ваших справах.

— Размова не пра мяне. Справа датычыць адваката Гарошынкі. Заўтра раніцай яго павінны павесіць.

— Вось і цудоўна! Я б яшчэ дапамог кату зацягнуць на ім пятлю. Адвакаты не выклікаюць у мяне сімпатыі, ды і гарошак я цярпець не магу.

Чыпаліну давялося прыкласці неверагодныя высілкі, каб пераканаць упартага Крата. Але хлопчык быў упэўнены, што пад

грубаватымі манерамі ў гэтага звярка хаваецца залатое сэрца і ён ніколі не адмовіцца дапамагчы ў справе, якая задумана дзеля справядлівасці.

Так і атрымалася. Слухаючы кранальны аповед Чыпаліны пра ўчынак адваката, Крот хутка памякчэў і ўрэшце грубавата перапыніў Чыпаліну:

— Добра, хопіць балбатні, сіньёр Чыпаліна! У вас язык, пэўна, без касцей! Вы лепш скажыце, у які бок мне трэба рыць падземны ход?

— Кірунак — паўночны ўсход! — імгненна зрэагаваў Чыпаліна, ледзь не падскочыўшы ад радасці.

Вы і ўявіць сабе не можаце, з якім імпэтам узяўся Крот за справу. І за некалькі гадзін да прызначанага пакарання ход, які заканчваўся акурат пад люкам шыбеніцы, быў гатовы. Там Чыпаліна з Кратом і сталі чакаць далейшага развіцця падзей.

І калі ўрэшце люк адчыніўся і адтуль зваліўся няшчасны сіньёр Гарошынка, Чыпаліна з Кратом імгненна падхапілі яго і адразу абрэзалі вяроўку на шыі адваката. Затым Чыпаліна крыху папляскаў Гарошынку па шчаках, каб вярнуць да прытомнасці, і даў папіць цудоўнага бульбянога сіропу.

Адвакат нарэшце канчаткова прыйшоў у прытомнасць.

— О, сіньёр Чыпаліна! Дык і вы таксама памерлі? Якое шчасце, што мы з вамі сустрэліся ў раі!

— Ачомайцеся, адвакат! — умяшаўся Крот. — Гэта не рай і не пекла. А я не святы Пётр і не чорт, а стары Крот, які спяшаецца па сваіх справах. Давайце хутчэй выбірацца адсюль. Спадзяюся, што больш вы мне не патрапіцеся на вочы. Кожны раз, калі я сустракаю Чыпаліну, я атрымліваю такі жахлівы светлавы ўдар, што потым доўга не магу прыйсці ў сябе.

Насамрэч пад памостам шыбеніцы было даволі цёмна, аднак Крату там падалося настолькі светла, што ў яго ажно забалела галава.

Нарэшце Сіньёр Гарошынка дапяў, што дзякуючы Чыпаліну і Крату яму пашчасціла пазбегнуць смерці і абысціся лёгкім сполахам. Ён пачаў дзякаваць сваім выратавальнікам, бясконца абдымаючы то аднаго, то другога. Затым адвакат паспрабаваў абняць іх абодвух адразу, але рукі ў яго аказаліся занадта кароткімі. Нарэшце сіньёр Гарошынка крыху супакоіўся, і усе трое накіраваліся па ўжо зробленым падземным ходзе далей ад эшафота. Затым Крот прарыў новую падземную галерэю, якая прывяла наўпрост да пячоры, дзе сяброў чакалі астатнія былыя вязні. Адваката і яго збаўцаў яны сустрэлі ў захапленні.

Развітваючыся са сваімі новымі сябрамі, Крот не змог утрымаць слёз:

— Калі б у вашых шалапутных галовах было хоць крыху здаровага сэнсу, вы б даўно жылі разам са мной пад зямлёю. Там няма ні шыбеніц, ні Памідора, ні Лімона з Лімончыкамі. Паўсюль ціха і спакойна, а самае галоўнае — паўсюль пануе цемра. Але прабачце, час не чакае, мне трэба ўжо ісці. Калі я раптам спатрэблюся зноў, кіньце запіску вось у гэтую ямку, я буду зазіраць сюды час ад часу, ці няма ад вас вестачкі. А цяпер да пабачэння.

Сябры цёпла праводзілі Крата, хоць і вельмі не хацелі адпускаяць яго — так ён быў усім па душы. Раптам сіньёр Гарошынка моцна пляснуў сябе па лбе, ды так, што перакуліўся дагары нагамі.

— Які ж я неабачлівы! Які няўважлівы і рассеяны! Рассеянасць заўсёды была маім няшчасцем!

— Вы нешта забыліся? — далікатна пацікавілася Гарбузіха, акуратна падымаючы адваката з зямлі і абтрасаючы з яго адзення пыл.

І Гарошынка распавёў уцекачам пра тое, як яго ў камеры смяротнікаў спрытна ашукаў Памідор. Свой аповед ён завершыў словамі:

— Хутчэй за ўсё, гвардзейцы Лімончыкі ўжо гойсаюць па лесе і шукаюць дамок.

У той жа момант Чыпаліна сарваўся з месца і памчаўся да таго дуба, дзе мусіў стаяць дамок Цукіны. Яго ўжо там не было. Чыпаліна толькі знайшоў Чарніцу, які схаваўся паміж каранямі дуба і горка лямантаваў:

— Ах, мой мілы дамок! Ах, мой дарагі ўтульны дамок!

— Тут былі Лімончыкі? — толькі і спытаў Чыпаліна.

— Былі, — у распачы пацвердзіў Чарніца, — яны забралі не толькі дамок, але і ўсю маю маёмасць і нават званочак!

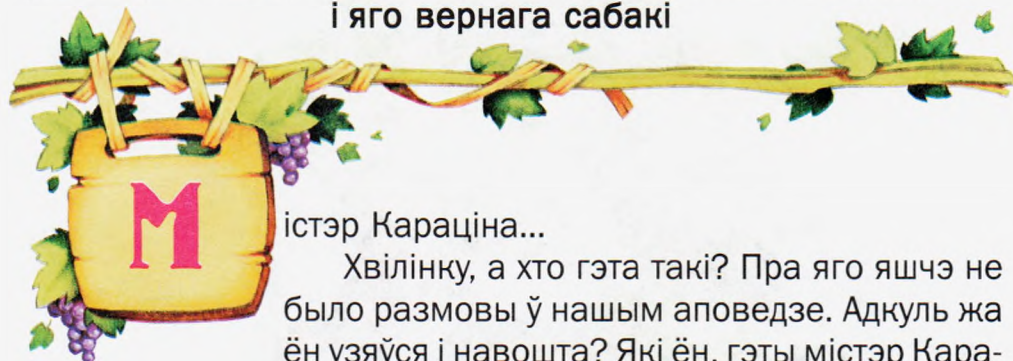
Чыпаліна заклапочана пачухаў галаву. Каб выскрабці з яе якую-небудзь ідэю, зараз не пашкодзілі б і два шылы, але пад рукой не было ніводнага. Ён ласкава паляпаў Чарніцу па плячы і павёў яго ў пячору. Там ніхто нічога ў іх не спытаў, бо ўсё было зразумела і па іх тварах.

Раздзел 16,

у якім распавядаецца аб прыгодах дэтэктыва Караціны і яго вернага сабакі

Містэр Караціна...

Хвілінку, а хто гэта такі? Пра яго яшчэ не было размовы ў нашым апаведзе. Адкуль жа ён узяўся і навошта? Які ён, гэты містэр Караціна, прасцей — Морква? Высокі, нізкі, тоўсты, худы?

Супакойцеся і пачакайце трохкі, зараз мы вам усё растлумачым.

Убачыўшы, што ўцекачоў ужо і след прастыў, князь Лімон даў строгі загад сваім гвардзейцам дбайна прачасаць усю акругу.

Прачасаць дык прачасаць! Тыя, узброіўшыся граблямі, старанна пракасалі ўсе палі і лугі, лясы і гаі, каб знайсці нашых герояў. Лімончыкі працавалі дзень і ноч, нагрэблі цэлыя гурбы ўсялякага смецця — паперы, сухога лісця і галля, сухіх злінялых змяіных шкурак, але нават ценю Чыпаліны і яго сяброў сярод усіх гэтых скарбаў не было.

— Гультай, абібокі, дармаеды! — бушаваў правіцель. — Вы толькі граблі ўсе паламалі і пакінулі іх без зубоў. За гэта вам варта вашыя ўласныя зубы павыбіваць!

Гвардзейцы ад страху застукалі зубамі. Некалькі хвілін толькі і чуваць было: «Тук-тук-тук, тук-тук-тук», — быццам град бубнеў па даху дома.

— Я мяркую, што тут патрэбна звярнуцца да дэтэктыва, — параіў нехта з прыдворных.

— А хто гэта такі? — спытаў князь.

— Гэта чалавек, які вядзе расследаванні і займаецца пошукам. Да прыкладу, калі вы, Ваша Высокасць, згубілі гузік, ён вам яго імгненна знойдзе. Тое самае здарыцца, калі вы згубіце батальён гвардзейцаў. Яму дастаткова адзець спецыяльныя акуляры, і ён адразу знойдзе ўсялякую прапажу, хоць на дне марскім. Зразумела, што і збеглыя з турмы вязні не будуць для яго вялікай праблемай.

— Ну, калі так, то пашліце па дэтэктыва!

— А я якраз ведаю аднаго такога, які нам спатрэбіцца, — працягваў усё той жа прыдворны. — Яго завуць містэр Караціна.

Ну вось, цяпер вы ведаеце, хто такі гэты містэр Караціна. Пакуль ён будзе дабірацца ў замак графінь Вішань, дзе размясціўся князь Лімон са сваёю світаю, я паспрабую яго крыху апісаць — як ён апрануты, якога колеру ў яго вусы...

Зрэшты, наконт вусоў я вам нічога не скажу, бо ў містэра Караціны вусоў проста няма. Затое ў яго ёсць сапраўдны па-

ляўнічы сабака па мянушцы Куртаты, які яшчэ і дапамагае гаспадару насіць інструменты. Рэч у тым, што містэр Караціна ніколі не пойдзе на расследаванне, не прыхапіўшы з сабою тузін падзорных труб і бінокляў, дзесяткі компасаў і фотаапаратаў, мікраскоп, падхватнік для матылькоў і мяшэчак з соллю.

— А соль вам навошта? — пацікавіўся князь Лімон, калі дэтэктыў з’явіўся ў замак.

— З дазволу Вашай Высокасці, я насыплю соль на хвост збеглым вязням, а затым накрыю іх падхватнікамі для матылькоў.

Лімон уздыхнуў:

— Баюся, што на гэты раз соль вам не спатрэбіцца. Наколькі мне вядома, у збеглых злачынцаў хвастоў няма.

— Выпадак гэты, на мой погляд, вельмі і вельмі сур’ёзны, — сурова заўважыў містэр Караціна. — Калі ў іх няма хвастоў, то за што ў такім выпадку я іх буду лавіць? А на што я буду насыпаць ім соль? З дазволу Вашай Высокасці, мушу заўважыць, што ні ў якім разе нельга было дапускаць пабегу гэтых вязняў з турмы. Ці хаця б перад тым, як яны збяруцца збягаць, вартавым трэба было прымацаваць кожнаму з іх хвост, каб потым іх усё ж такі можна было за нешта злавіць.

— Я неяк бачыў у кіно, — умяшаўся ў размову той самы прыдворны, які і парэкамендаваў містэра Караціну князю, — што часам уцекачоў добра ловяць, насыпаўшы ім соль не на хвасты, а на галовы.

— Вельмі састарэлая сістэма, — пагардліва фыркнуў містэр Караціна.

— Так, так, гэта вельмі састарэлая сістэма, — уголос паўтарыў за гаспадаром Куртаты. Сабака дэтэктыва меў адну характэрную асаблівасць — паўтараць словы свайго гаспадара, дадаючы да іх некалькі сваіх самых простых пацвярджальных слоў.

— Зрэшты, у мяне ёсць і іншы спосаб злавіць уцекачоў, — прамовіў містэр Караціна.

— Так, так, у нас ёсць і іншыя добрыя спосабы, — падтрымаў Куртаты.

— Замест солі вельмі эфектыўна выкарыстоўваць перац.

— О, гэта якраз тое, што трэба! — з натхненнем адобрыў правіцель. — Выдатна, кінуць перац уцекачам у вочы, і яны адразу здадуцца.

— Канечне, і я так лічу, Ваша Высокасць, — заўважыў Памідор, — але перад тым, як кінуць гэтым нягоднікам перац у вочы, іх трэба знайсці.

— Гэта ўжо больш складаная справа, — прызнаў містэр Караціна, — але пры дапамозе маіх інструментаў я, бадай што, паспрабую.

Містэр Караціна быў вельмі добрасумленным дэтэктывам, і ў кожную хвіліну свайго жыцця ён нічога не рабіў без дапамогі тых ці іншых сваіх інструментаў і прыбораў, якія заўсёды меў пры сабе. Нават ідучы спаць, ён узбройваўся трыма кампасамі. Адзін з іх дапамагаў яму знайсці лесвіцу, другі — дзверы ў свой пакой, трэці Караціна выкарыстоўваў, каб знайсці ложка.

Вішанька, які даведаўся пра прыезд вядомага дэтэктыва, вырашыў зірнуць на яго і яго сабаку.

Ідучы па калідоры, ён, быццам няўзнак, зазірнуў у пакой, дзе пасяліўся містэр Караціна і яго сабака. Якое ж было яго здзіўленне, калі Вішанька ўбачыў, што знакіміты дэтэктыў і Куртаты ляжаць на падлозе і, гледзячы на кампас, нешта вельмі ажыўлена абмяркоўваюць.

— Даруйце, калі ласка, шануюныя сінёры, — не утрымаўся хлопчык, — што вы робіце на падлозе? Можна, спрабуеце там знайсці сляды ўцекачоў і вызначыць па кампасе, у які бок яны збеглі?

— Ды не, я проста шукаю свой ложка, сіньёр. Знайсці ложка няўзброеным вокам можа ўсялякі дурань, на гэта шмат розуму не патрэбна. А вось сышчык павінен да ўсяго падыходзіць з навуковага гледзішча і карыстацца тэхнікай, калі да таго ёсць адпаведная нагода. Усе ведаюць, што магнітная стрэлка компаса заўсёды скіравана на поўнач. І вось калі я пайду ў гэтым кірунку, то беспамылкова знайду свой ложка.

І дэтэктыў рашуча зрабіў некалькі крокаў на поўнач, але з усяго размаху наляцеў галавой на люстэрка шафы для адзення, а паколькі яго галава ад вялікага розуму была вельмі цвердалобай, то люстэрка разляцелася на дробненькія аскепкі.

Адзін з вялікіх аскепкаў адсек сабаку добрую траціну яго і дасюль не вельмі доўгага хваста.

— Мяркуючы па ўсім, нашыя разлікі былі не вельмі слушнымі.

— Так, так, не вельмі слушнымі, — уздыхнуў Куртаты.

— Што ж, будзем шукаць іншы шлях.

— Так, так, будзем шукаць іншы шлях, — падтрымаў гаспадара сабака, — які не прывядзе нас да сутыкнення з люстэркам.

Адклаўшы ўбок компас, містэр Караціна ўзброіўся адной з самых магутных сваіх марскіх падзорных труб. Ён прыклаў яе да вока і пачаў паварочвацца то ўлева, то ўправа.

— Што вы там бачыце, шэф? — пацікавіўся Куртаты.

— Бачу акно: зачыненае, з чырвонымі шторами і чатырнаццацю рознакаляровымі шкельцамі ў кожнай раме.

— Гэта вельмі важнае адкрыццё! — усклікнуў сабака. — Чатырнаццаць плюс чатырнаццаць будзе дваццаць

восем, і калі мы пойдзем у гэтым кірунку, то на вашу галаву можа пасыпацца прынамсі дваццаць восем аскепкаў. Што датычыць мяне, то ў такім выпадку я не ведаю, што застанецца ад майго хваста.

Караціна павярнуў галаву ў другі бок.

— Што вы там бачыце, шэф? — заклапочана пацікавіўся Куртаты.

— Бачу нейкае металічнае збудаванне. Вельмі цікавая канструкцыя: у яго тры ножкі, злучаныя жалезным колам. Зверху ў яго маецца белы дах, відаць, эмаліраваны.

Куртаты быў проста ашаломлены здольнасцямі свайго гаспадара.

— Шэф, — заўважыў ён, — наўрад ці хто да вас знаходзіў эмаліраваныя дахі.

— Мы будзем першымі, — ганарыста адказаў Караціна. — Сапраўдны дэтэктыў павінен знаходзіць незвычайныя рэчы нават пры самых звычайных абставінах.

Гаспадар і сабака паўзком рушылі ў бок адкрытага імі збудавання з эмаліраваным дахам. Зрабіўшы шлях у некалькі метраў, яны нарэшце наблізіліся да згаданага збудавання, але здзейснілі нейкі неасцярожны рух, і эмаліраваны дах перакуліўся акурат на іх. Спачатку знакаміты сышчык і яго дасведчаны памочнік атрымалі добры ўдар

па сваіх бедных галовах, што аж іскры з вачэй пасыпаліся, але ў тое ж імгненне гэтыя іскры былі патушаны ледзяной вадой. Здзіўленне Караціны і Куртатага было проста бязмежным. Баючыся нейкіх новых сюрпрызаў, яны абодва на нейкі момант замерлі на месцы, а ў гэты час ледзяная вада трапляла ім за шкірку і сцякала струменьчыкамі па спіне. Але яны стаічна цярпелі гэтыя нязручнасці.

— Я мяркую, — прамармытаў незадаволеная містэр Караціна, — што мы перавярнулі звычайны эмаліраваны тазік, які стаяў на ўмывальніку.

— Я думаю, — дадаў Куртаты, — што ў тым тазіку было вельмі шмат халоднай вады.

Караціна падняўся і атросся. Яго верны памочнік зрабіў тое самае. Без вялікай цяжкасці дэтэктыў знайшоў ложка, які знаходзіўся за два крокі ад яго. Ён урачыста накіраваўся да ложка, працягваючы разважаць уголас:

— Што зробіш, наша прафесія рызыкаўная. На галовы нам вылілася ледзяная вада, але затое мы знайшлі ложка.

— Так, так, вада была вельмі халодная, — дадаў сабака.

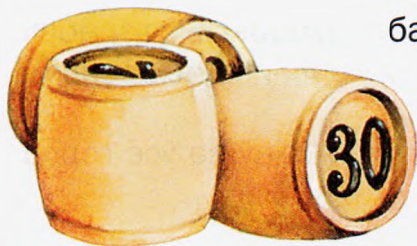
Куртатаму ў той вечар асабліва не пашанцавала: мокраму, з абсечаным хвастом, яму давялося спаць на дыванку ля ложка гаспадара, паклаўшы галаву на яго тапачкі.

Караціна, які ўсю ноч гучна хроп, прагнуўся з першымі проннямі сонца. Не паспеўшы яшчэ як след падняцца з ложка, ён скамандаваў:

— Куртаты, за працу!

— Заўсёды гатовы, шэф! — ускочыў сабака і ўсеўся на абрубак свайго хваста, чакаючы канкрэтных указанняў свайго гаспадара.

Памыцца яны не маглі, бо прызначаную для гэтай мэты ваду напя-

рэдадні, як вы памятаеце, разлілі. Куртаты задаволіўся тым, што аблізаў свае вусы, а потым лізнуў у твар свайго гаспадара. Затым яны абодва спусціліся ў сад і прыступілі да выканання заказу князя Лімона — пошуку ўцэкачоў.

Знакаміты дэтэктыў пачаў з таго, што дастаў з кішэні мяшэчак для гульні ў лато. Унутры мяшэчка знаходзіліся бочачкі з нумарамі, усяго дзевяноста штук.

Ён папрасіў сабаку выцягнуць які-небудзь нумар. Куртаты засунуў лапу ў мяшэчак і выцягнуў адтуль бочачку пад нумарам сем.

— Так, зразумела, мы павінны зрабіць сем крокаў на права, — зрабіў выснову сышчык.

Ён так і зрабіў, апынуўшыся ў выніку ў гушчары крапівы, дзе моцна апёк сабе нос, што праз хвіліну стаў чырвоным, як стручок турэцкага перцу. Дасталася ад крапівы і Куртатаму, дакладней, няшчаснаму абрубку яго хваста.

— Напэўна, у нашыя разлікі закралася памылка, — праз зубы вымавіў Караціна.

— Так, так, мы зрабілі памылку, — сумна пацвердзіў Куртаты.

— Паспрабуем выцягнуць іншы нумар.

— Так, так, выцягнем зусім іншы нумар.

На гэты раз выпаў нумар трыццаць, і містэр Караціна зрабіў выснову, што для поспеху справы ім трэба прайсці трыццаць крокаў улева.

Дэтэктыў і яго верны сабака не задумваючыся зрабілі гэтыя трыццаць крокаў і плюхнуліся ў басейн з чырвонымі рыбкамі.

— Дапамажыце! Тану! — залямантаваў ва ўсё горла знакаміты сышчык.

— Адну хвіліну, гаспадар, — Куртаты ўхапіў гаспадара за каўнер і вывалак яго з вады.

Пасля чарговай няўдачы дэтэктыў і яго адданы памочнік уселіся на край басейна, каб крыху абсушыцца на сонцы пасля нечаканай купелі.

— Я зрабіў каштоўнае адкрыццё, — з важным выглядам прамовіў Караціна, стукаючы зубамі.

— Вельмі, вельмі каштоўнае, што вада ў басейне мокрая, — падтрымаў Куртаты.

— Не, не гэта. Я мяркую, што вязні здзейснілі свой пабег праз гэты басейн з чырвонымі рыбкамі. Яны пракапалі з басейна падземны ход і выйшлі на волю, — патлумачыў сышчык.

Містэр Караціна ў той жа момант паслаў па Памідора, а калі той з'явіўся, сышчык аб'явіў, што пад басейнам трэба правесці раскопкі. Маўляў, сур'ёзныя факты сведчаць пра тое, што вязні ўцяклі з турмы менавіта гэтым шляхам.

Аднак Памідор рашуча адхіліў просьбу дэтэктыва, разумеючы, чым гэта абвернецца для басейна і бедных рыбак.

— Вось яна, чалавечая ўдзячнасць, — цяжка ўздыхнуўшы, сказаў дэтэктыў, — я тут працую не пакладаючы рук і цярплю вялікія нягоды, а мясцовыя ўлады замест таго, каб хоць чым-небудзь дапамагчы, ствараюць адну перашкоду за другой.

У гэты момант да містэра Караціны наблізіўся Вішанька, які рабіў выгляд, што выпадкова прагульваецца па парку.

Дэтэктыў спыніў хлопчыка і спытаў, ці не ведае той іншага выхаду з парка, апроч падземнага ходу, прарытага вязнямі пад басейнам.

— Канечне, ведаю, гэта брама, — адказаў Вішанька.

Містэр Караціна крыху падумаў і ўрэшце зрабіў выснову, што гэтая думка заслугоўвае ўвагі. Ён падзякаваў Вішаньку і ў суправаджэнні Куртатага накіраваўся да брамы.

Вішанька сачыў за імі да самай агароджы парка, а калі сышчык і яго сабака выйшлі за браму, хлопчык засунуў два пальцы ў рот і гучна свіснуў.

Містэр Караціна імгненна азірнуўся.

— Вы гэта мне?

— Што вы, сіньёр Караціна. Проста я клікаў вераб'я, якому насыпаў на падаконнік хлебных крошак.

— Якая ж у вас добрая душа, сіньёр, — дэтэктыў пакланіўся і пайшоў далей, абследаючы наваколле.

Як вы ўжо зразумелі, на свіст Вішанькі хутка пачуўся свіст у адказ, але не такі гучны, прызначаны не для чужых вушэй. Ён быў сігналам для Вішанькі, што яго пачулі.

У той жа момант справа ад сышчыка і яго сабакі закалыхаўся куст.

Вішанька ўсміхнуўся — яго сябры не спалі ў шапку. Ён ужо даўно паспеў папярэдзіць іх аб прыбыцці ў замак знакамітага дэтэктыва, і ва ўцекачоў з'явіўся наконт яго пэўны план.

Містэр Караціна таксама заўважыў калыханне галінак куста. Ён імгненна кінуўся на зямлю і замёр на месцы. Зразумела, што тое ж самае зрабіў і яго верны памочнік.

— Нас абкружаюць, — прашаптаў дэтэктыў, адплёўваючыся ад пылу, якога паспеў набраць у рот і нос.

— Так, так, нас абкружылі з усіх бакоў, — адгукнуўся таксама шэптам Куртаты.

— Наша задача, — працягваў Караціна, — з кожнай хвілінай ускладняецца. І ўсё ж мы павінны знайсці збеглых вязняў любым коштам.

— Абавязкова знайсці, — як рэха, адгукнуўся сабака.

Караціна максімальна засяродзіўся — ён напружана шукаў выйсце. Затым падняў свой самы магутны бінокль і пачаў уважліва вывучаць кусты.

— Там больш нікога няма, — зрабіў ён выснову праз некалькі хвілін. — Піраты адступілі.

— Піраты? — у беднага Куртатага ад здзіўлення нават ніжня сківіца адвісла. — Дык нам давядзецца мець справу не толькі са збеглымі вязнямі, але і з піратамі?

— Канечне! — горача ўсклікнуў Караціна. — Хто ж яшчэ можа так па-майстэрску хавацца ў кустах, як не піраты? Так, нам давядзецца мець справу з вельмі небяспечнай і добра ўзброенай бандай галаварэзаў. Нам нічога не застаецца, як ісці па яе слядах, якія абавязкова прывядуць нас у логава ўцекачоў.

Куртаты не пераставаў захапляцца праніклівасцю свайго гаспадара, які здолеў заўважыць перамяшчэнне злачынцаў у кустах. І хоць саміх піратаў яго гаспадар не бачыў, але мог зафіксаваць калыханне галінак кустоў, выкліканае гэтымі нягоднікамі.

У містэра Караціны больш не заставалася сумненняў, што ў кустах хаваліся піраты-галаварэзы, якія цяпер паспешліва ўцякаюць ад яго пераследу, спадзеючыся заблытаць сляды і пазбегнуць расплаты. Зрэшты, усе іх хітрыкі дарэмныя: такі дэтэктыў, як Караціна, які прайшоў агонь, ваду і іншыя перашкоды, шанцаў нікому не пакідае.

— Наперад, Куртаты! Яны амаль што ў нашых руках. Мы іх хутка зловім, — натхняўся дэтэктыў.

— Так, так, мы вельмі хутка зловім уцекачоў, — падхапіў сабака.

Метраў праз сто дарога паглыбілася ў лес. Караціна і Куртаты без ваганняў працягвалі шлях.

Зрабіўшы ў лесе некалькі крокаў, яны спыніліся ў цені вялізнага дуба, каб крыху адпачыць і ўзважыць сітуацыю. З мяшка, у якім былі інструменты і прыборы, дэтэктыў дастаў мікраскоп і пачаў уважліва вывучаць дарожны пыл.

— Ніякіх слядоў, гаспадар? — з трывогай у голасе спытаў Куртаты.

— На жаль, ніякіх, мой сябар.

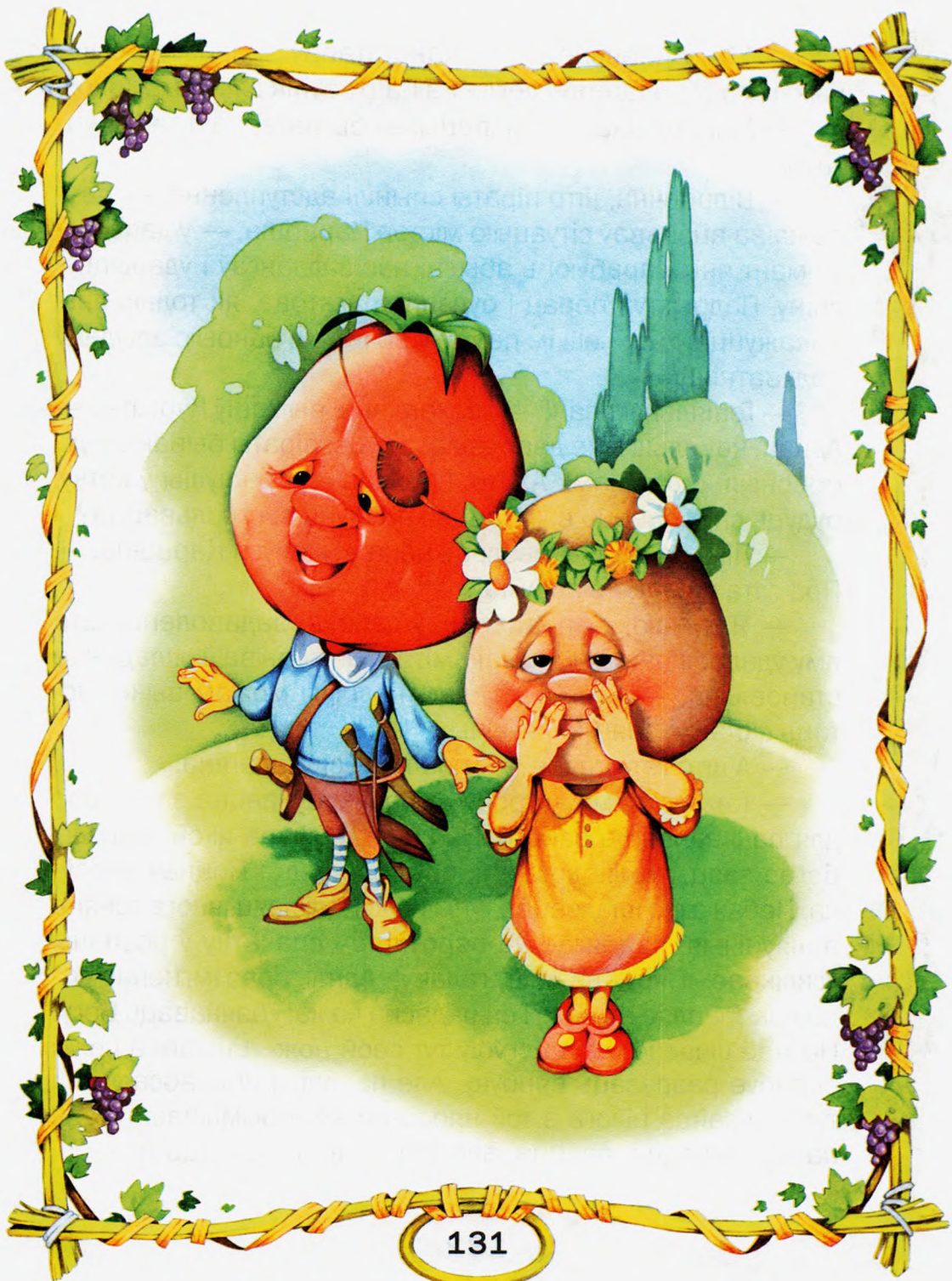
Акурат у гэты момант пачуўся працяглы свіст, а затым нехта жаласліва закрычаў:

— Ой-ёй! Ой-ёй!

Караціна і Куртаты вокамгненна апынуліся на зямлі.

Крык паўтарыўся яшчэ некалькі разоў. Цяпер ужо не было ніякіх сумненняў, што злачынцы падаюць адзін другому сігналы.

— Мы ў небяспецы, — канстатаваў знакаміты сышчык, і яго рука цвёрда легла на падхватнік для матылькоў.

— Мы ў вялікай небяспецы, — бы рэха, паўтараў Куртаты.

— Відавочна, што піраты спынілі адступленне, — разважліва ацэньваў сітуацыю містэр Караціна, — у дадзены момант яны спрабуюць абысці нас з флангаў і ўдарыць у спіну. Падрыхтуй перац і будзь напaгaтoвe, як толькі яны пакажуцца, ты кінеш ім перац у вочы, а я накрыю злыдняў падхватнікамі.

— Геніяльны план! — у захапленні вымавіў Куртаты. — Аднак, наколькі мне даводзілася чуць, піраты бываюць узброеныя карабінамі. А што, калі яны, патрапіўшы ў сетку, будуць спрабаваць вырвацца і пачнуць адстрэльвацца?

— Ліха на яго! — раздражнёна вылаяўся Караціна. — Пра гэта я неяк не падумаў.

— Я думаю, — прапанаваў сабака, задаволены, што яму ўдалося паставіць знакамітага дэтэктыва ў складанае становішча, — што настаў час, калі мы можам выкарыстаць сістэму «заяц-паляўнічы».

— А што гэта такое? — пацікавіўся Караціна.

— Гэтая сістэма шырока выкарыстоўваецца за мяжою для палявання на зайцоў. На сцяжынцы, па якой заўсёды бегае заяц, паміж дрэвамі, прывязваецца моцная вяроўка. Побач з ёю кладзецца тупы нож. Калі заяц, якога гоняць паляўнічыя, падбягае да вяроўкі, ён спачатку ў распачы ўскліквае: «Пярун на вашу галаву!» Аднак праз імгненне яго позірк трапляе на нож, і ён радасна кажа: «Дзякаваць Богу! На маё шчасце, нехта згубіў тут свой нож». Ён хапае нож і спрабуе разрэзаць вяроўку. Але паколькі нож абсалютна тупы, у зайца нічога з той вяроўкай не атрымліваецца. Ён пацее, злуецца, лаецца, але яму ніяк не ўдаецца перарэ-

заць вяроўку. У гэты момант з'яўляюцца паляўнічыя, і заяц становіцца іх здабычай.

— Гэта на дзіва дасціпная сістэма, — згадзіўся містэр Караціна. — Але ў нашым выпадку яна адразу адпадае, бо ў мяне, на жаль, няма з сабою тупога нажа. У мяне ёсць толькі вострае лязо для галення. А калі добра падумаць, дык і вяроўкі ў нас няма.

— Відаць, мы ў безвыходным становішчы, — зрабіў выснову Куртаты.

Дэтэктыў і яго сабака ўжо збіраліся ўставаць і працягваць шлях, як раптам непадалёку пачуўся чыйсьці прыглушаны голас:

— Містэр Караціна!

— Голас жаночы, — здзіўлена адзначыў дэтэктыў.

Голас паўтарыўся зноў, на гэты раз ва ўмольнай танальнасці:

— Містэр Караціна!

Куртаты адважыўся выказаць самастойнае меркаванне:

— Я думаю, нейкая жанчына патрапіла да піратаў у палон і просіць у нас дапамогі. І мы мусім зрабіць усё мажлівае, каб вызваліць яе.

— Мы не можам гэтага зрабіць, — суха адказаў Караціна, незадаволены ініцыятывай памочніка. — Наша задача — лавіць збеглых вязняў, а не ратаваць палонніц. Мы не маем права выходзіць за межы гэтай задачы і рабіць тое, за што нам не будуць плаціць грошай.

Але голас усё не сціхаў, жаласліва заклікаючы Караціну памагчы.

— Нейкая жанчына просіць у мяне персанальна дапамогі, — пачаў меркаваць услых знакаміты сышчык, — але дапамагчы ёй я не магу, бо гэта супярэчыць нашаму кант-

ракту з заказчыкам. Але калі я адмоўлю ёй у дапамозе, то выяўлю сябе як чалавек, у якога няма сэрца.

Містэр Караціна нават памацаў левы бок грудзей, каб пераканацца, ці на месцы яго сэрца. Яно было на месцы. Між тым, голас паступова аддаляўся на поўнач. Адтуль раптам пачуўся тупат і шум жорсткай барацьбы.

Караціна разам са сваім адважным і верным памочнікам кінуліся ў той бок, не забываючы звяраць свой шлях па кампасе.

І раптам за іх спінамі пачуўся гучны смех. Караціна спыніўся як укапаны. Сумненняў не было — вораг здзекаваўся са смелых сышчыкаў. Такое нахабства ўзрушыла дэтэктыва да глыбіні душы. Ён павярнуўся ў той бок, адкуль пачуўся смех, і крыкнуў, уклаўшы ў гэты крык усё абурэнне сваёй высакароднай натуры:

— Смейся, подлы пірат! Але добра смяецца той, хто смяецца апошнім!

«Пірат» зноў нястрымна зарагатаў, а затым яго адолеў моцны кашаль. Рэч у тым, што ў гэты момант яго моцна лягнулі па спіне, каб ён замоўк. І Фасолінка (а менавіта сын старызніка і быў тым самым «піратам»), каб утрымацца ад смеху пасля таго, як Радыска дала яму кухталю, вымушаны быў засунуць сабе ў рот насоўку.

— Менавіта цяпер, калі мы яго ўжо амаль абдуралі, ты хочаш усё сапсаваць, — абурана прашаптала Радыска.

— Як жа не смяецца, калі ён і насамрэч паверыў, што мы піраты, — сказаў Фасолінка ў сваё апраўданне.

— Хадзем, — загадала Радыска, — не трэба губляць іх з вачэй.

Тым часам Караціна і Куртаты працягвалі рух у кірунку, адкуль даносіліся шум і крыкі. А стваралі іх сельскія дзеці Бульбінка і Тамацік.

Каб містэр Караціна з Куртатым не згубілі іх слядоў, Бульбінка час ад часу спынялася і сваім цудоўным галаском кранальна клікала дэтэктыва на дапамогу:

— Дапамажыце, містэр Караціна! Вызвальце мяне!

Як вы ўжо здагадаліся, уся гэта аперацыя была задумана, каб адвесці шаноўнага дэтэктыва з памочнікам як мага далей ад пячоры, дзе знайшлі прытулак Чыпаліна і іншыя былыя вязні замкавай турмы. Але гэта было яшчэ не ўсё.

У той самы момант, калі Куртаты амаль што дагнаў уцёкачоў і збіраўся схапіць аднаго з іх за лытку, з ім адбылося нешта дзіўнае.

— О, неба, я лячу! — толькі і паспеў ускрыкнуць сабака, падхоплены нейкай магутнай сілай.

І сапраўды, Куртаты імкліва ўзяцеў уверх, патрапіўшы ў вяровачную пятлю, якая закінула яго на верхавіну дуба. Праз імгненне ён ужо быў надзейна прыцятым да аднаго з тоўстых сукоў дрэва.

Караціна адстаў ад Куртатага ўсяго на некалькі метраў. Калі ён выйшаў з-за куста, то свайго вернага памочніка не ўбачыў.

— Куртаты! — паклікаў дэтэктыў.

Ніякага адказу. «Напэўна, легкадумны сабака зноў пагнаўся за якім-небудзь зайцам! За дзесяць гадоў, што ён у мяне на службе, мне так і не ўдалося яго адвучыць ад гэтай шкоднай звычкі!»

— Куртаты! Дзе ты дзеўся?

І раптам аднекуль зверху пачуўся слабы голас яго памочніка:

— Я тут, гаспадар!

Падняўшы галаву, дэтэктыў стаў углядацца ў гушчар галін і лістоты і амаль на самай верхавіне ўбачыў свайго Куртатага.

— Што ты там робіш? — строга спытаў ён. — Табе не здаецца, што зараз не самы зручны момант, каб займацца паляваннем на вавёрак? Злазь хуценька адтуль! Піраты не будуць чакаць нас, і калі мы згубім іх сляды, то хто дапаможа палонніцы?

— Гаспадар, не злуйся, я зараз усё растлумачу, — маліў Куртаты, спрабуючы вызваліцца з палону.

— Няма чаго тлумачыць! — раззлаваўся не на жарт Караціна. — Я і сам усё выдатна бачу. Табе зусім не хочацца пераследаваць піратаў, і ты надумаў пазабаўляцца паляваннем на вавёрак, лазіш па дрэвах, як нейкая малпа. Але я сур'ёзны сышчык, мажліва, самы сур'ёзны з усіх, якія ёсць і ў Еўропе, і ў Амерыцы. І таму не магу трымаць у сябе на службе безадказнага нядбайніка. Усё, з мяне досыць! Ты звольнены.

— Гаспадар, дазвольце хоць слова сказаць...

— Ты можаш казаць што хочаш, але я не збіраюся цябе слухаць ні секунды. У мяне шмат важных спраў. Усё, бывай, зычу табе знайсці больш вясёлую працу і меней строгага гаспадара. А сабе я пашукаю памочніка больш сур'ёзнага. Учора, дарэчы, у парку замка я аднаго прыкмеціў. Здаецца, яго клічуць Масціна. Дык вось, ён мне падыходзіць: сумленны, сціплы і прыстойны. Яму ніколі не прыйдзе ў галаву лазіць па дрэвах і паляваць на няведама каго. Бывай, легкадумны сабака!

Слухаючы ўсе гэтыя несправядлівыя дакоры і абразы, бедны Куртаты заліўся горкімі слязьмі.

— Гаспадар, гаспадар! Будзьце ўважлівым, бо і з вамі здарыцца тое, што і са мной!

— Не смяшы мяне! Я не збіраюся па тваім бязглуздым прыкладзе лазіць па дрэвах, забываючыся пра свае непасрэдныя абавязкі!

Але акурат у гэты момант, калі містэр Караціна вымаўляў гэтую абураную прамову, ён раптам адчуў, што нешта моцна абвілася вакол яго стану, нешта шчоўкнула, і шаноўны дэтэктыў, бы кінуты з катапульта снарад, паляцеў уверх. Тым самым амаль дакладна паўтарыўшы маршрут свайго памочніка.

Калі палёт завершыўся, Караціна аказаўся, як і яго сабака, моцна прывязаным да тоўстага сука трывалай вяроўкай. Ён прыўзняў галаву і проста над сабою ўбачыў да болю знаёмы абрубак хваста свайго вернага Куртатага.

— Ну вось, я ж вам казаў, — жаласліва праскуліў сабака.

Караціна з усіх сілаў стараўся не страціць годнасці нават у такім надзвычай нязручным становішчы.

— Ты мне нічога, зусім нічога не гаварыў! Твой абавязак быў мяне папярэдзіць пра пастку, а не траціць час на пустую балбатню!

Сабака прыкусіў язык, ён выдатна разумеў цяпер настрой свайго гаспадара і не хацеў больш вярдзіць яму душу.

— Такім чынам, мы патрапілі ў пастку, — падсумаваў Караціна, уважліва разглядаючы абрубак хваста свайго памочніка, — і трэба добра памазгаваць, што нам рабіць, каб з яе выбрацца.

— А зрабіць гэта будзе зусім не проста, — вымавіў нечый тоненькі галасок знізу.

«Надта знаёмы голас, — падумаў сышчык. — Дык гэта ж голас палонніцы піратаў, якая клікала мяне на дапамогу», — дапяў ён.

Містэр Караціна зірнуў уніз, дзе чакаў убачыць страшных піратаў з нажамі ў зубах і сярод іх заплаканую прын-

цэсу, але замест піратаў і прынцэсы пад дубам качалася ад смеху на зямлі кампанія дзяцей.

Гэта былі Радыска, Бульбінка, Фасолінка і Тамацік. Яны яшчэ доўга смяяліся, абдымаліся і нават зладзілі вакол дуба вясёлы карагод.

— Сіньёры, — не вытрымаў Караціна, — зрабіце ласку, растлумачце, што гэта за жарты такія.

— Мы не сіньёры, — адказаў Фасолінка, — мы піраты, а яны, — ён паказаў на дзяўчынак, — прынцэсы, якія патрапілі да нас у палон.

— Зараз жа дапамажыце нам спусціцца на зямлю, інакш я буду вымушаны прыняць самыя суровыя меры ў дачыненні да вас, — строгім голасам пагразіў сышчык.

— Мы прымем вельмі сур'ёзныя меры, — дадаў сабака, люта трасучы абрубкам свайго хваста.

— Не думаю, што вы зможаце прыняць якія-небудзь меры, пакуль будзеце вісець на дубе, — сказала Радыска.

— А мы ўжо пастараемся, каб вы павіселі тут як мага больш, — дадаў Тамацік.

Караціна змоўк, зразумеўшы, што справа прыняла небяспечны кірунак. І затым нягучна звярнуўся да свайго памочніка.

— Сітуацыя зразумелая, але пакуль безвыходная.

— Так, так, безвыходная, — сумна пацвердзіў за ім Куртаты.

— Мы ў палоне ў банды дзяцей, — працягваў дэтэктыў. — Якая ганьба для мяне! Упэўнены, што іх нанялі ўцекачы, каб замесці свае сляды.

— Так, так, гэтыя дзеці нанятыя ўцекачамі, — згадзіўся сабака.

— І ўсё ж я ў здзіўленні, як спрытна яны нас заманілі ў гэтую пастку, — падсумаваў Караціна.

Караціна здзівіўся б яшчэ больш, калі б ведаў, што гэтая пастка была падтрыхтаная пад кіраўніцтвам Вішанькі. Юны граф прачытаў шмат прыгодніцкіх кніг і адтуль пераняў мноства паляўнічых хітрасцяў.

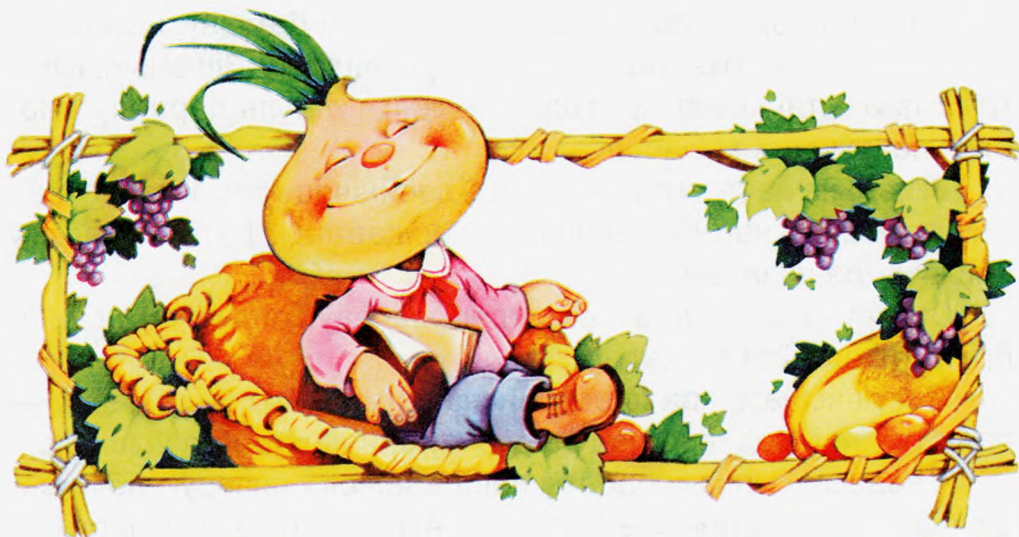
Вішанька на гэты раз вырашыў дзейнічаць самастойна, без Чыпаліны, бо час быў вельмі абмежаваны. І яго план быў бліскуча рэалізаваны.

Схваўшыся ў кустах, ён цяпер назіраў за вынікамі сваёй працы і застаўся імі задаволены.

«Такім чынам, два праціўнікі на час выведзены з ладу», — падумаў ён і, радасна паціраючы рукі, накіраваўся ў замак.

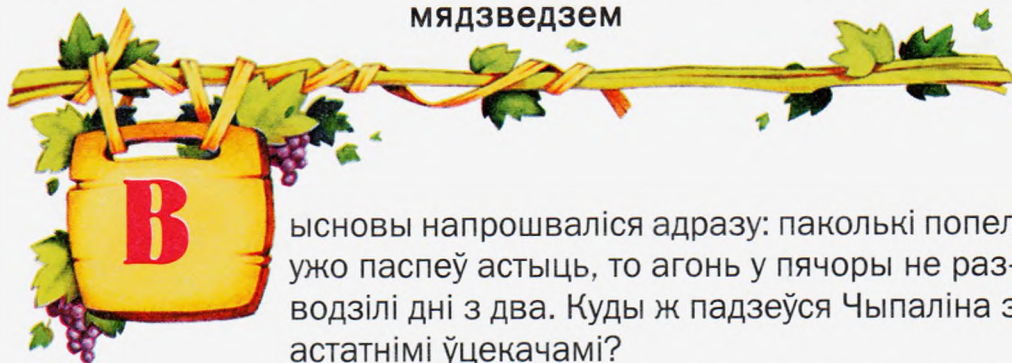
А Радыска і іншыя рабяты накіраваліся ў пячору, каб паведаміць Чыпаліну пра свае подзвігі. Але ў пячоры яны нікога не знайшлі — яна была пустая, нават попел у кастрышчы паспеў астыць.

Раздзел 17,

у якім Чыпаліна заводзіць сяброўства з дабрадушным
мядзведзем

Віснovies напрошваліся адразу: паколькі попел
ужо паспеў астыць, то агонь у пячоры не раз-
водзілі дні з два. Куды ж падзеўся Чыпаліна з
астатнімі ўцекачамі?

І насамрэч, што ж адбылося за гэтыя два дні з Чыпалінам і яго сябрамі? Дзе яны былі ўвесь гэты час, пакуль містэр Караціна і яго сабака пераследавалі «піратаў», а ў выніку апынуліся ў пастцы? Але ўсё па парадку.

Пасля таго як дамок Цукіны быў рэквізаваны ўладамі, стары Цукіна і Чарніца не знаходзілі сабе месца, бо ніяк не маглі

прымірыцца з такой стратай. Яны так прывязаліся да гэтых ста васемнаццаці цаглін, што ім здавалася, быццам яны страцілі сто васемнаццаць сыноў. Агульная бяда зблізіла Цукіну з Чарніцам, і яны сталі вельмі добрымі сябрамі. Стары Цукіна ў пары ве добрых пачуццяў нават паабяцаў Чарніцу:

— Калі нам удасца вярнуць наш дамок, то вы будзеце жыць там разам са мной.

Чарніца прыняў гэтае запрашэнне са слязамі на вачах. Цяпер ён так, як і стары Цукіна, гаварыў «наш дамок», замест «мой дамок». Яшчэ Чарніца вельмі шкадаваў пра палавінку нажніц, іржавае лязо, што атрымаў у спадчыну ад прадзядулі і якое быў падарыў злодзеям. Тыя яго потым, ізноў наведваюшы Чарніцу, вярнулі. Шкадаваў Чарніца і пра іншую сваю маёмасць, страчаную падчас рэквізіцыі дамка.

Аднойчы паміж сябрамі нават разгарэлася спрэчка. Яны ніяк не маглі вырашыць, хто з іх больш любіў дамк. Цукіна быў упэўнены ў тым, што Чарніца не можа так любіць дамк, як ён.

— Я працаваў не пакладаючы рук усё сваё жыццё, каб пабудаваць яго.

— Але вы жылі ў ім зусім мала, а я дык цэлы тыдзень.

Такія спрэчкі, зрэшты, завяршаліся даволі хутка: як толькі сонца пачынала хіліцца да захаду, даводзілася думаць пра тое, як трымаць пячору ў бяспецы ад дзікіх звяроў, якіх у тым лесе вадзілася вельмі шмат. Тут ужо станавілася не да дыскусій пра нерухокасць.

Для таго каб адпалохаць драпежнікаў, збеглыя вязні кожны вечар ля ўваходу ў пячору разводзілі вялікае вогнішча. Ваўкі кружылі вакол пячоры, падыходзілі даволі блізка да вогнішча, кідаючы прагнае погляды на тоўсценькую Гарбузіху, якая ўзбуджала ў іх асаблівы апетыт.

— Няма чаго на мяне глядзець! Дарэмная справа! Яшчэ не нарадзіўся той воўк, які здолее мною паласавацца!

Нарэшце ваўкі так моцна прагаладаліся, што сталі клянчыць у Гарбузіхі:

— Сіньёра Гарбузіха! Даражэнькая! Ну дайце нам хаця б адзін свой пульхны пальчык. Няўжо вам шкада! Што для вас адзін палец, у вас іх усяго дваццаць.

— Для дзікіх ваўкоў, — адказвала абураная Гарбузіха, — вы вельмі нядрэнна ведаеце арыфметыку. Але гэта вам зусім не дапаможа.

Пабурчэўшы, ваўкі адступалі і, каб хоць неяк развеець сваё расчараванне, пачыналі ганяць па ўсёй акрузе зайцоў.

На змену ваўкам з'яўляўся Мядзведзь, які таксама кідаў прагныя погляды на румяную і пышную Гарбузіху.

— У мяне бракуе слоў, каб выказаць, як вы мне падабаецца, сіньёра Гарбузіха! — казаў звычайна Мядзведзь.

— А ўжо як вы мне, сіньёр Мядзведзь, аднак ваш кумпачок у салёным выглядзе мне быў бы яшчэ мілейшы.

— Ну што вы кажаце, дарагая Гарбузіха! А я б вамі паласаваўся у смажаным выглядзе, з маладзенькай бульбай, укропчыкам і прыправамі. Гарбуз выдатна спалучаецца з размарынам і шалфеем. Не пашкодзіць і зубок часнаку і стручок чырвонага перчыку...

Пры гэтых словах у Мядзведзя ажно ноздры раздзімаліся, здавалася, што ён ужо чуе водар гэтай неверагодна смачнай стравы.

У такія размовы звычайна ўмешваўся Чыпаліна, які кідаў лясному гурману сырую бульбіну і казаў:

— Паспрабуйце задаволіцца вось гэтым.

— Я заўсёды не любіў усё ваша сямейства, — злаваўся Мядзведзь, — усё, на што вы здольныя, дык гэта прымушаць іншых плакаць.

— Паслухайце, шанойны Мядзведзь, — працягвай Чыпаліна, — вы дарэмна кожны вечар падсцерагаеце нас. Гэта марная справа. У нас плойма запалак, а ў лесе так шмат сухога галля, што мы можам колькі заўгодна трымаць вас на адлегласці. А што, калі нам з вамі не быць ворагамі, а паспрабаваць стаць сябрамі?

— Дзе хто такое бачыў на свеце, каб мядзведзь сябраваў з цыбуляй? — прабурчэў касалапы.

— А чаму б і не? — запырэчыў Чыпаліна. — На гэтай зямлі можна жыць і ў згодзе. Тут хапае месца для ўсіх — і для мядзведзяў, і для цыбулін.

— Месца хапае ўсім, згодзен, але чаму тады людзі паляюць на нас? Чаму садзяць у клеткі? Вось і мае бацька і маці патрапілі ў палон. Цяпер яны пакутуюць за кратамі клеткі ў заапарку правіцеля Лімона.

— Выходзіць, мы з вамі сябры па няшчасцю — мой бацька таксама сядзіць у турме правіцеля.

Пачуўшы, што і Чыпалінаў бацька — палоннік Лімона, Мядзведзь адразу памякчэў.

— І даўно ён там сядзіць?

— Ужо шмат месяцаў. Майго бацьку прысудзілі да такога тэрміну зняволення, што ён будзе знаходзіцца ў турме не толькі пажыццёва, але і пасля сваёй смерці. У правіцеля ёсць спецыяльныя могілкі, дзе памерлыя вязні працягваюць свой тэрмін зняволення пасля смерці.

— Маім бацькам таксама наканавана да канца сваіх дзён прасядзець за кратамі. І па смерці яны, бадай што, не атрымаюць волі, бо іх закапаюць у садзе правіцеля, — уздыхнуў Мядзведзь. — Што ж, і насамрэч, а чаму нам з вамі не стаць сябрамі? Што нам дзяліць? Мой прадзядуля, знакаміты Плямiсты Мядзведзь, распавядаў, што

чуў ад сваіх продкаў пра той цудоўны час, калі ўсе жылі ў міры. Людзі і мядзведзі тады былі сябрамі.

— Гэтыя часы яшчэ могуць вярнуцца. Упэўнены, настане дзень, калі ўсе стануць сябрамі. Тады людзі і мядзведзі будуць пры сустрэчы раскланьвацца і здымаць капелюшы.

Апошняе, відаць, моцна азадачыла Мядзведзя.

— Тады мне давядзецца купіць капялюш, бо яго ў мяне ніколі не было.

Чыпаліна засмяяўся:

— Вы зможаце вітацца на свой лад, як вам зручней: кланяцца і махнуць ветліва лапай.

Мядзведзь тут жа пакланіўся і памахаў лапай.

Майстар Вінаградзінка настолькі гэтаму здзівіўся, што ў той жа момант схапіў сваё гнутае шыла і пачаў чухаць галаву.

— Ніколі ў жыцці не бачыў такога пачцівага мядзведзя.

Сіньёр Гарошынка па сваёй адвакацкай звычцы паставіўся да ўсяго крайне недаверліва:

— Я б не давяраў мядзведзю, — папярэдзіў ён. — Гэта вельмі хітрыя звяры.

Аднак Чыпаліна не згадзіўся з адвакатам. Ён зрабіў праход у вогнішчы і даў Мядзведзю мажлівасць прайсці ў пячору, не апаліўшы скуры. Затым Чыпаліна адрэкамендаваў свайго новага сябра ўсёй кампаніі, і ў яго гонар прафесар Груша, які на той момант завершыў рамонт сваёй скрыпкі, зладзіў выдатны канцэрт.

Мядзведзь ласкава згадзіўся патанцаваць перад сваімі новымі сябрамі. Такім чынам, вечар атрымаўся выдатным.

Ад душы павесяліўшыся, Мядзведзь пачаў развітвацца, збіраючыся ісці дадому спаць. Чыпаліна захацеў праводзіць яго, а заадно і разagnaць па дарозе сумныя думкі. Яму ніколі не падабалася гаварыць пра свае праблемы і непрыемнасці, але думаць пра іх меней не атрымлівалася. Таму ў Чыпаліны

часта было на сэрцы сумна, хоць ён стараўся гэтага не паказаць.

У той вечар, напрыклад, ён зноў успомніў старога бацьку, які пакутаваў у турме, і яму захацелася падзяліцца сваім горам з новым сябрам.

— Цікава, што зараз робяць нашыя бацькі-вязні? — нягучна вымавіў Чыпаліна.

— Пра сваіх я тое-сёе ведаю, — адказаў Мядзведзь. — Я сам ніколі не быў у горадзе, але там у мяне ёсць сябар, Зяблік, які часта прыносіць мне вестачку ад бацькі і маці. Ён кажа, што яны ніколі не спяць і дзень і ноч мараць пра свабоду. А я дык толкам не разумею, што гэта такое — свабода. Я б хацеў, каб яны думалі пра мяне, урэшце я іх сын.

— Свабода — гэта калі ў цябе няма гаспадароў, — адказаў Чыпаліна.

— Але правіцель — не такі ўжо і дрэнны гаспадар. Зяблік распавядаў мне, што бацькоў там добра кормяць, і яны нават могуць забяўляцца тым, што глядзяць на людзей, якія ходзяць побач з клеткай. Правіцель міласціва пасадзіў іх у такое месца, дзе святамі гуляе шмат народу. Але ўсё роўна — ім вельмі хочацца вярнуцца ў лес. Толькі Зяблік сказаў мне, што гэта немагчыма — клеткі зроблены з жалеза, і краты вельмі трывалыя.

Чыпаліна ўздыхнуў у сваю чаргу.

— Я гэта і сам ведаю. Калі я наведваў у турме свайго бацьку, то вельмі ўважліва агледзеў і абмацаў сцены і краты. Збегчы адтуль і насамрэч немажліва. Тым не менш я паабяцаў свайму бацьку, што вызвалю яго з турмы. І рана ці позна я стрымаю сваё слова.

— Ты смелы хлопец, — сказаў Мядзведзь, — мне таксама вельмі хочацца вызваліць сваіх бацькоў. Але я не ведаю дарогу ў горад і баюся заблукаць.

— Паслухай, — раптам вымавіў Чыпаліна, — уся ноч яшчэ наперадзе. Калі ты пасадзіш мяне сабе на спіну, то праз некалькі гадзін мы зможам быць у горадзе.

— Што ты прыдумаў? — захваляваўся Мядзведзь. У яго нават голас задрожэў.

— Пойдзем, наведаем тваіх бацькоў. Гэта лягчэй ажыццявіць, чым пабачыць майго бацьку.

Мядзведзь не прымусіў сябе прасіць двойчы: ён нахіліўся, каб Чыпаліна змог залезці на яго спіну, і яны накіраваліся ў дарогу.

Праз некалькі гадзін яны і насамрэч падышлі да горада. Чыпаліна паказваў дарогу.

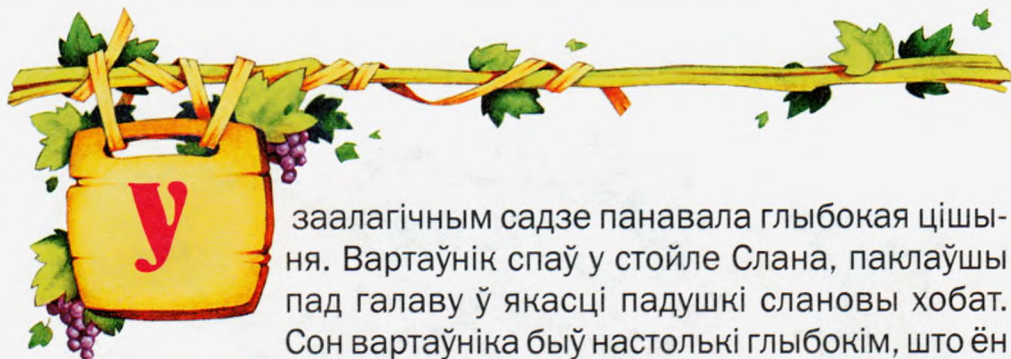
— Направа, — камандаваў ён. — Цяпер налева. Пройдзем за гэтымі дамамі. А цяпер асцярожней, мы ўжо ля гарадской брамы. Заалагічны сад вунь у тым баку. Пайшлі цішэй, каб нас ніхто не заўважыў.

Раздзел 18,

пра разважлівага слана і ціуленя-балбатуна

заалагічным садзе панавала глыбокая цішыня. Вартаўнік спаў у стойле Слана, паклаўшы пад галаву ў якасці падушкі слановы хобат. Сон вартаўніка быў настолькі глыбокім, што ён не прачнуўся і тады, калі Чыпаліна і Мядзведзь ціхенька пастукалі ў дзверы стойла.

Стараючыся не разбудзіць вартаўніка, Слон асцярожна падняў хобат і акуратна пераклаў яго галаву на салому. Затым, не сыходзячы з месца, выцягнуў хобат і адчыніў дзверы.

— Уваходзьце, — запрасіў ён гасцей.

Сябры ўвайшлі, насцярожана азіраючыся па баках.

— Добры вечар, сіньёр Слон, — павітаўся Чыпаліна. — Прабачце нам, што патрывожылі вас у такі позні час.

— Нічога страшнага, — добразычліва адказаў Слон. — Усё роўна я яшчэ не спаў. Я спрабаваў адгадаць, што зараз бачыць у сне вартаўнік. Па снах можна сказаць, дрэнны гэта чалавек ці добры.

Даўным-даўно, калі Слон яшчэ жыў у Індыі, ён захапляўся філасофіяй, і таму ў яго галаву заўсёды прыходзілі дзіўныя думкі.

— Мы вырашылі параіцца з вамі, — сказаў Чыпаліна, — бо ведаем пра вашу мудрасць. Ці не можаце вы нам падказаць, як вызваліць з палону бацькоў гэтага Мядзведзя — майго сябра.

— Што ж, — задуменна прамармытаў Слон, — бадай што, я змог бы параіць вам, як гэта зрабіць, ды толькі навошта? У лесе не лепш, чым у клетцы, а ў клетцы не горш, чым у лесе. Не ведаю, ці маю я рацыю, але кожны, як мне здаецца, павінен заставацца на сваім месцы. Але калі вы настойваеце на сваім, — убачыўшы, як выцягнуліся твары ў Чыпаліны і Мядзведзя, — то самы прасты спосаб для гэтага — узяць ключ ад клеткі з мядзведзямі ў кішэні вартаўніка, які тут зараз спіць, і потым адчыніць клетку. Я пастараюся ўзяць ключ асярожна, каб ён не прачнуўся. Зрэшты, сон у яго моцны, і ён усё роўна не прачнецца.

Чыпаліна і Мядзведзь, па праўдзе кажучы, моцна засумняваліся, што такую складаную аперацыю можна ажыццявіць пры дапамозе хобата. Аднак Слон зрабіў усё з такім ювелірным спрытам, што вартаўнік нават не паварушыўся.

— Вось вам ключ, — сказаў ён, — толькі потым не забудзьце, калі ласка, мне яго вярнуць.

— Не хвалюйцеся, — запэўніў Слана Чыпаліна, — і прыміце нашую шчырую падзяку. А вы б самі не хацелі збегчы адсюль?

— Калі б у мяне калі-небудзь і з'явіўся намер збегчы адсюль, то я наўрад ці стаў бы сядзецц і чакаць, пакуль з'явіцца вы, каб мне дапамагчы. Добра, жадаю вам удачы.

Ён ізноў паклаў галаву вартаўніка на свой хобат і стаў далікатна калыхаць яго, каб той няўзнак не прачнуўся.

Чыпаліна і Мядзведзь выйшлі са слановага стойла і накіраваліся да мядзведжай клеткі. Не паспелі яны зрабіць і некалькі крокаў, як іх аклікнуў нечый голас:

— Гэй, гэі!

— Ш-ш-ш! — спалохана зашыпеў Чыпаліна. — Хто гэта мяне кліча?

— Ш-ш-ш! — адказаў незнаёмец нараспеў. — Хто гэта мяне кліча?

— Перастаньце падымаць шум, а то разбудзіце вартаўніка, — паспрабаваў сцішыць нябачнага незнаёмца Чыпаліна.

А ў адаказ:

— Перастаньце падымаць вартаўніка, а то разбудзіце шум... Ой, якое глупства я вярзу, — дадаў голас, — я зусім забытаўся.

— Гэта папугай, — сцяміў Чыпаліна, — ён паўтарае ўсё, што чуе. Але паколькі не разумее нічога, то часта здараецца, што паўтарае ўсё наадварот.

Выслухаўшы Чыпаліну, Мядзведзь усё ж, не жадаючы сварыцца з папугаем, ветліва спытаў яго:

— Вы не падкажаце нам, дзе знаходзіцца клетка з мядзвездзіямі?

Папугай у адказ:

— Вы не падкажаце нам, дзе знаходзіцца мядзвездзь з клеткаю?

Зразумеўшы, што ад папугая нельга нічога дабіцца, сябры асцярожна пайшлі далей.

З-за кратаў адной з клетак іх спрабавала паклікаць Малпа:

— Шаноўныя сінёры, паслухайце, калі ласка...

— У нас вельмі мала часу і мы спяшаемся, — адказаў Мядзвездзь.

— Знайдзіце для мяне хвілінку: ужо другі дзень я спрабую раскусіць вось гэты арэх, але ў мяне нічога не атрымліваецца. Не маглі б вы мне дапамагчы?

— Абавязкова, — паабяцаў Чыпаліна, — толькі на зваротным шляху.

— Гэта вы толькі так кажаце! — вымавіла Малпа, сумна ківаючы галавой. — Зрэшты, я загаварыла з вамі проста так, ад суму. Для мяне гэты арэх — дробязь, як і ўсе арэхі, якія растуць на зямлі. Больш за ўсё на свеце мне хацелася б быць зараз у сваім лесе, лазіць па дрэвах і кідаць какосавыя арэхі на галовы падарожнікаў. Навошта тады арэхі, калі іх нельга кінуць на чыю-небудзь галаву? Не, я вас пытаю, навошта патрэбны падарожнікі, калі ніхто не будзе кідаць у іх арэхамі? Я ўжо не па-

мятаю, калі апошні раз сама патрапіла арэхам у адну з галоў, помню толькі, што яна была паголеная, ружовая і што я атрымала тады вялізнае задавальненне. Помню таксама...

Але сябры ўжо былі далёка і не чулі Малпу.

— Малпы, — патлумачыў Мядзведзь Чыпаліну, — легкадумныя жывёліны, якія гавораць шмат пустых слоў. Яны пачынаюць гаварыць пра адно, пераскокваюць на іншае і ніколі не ведаеш, чым скончаць. Аднак я спачуваю гэтай бедалазе. Чаму яна ноччу не спіць? Таму што не можа раскусіць свой арэх? Не, яна марыць пра свой далёкі лес.

Не спаў у сваёй клетцы і Леў. Ён зірнуў на праходзячых побач Чыпаліну і Мядзведзя краем вока, аднак затым нават не павярнуў галавы, каб паглядзець, куды яны кіруюцца. Ён быў высакародным і мудрым зверам, і яго зусім не цікавіла, з якой мэтай апоўначы сноўдаюць побач з яго клеткай людзі і мядзведзі.

Нарэшце Чыпаліна і яго сябра дабраліся да мядзведжай клеткі.

Бедныя старыя адразу ж пазналі свайго сыночка і пацягнулі да яго праз краты свае лапы, каб абняць. Пакуль яны абдымаліся, Чыпаліна адамкнуў дзверы клеткі і прамовіў:

— Ці не час вам спыніць вашы цялячыя пшчоты і выйсці на волю? Калі вы зараз жа гэтага не зробіце, то можа прачнуцца вартаўнік, і тады — бывай воля.

Але калі вязні выйшлі з клеткі, яны са слязьмі на вачах ізноў кінуліся абдымаць свайго сына, якога не бачылі шмат гадоў.

Гэта сцэна ўсё ж моцна кранула Чыпаліну.

— Бедны татка! — падумаў ён. — У той дзень, калі мне шанцуе вырваць цябе з турмы, я таксама буду горача абдымаць цябе.

Але ўголос ён строга сказаў:

— Усё, і насамрэч хопіць, час сыходзіць адсюль.

Але старыя мядзведзі захацелі развітацца з сям'ёю белых мядзведзяў, якія жылі на выспачцы пасярод маленькай сажалкі. Да таго ж, на гэты момант вестка пратое, што мядзведзі выходзяць на волю, ужо нейкім дзіўным чынам абляцела практычна ўвесь заасад. Мядзведзяў тут многія ведалі і любілі. Зрэшты, у іх знайшліся і ворагі. Бацькоў Чыпалінавага сябра цярапец не мог Цюлень — жыхар іншай сажалкі, — які лічыў іх сваякамі белых мядзведзяў — сваіх спаконвечных ворагаў.

Даведаўшыся, што мядзведзі ўцякаюць на волю, Цюлень пачаў гучна на ўвесь заасад абурацца:

— Ганьба! Чаму адным можна, а іншым нельга? Гэта несправядліва! Я пратэстую!

Яго пратэсты былі настолькі моцнымі, што збудзілі вартаўніка, які, соладка пазяхнуўшы, спытаў у Слана:

— Што там адбываецца?

— Адкуль мне ведаць? — адказаў стары філосаф. — Вы што, хочаце, каб у нас нешта адбылося? Што канкрэтна? У нас тут ніколі нічога новага не адбываецца. Гэта ж вам не кіно, дзе кожны дзесяць хвілін нешта адбываецца...

— Можна, ты і маеш рацыю, — згадзіўся вартаўнік. — Але ўсё ж я пайду і пагляджу для ачысткі сумлення.

Не паспеў ён выйсці са слановага стойла, як сутыкнуўся з нашымі ўцекачамі.

— Караул! — закрычаў вартаўнік ва ўсё горла.

У той жа момант прачнуліся яго памочнікі і абкружылі заа-сад.

Чыпаліна і тры мядзведзі кінуліся ў бліжэйшую сажалку і паспрабавалі там схваццца. Але на сваю бяду, патрапілі акурат у сажалку Цюленя.

— Ха, ха! — зларадна засмяяўся нехта ў іх за спінаю.

Гэта і быў Цюлень уласнай персонаю.

— Спадзяюся, шаноўныя сіньёры дазваляць мне крыху пасмяяцца.

— Сіньёр Цюлень, — звярнуўся да яго Чыпаліна, дрыжучы ад холаду, — я разумею прычыну вашага добрага настрою. Але няўжо вам прыемна смяяцца з нас у той момант, калі нас шукаюць?

— Якраз гэта мне і прыемна! Болей за тое, я зараз паклічу вартавога, каб ён вас адсюль выцягнуў.

Цюлень так і зрабіў. Не паспелі сябры і вокам міргнуць, як іх вылавілі з сажалкі. Вартаўнік страшэнна здзівіўся, калі замест двух збеглых мядзведзяў убачыў трох. Яшчэ больш ён здзівіўся, калі ўбачыў сярод мядзведзяў нейкага новага звера, які, да таго ж, выдатна размаўляў на чалавечай мове.

— Сіньёр вартаўнік! Гэта непаразуменне! Я, як вы бачыце, зусім не мядзведзь!

— Бачу. Але што ты робіш у сажалцы?

— Вырасыў пакупацца.

— Тады цябе трэба як мінімум аштрафаваць за купанне ў грамадскіх месцах.

— Але ў мяне няма з сабою грошай і калі вы будзеце так ласкавы, што пагодзіцеся пачакаць мяне тут, то я хуценька збегаю і прынясу іх.

— Я не буду так ласкавы і, пакуль не атрымаю ад цябе штрафу, зачыню ў клетку з малпаю. Там ты пераначуеш, а раніцай вырашым, што з табой рабіць.

Аматарка кідацца какосавымі арэхамі ў голавы падарожнікаў прыняла новага суседа даволі гасцінна і адразу ж узнавіла ранейшую размову:

— Я гаварыла вам пра таго падарожніка з ружовай галавой? Калі я кажу, што яна была ружовая, значыць, так яно і было. Я практычна не маню, хіба толькі ў самых крайніх выпадках. Зрэшты, мне гэта часам нават падабаецца. У маны ёсць гэtki своеасаблівы прысмак. Калі я маню, то ў мяне ў роце быццам бы робіцца салодка, нібыта я пакаштавала...

— Калі ласка, — узмаліўся Чыпаліна, — давайце адкладзём ваш аповед да раніцы. Мне хочацца як след выспацца і ўзнавіць свае сілы.

— Можна, праспяваць вам калыханку? — прапанавала Малпа.

— Не, дзякуй вялікі, я з задавальненнем абыдуся без яе.

— Тады дазвольце накрыць вас коўдрай...

— Але ж вы бачыце, што тут няма ніякіх коўдраў!

— Дык гэта я так, з ветлівасці прапанавала, але калі вы хочаце, каб я была грубіянкай, то я пастараюся вам дагадзіць.

Прамовіўшы апошнія словы, Малпа пакрыўджана павярнулася да Чыпаліны спінаю. Той пастараўся скарыстаць момант, каб заснуць.

Дарэмна Малпа чакала, што Чыпаліна будзе сам прасіць яе загаварыць з ім. Тады яна вырашыла змяніць гнеў на міласць і сама павярнулася да яго. Але калі пабачыла, што Чыпаліна заснуў, Малпа пакрыўдзілася яшчэ больш, забілася ў куток клеткі і стала думаць пра няўдзячнасць людзей, якім хочаш зрабіць дабро, а яны таго ніяк не жадаюць зразу-мець.

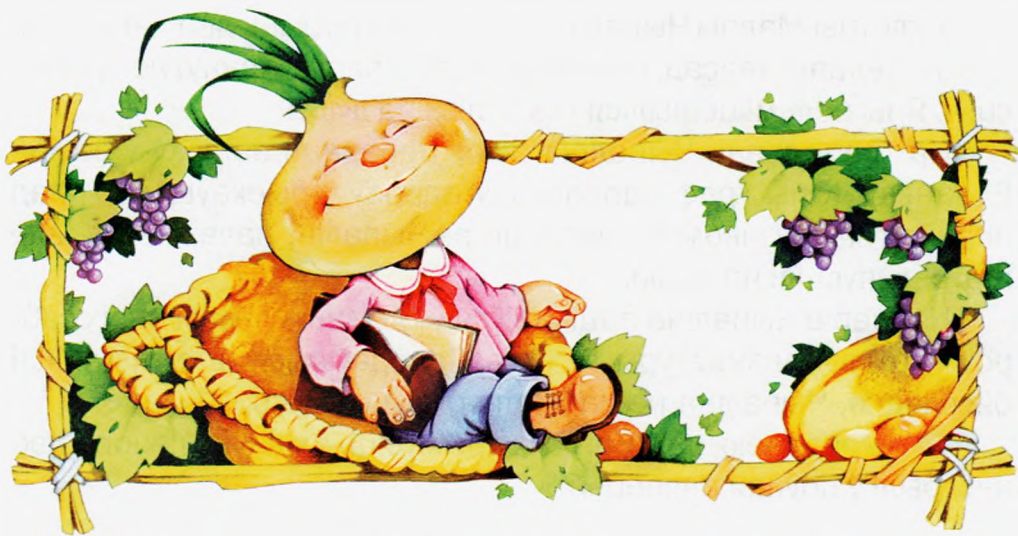
У клетцы Малпы Чыпаліну давялося прабыць два дні. Дзеці, якія наведвалі заасад, прымалі яго за малпу, апранутую, як яны самі. Яны вельмі цешыліся і смяяліся ад душы.

На трэці дзень Чыпаліна змог перадаць запіску ў замак Вішаньку. Юны граф адрэагаваў адразу, прыехаўшы ў горад першым жа цягніком. Ён заплаціў за Чыпаліну належны штраф, і таго выпусцілі на волю.

Найперш Чыпаліна пацікавіўся ў Вішанькі лёсам сваіх сяброў — былых вязняў турмы замка. Даведаўшыся, што яны зніклі бяследна, Чыпаліна не на жарт устрывожыўся.

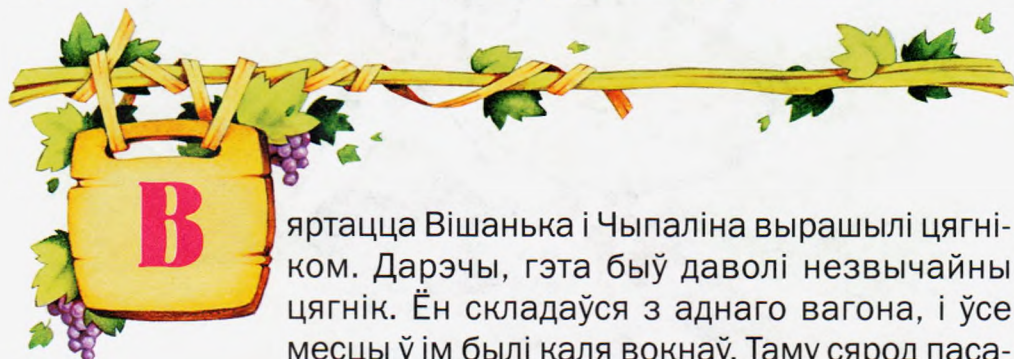
— Не разумею, што магло іх прымусіць пакінуць пячору, дзе яны былі ў поўнай бяспецы?

Раздзел 19,

у якім распавядаецца пра падарожжа ў дзіўным вагоне

Вяртацца Вішанька і Чыпаліна вырашылі цягніком. Дарэчы, гэта быў даволі незвычайны цягнік. Ён складаўся з аднаго вагона, і ўсе месцы ў ім былі каля вокнаў. Таму сярод пасажыраў, якія жадалі палюбавацца прыгожымі пейзажамі, ніколі не ўзнікала спрэчак. Асабліва гэта было важна для дзяцей, якія ехалі ў тым цягніку.

Гэты цягнік быў вельмі зручным і для вельмі тоўстых людзей. Вынаходлівыя стваральнікі цягніка прадугледзелі спецыяльныя нішы, куды таўстуны пры неабходнасці маглі ўладкаваць свае

вялікія жываты і такім чынам зручна падарожнічаць, не перашкаджаючы пры гэтым іншым пасажырам.

Калі Вішанька і Чыпаліна садзіліся ў цягнік, яны раптам пачулі голас старызніка Фасолі:

— Смялей, барон, яшчэ намаганне, і мы будзем у вагоне.

Выявілася, што ў той жа цягнік садзіўся і барон Апельсін. Калі ўспомніць, якое вялізнае пуза ён меў, стане адразу зразумелым, якіх пакутаў яму каштавала пасадка ў вагон. Фасоля з усіх сіл спрабаваў зрушыць барона з месца, але нічога не атрымлівалася. На дапамогу падышлі два насільшчыкі, аднак і ўтраіх яны не змаглі зрушыць справу хоць на міліметр. Нарэшце ўмяшаўся начальнік станцыі, які не жадаў затрымліваць з-за гэтага адпраўленне цягніка. Ён штурхаў барона, не дастаючы свісток з рота, і калі моцна паднатужыўся, свісток у яго роце гучна свіснуў.

Машыніст прыняў гэты свіст за сігнал да адпраўлення цягніка і павярнуў рычаг. Цягнік крануўся.

— Стой! Стой! — закрычаў начальнік.

— Дапамажыце! — залямантаваў барон Апельсін, пуза якога ўжо было ў вагоне, а ногі — на вуліцы.

Але барону пашанцавала: калі цягнік крануўся, то адбыўся моцны штуршок, які і закінуў барона ў вагон.

Таўстун з палёгкаю ўздыхнуў, уладкаваўшы сваё пуза ў нішу, адразу адкрыў свой дарожны баул са сняданкам, які складаўся з цэлага засмажанага баранчыка.

Дзякуючы мітусні Вішанька і Чыпаліна змаглі прашмыгнуць у вагон незаўважанымі. Падчас падарожжа барон быў занадта заняты сваім сняданкам, каб звяртаць увагу на хлопчыкаў. А вось старызнік Фасоля заўважыў іх адразу. Але Вішанька прыклаў палец да вуснаў, заклікаючы яго маўчаць. Але на нейкі час пакінем нашых сяброў і барона Апельсіна, а пазнаёмімся бліжэй з самім цягніком, дакладней, з тымі людзьмі, якія яго абслугоўвалі.

Адметнасцю цягніка быў машыніст. Гэта быў выдатны спецыяліст, які цудоўна ведаў сваю справу. Але апроч гэтага, машыніст быў у душы крыху паэтам. Калі цягнік праязджаў побач з лугам у квецені, то машыніст адразу ж спыняў свой лакаматыў, спускаўся з паравоза і пачынаў збіраць кветкі. І пакуль ён не набіраў цэлы букет фіялак або маргарытак, цягнік не кранаўся з месца. Часам пасажыры, раздражнёныя незапланаванай затрымкай, пачыналі абурацца.

— Ці мы едзем, ці не едзем? Што адбываецца?

— Гэта махлярства. Вярніце нам грошы за білеты!

— Відаць, ваш паравоз працуе не на вуглі, а на кветках, — жартваў часам хто-небудзь з пасажыраў, звяртаючыся да машыніста.

Не менш каларытным быў і праваднік гэтага дзіўнага цягніка, надзвычай чулы і спагадлівы чалавек. Часам на шляху праходжання цягніка клаўся туман, і пасажыры пачыналі скардзіцца, што не могуць за вокнамі пабачыць прыгажосці ландшафту.

— Што гэта за падарожжа? Глядзіш у вокны і нічога не бачыш. Гэта ўсё роўна, што ехаць у скрыні.

— Гэта не пасажырскі цягнік, а самы сапраўдны таварняк, нічога не бачна!

І тады праваднік цярдліва пачынаў хадзіць па вагоне і распавядаць пасажырам пра ўсё, што ў той момант знаходзілася за вокнамі. Ён ведаў кожны камень на шляху следавання свайго цягніка, кожны элемент таго жывапіснага пейзажу, што быў на нейкі час схаваны ў тумане.

— Тут, справа, — казаў праваднік, паказваючы пальцам, — чыгуначны пераезд, на якім стаіць дзяжурная. Яна вітае зараз нас чырвоным сцяжком. Гэта прыгожая брунетка, апранутая ў форму жоўта-сіняга колеру.

Пасажыры глядзелі і не бачылі, апроч туману, нічога. Але ўжо не абураліся, а задаволены ўсміхаліся.

— А вось тут, проста пад намі, — працягваў праваднік, — маленькае блакітнае возера з зялёнай выспачкай і лодкай, якая плавае вакол яго. На гэтай лодцы мачта з чырвоным квадратным парусам, а на верхавіне мачты развяваецца сіні сцяг з залатымі зоркамі. Вада ў возеры спакойная, рыбы плаваюць ля самай паверхні, і птушкі ловяць іх дзюбамі ці кіпцюрамі.

Пасажыры ўважліва глядзелі туды, куды паказваў пальцам праваднік, яны бачылі толькі белую непраглядную сцяну туману, але радасна ківалі галовамі ў знак таго, што, маўляў, добра ўяўляюць сабе тое возера.

— Так-так, — выдатны пейзаж, — звычайна казалі яны.

Дарэчы, барон Апельсін паехаў гэтым цягніком спецыяльна для таго, каб паслухаць аповеды правадніка пра навакольныя пейзажы. Ён быў занадта лянівы і заняты ежай, каб прымушаць свае вочы напружвацца. Замест гэтага барон з задавальненнем паглынаў чарговы кавалак свайго дарожнага сняданку і з заплюшчанымі вачыма слухаў, як праваднік сваім аксамітным спакойным голасам апісвае чарговую прыгажосць, якую яны праязджалі.

— А вунь там, злева, пасецца статак авечак. Яны ўсе белага колеру, адно толькі ягня чорнае. Яно весела скача па лузе і есць выключна маргарыткі. Простая трава яму яшчэ не вельмі падабаецца. А ў сабакі, які ахоўвае авечак, да ашыйніка прывязаны званочак, чуеце? — І насамрэч з-за вокан чуўся сакавіты звон: дзінь... дзінь.

Вішанька і Чыпаліна з задавальненнем слухалі аповед правадніка, на час забыўшыся пра свае трывогі. Ды і хто пра іх успомніць, калі мерна і спакойна стукаюць колы, цягнік плаўна хістаецца, а за вокнамі яго мільгаюць дрэвы, узгоркі, дамы... І хоць у густым тумане нічога гэтага раз-

гледзецъ было немажліва, але ніхто не сумняваўся, што ўсё тое, пра што распавядаў праваднік, там у наяўнасці.

Шлях цягніка на нейкім участку пралягаў праз ужо знаёмы нам лес, дзе містэр Караціна і яго памочнік пэўны час пераследавалі ўяўных піратаў, а затым воляй лёсу апынуліся на адным з сукоў магутнага дуба. І акурат у той час, калі цягнік імчаўся праз гэты лес, сышчыкам пашчасціла. На небарак, якія віселі ўжо некалькі дзён, наблукаў адзін мясцовы дрывасек, які іх і вызваліў.

Некалькі хвілін Караціна і Куртаты са стогнамі разміналі свае зацёклыя целы, а затым кінуліся працягваць пошукі збеглых вязняў.

Дрывасек паглядзеў ім услед, але толькі ўзяўся за сваю сякеру, каб зваліць дрэва, каля яго раптам быццам з-пад зямлі выскачыў цэлы ўзвод Лімончыкаў пад камандаваннем афіцэра Лімоніка.

— Смірна! — скамандаваў афіцэр.

Дрывасек ад нечаканасці выпусціў з рук сякеру і застаў па стойцы «смірна».

— Вольна! — дазволіў Лімонік.

— Вы тут не бачылі дзве асобы, дакладней, сабаку і яго гаспадара? — спытаў афіцэр у дрывасека.

Рэч у тым, што ў замку ўжо даўно заўважылі, што Караціна і Куртаты зніклі, і моцна ўстрывожыліся. На іх пошукі правіцель Лімон накіраваў цэлы ўзвод Лімончыкаў. І калі афіцэр спытаў у дрывасека пра сышчыкаў, той задумаўся. Гэтыя дзве дзіўныя істоты, якіх ён толькі што зняў з дрэва, падаліся яму крыху ненармальнымі, але паколькі іх шукала паліцыя Лімона, якую ён, як і ўсе беднякі, не любіў, то ён вырашыў ні за што не выдаваць гэтых тыпаў.

«Калі Лімончыкі іх шукаюць, каб арыштаваць, то хутчэй за ўсё гэта добрыя людзі».

— Яны пайшлі вунь у той бок, — паказаў дрывасек у абсалютна супрацьлеглым кірунку ад таго, куды пайшлі Караціна з Куртатым.

— Выдатна! — усклікнуў Лімоніка. — Значыць, мы хутка іх дагонім. Смірна!

Дрывасек зноў стаў «смірна» і праводзіў вачыма гвардзейцаў, якія на поўных парах памчаліся ў той бок, куды ён толькі што паказаў. Затым ён выцер з ілба пот і зноў стаў сячы дрэва. Але ў гэты дзень папрацаваць яму не далі...

Праз чвэрць гадзіны пасля Лімончыкаў з-за дрэў з'явіліся майстар Вінаградзінка, дзядуля Цукіна, Чарніца, Гарошынка, прафесар Груша і Гарбузіха. Яны спыталі ў дрывасека, ці не бачыў ён хлопчыка па імені Чыпаліна.

— Я не ведаю вашага Чыпаліны, але тут ніякага хлопчыка не было.

— Калі вы яго раптам пабачыце, то папярэдзьце, што мы яго шукаем ужо тры дні, — папрасіў майстар Вінаградзінка. Менавіта ён, як зразумеў дрывасек, і быў галоўным у гэтай кампаніі.

І гэтая кампанія, як і ранейшая, таксама імкліва знікла ў гушчары лесу.

Толькі дрывасек ізноў узяўся за сякеру, як раптам перад яго вачыма ўзніклі Чыпаліна і Вішанька. У той вечар малады граф вырашыў не вяртацца дадому, бо хацеў дапамагчы Чыпаліну знайсці сваіх сяброў. Дрывасек, даведаўшыся, што аднаго з хлапчукоў завуць Чыпаліна, распавёў ім пра кампанію на чале з майстрам Вінаградзінкам, якая толькі што наведала яго месца працы. Чыпаліна зразумеў, што і сябры шукаюць яго, менавіта таму і пакінулі некалькі дзён назад пачору.

Хлопчыкі развіталіся з дрывасекам, але яму ў гэты дзень пабыць аднаму і завершыць працу не было накана-

вана. Спачатку з'явіліся Радыска разам з дзецямі, якія заманілі ў пастку містэра Караціну і Куртатага. Потым з'явіліся сіньёр Памідор і дон Пятрушка, якія шукалі зніклага з замка няведама куды Вішаньку і перакананя, што яго выкралі збеглыя вязні.

На захадзе сонца раптам пачуўся такі моцны звон, што ў дрывасека заклала вушы. Гэта з'явіўся у сваёй карэце князь Лімон у суправаджэнні світы, дзе ўсе былі са званочкамі на капелюшах. Князь устурбаваўся доўгай адсутнасцю сваіх гвардзейцаў. За ім услед ехала другая карэта з графінямі Вішнямі. Графіні, узрадаваныя гонарам суправаджаць правіцеля, былі на дзіва вясёлыя і балбатлівыя, быццам ехалі не па справе, а на паляванні.

Дрывасек паспрабаваў схавацца, але не паспеў. Адзін з прыдворных князя аклікнуў яго:

— Гэй, абарванец! Падыдзі сюды!

— Чаго хоча Ваша Дастойнасць? — прамармытаў дрывасек і нізка пакланіўся.

— Ці не бачыў ты тут гвардзейцаў Яго Светласці?

Як вы і самі разумееце, дрывасек бачыў не толькі гвардзейцаў, але разумей, што калі адкажа станоўча, то затым будзе яшчэ шмат пытанняў, за недакладныя адказы на якія можна і ў турму патрапіць. Лепей прыкінуцца, што нічога не ведаеш. Што з цябе можна спытаць, калі ты нічога не ведаеш?

— Не, Ваша Дастойнасць, не бачыў, — адказаў ён.

Князь і яго світа нарэшце ад'ехалі, аглушаючы ўсю акругу пранізлівым звонам.

Паціху пачало цямнець, аднак дзеля таго, каб наша гісторыя рухалася хутчэй, мы паскорым гэты працэс і ўявім сабе, што пацямнела раптоўна. Усе мы добра ведаем, што ў цемры прыгоды заўсёды становяцца больш цікавымі і займальнымі. Ды, зрэшты, не толькі гісторыі, а і ўсялякія пераследа-

ванні, пагоні, якія тады нагадваюць спаборніцтвы ў бегу з перашкодамі. І як ва ўсялякіх спартыўных спаборніцтвах, тут непазбежныя перамогі і паразы, а значыць, ёсць і свае чэмпіёны і свае пераможаныя.

Дык вось, у той момант, калі на лес знянацку (а мы так дамовіліся!) апусцілася цемра, усе нашы дзейныя асобы так ці інакш некага шукалі або пераследавалі. Містэр Караціна і яго сабака гоняцца за ўцекачамі, Лімончыкі стараюцца знайсці сляды дэтэктыва, князь Лімон шукае сваіх гвардзейцаў, майстар Вінаградзінка з сябрамі разгарнулі пошукі Чыпаліны, тым жа займаецца і Радыска з дзецьмі, Чыпаліна і Вішанька шукаюць майстра Вінаградзінку з кампаніяй, кавалер Памідор з домам Пятрушкам шукаюць Вішаньку.

А пад зямлёю ў нас яшчэ ёсць Крот, пра якога ўсе на той момант забыліся. Ён шукае ўсіх. Напярэдадні ён наведваўся ў пячору, дзе жылі збеглыя вязні, і знайшоў там запіску з наступным зместам: «Чыпаліна знік. Мы адпраўляемся на яго пошукі. Калі будзе што новае, паведаміце нам».

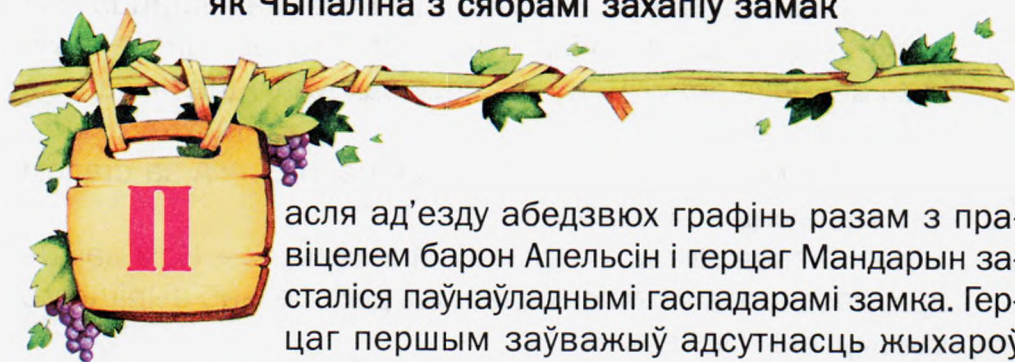
Прачытаўшы гэтую запіску, Крот пачаў рыць хады ва ўсіх кірунках. Пры гэтым ён увесь час чуў у сябе над галавою то тупат ног цэлага натоўпу, то адзіночныя крокі. Але ўсе яны прабягалі так хутка, што калі Крот вылазіў на паверхню, то ўжо нікога не знаходзіў.

Раздзел 20,

у якім распавядаецца пра тое,
як Чыпаліна з сябрамі захапіў замак

асля ад'езду абедзвюх графінь разам з правіцелем барон Апельсін і герцаг Мандарын засталіся паўнаўладнымі гаспадарамі замка. Герцаг першым заўважыў адсутнасць жыхароў замка.

Ён залез на падаконне і стаў пагражаць кінучца ўніз і разбіць сабе галаву, але вакол яго не было нікога, хто б чуў гэтыя яго пагрозы.

— Дзіўна, — задумаўся Мандарын, пакалупаўшыся пальцам у носе. — Чаму ніхто не з'яўляецца на мае крыкі? Можна, я крычу занадта ціха?

Ён крыкнуў мацней, але эфект быў ранейшы — на яго крык не з'явіўся ніхто, нават пакаёўка. Тады ён злез з падаконня і накіраваўся ў пакой барона Апельсіна, каб абмеркаваць сітуацыю.

— Шаноўны кузен, — звярнуўся ён да Апельсіна.

— М-м-м, — прамычаў барон, выплёўваючы рэшткі крыльца кураняці, якое толькі што перажоўваў.

— Вы ведаеце навіну?

— Што, у куратнік прывезлі новых курэй? — спытаў барон, які яшчэ напярэдадні пераканаўся ў тым, што зліквідаваў усіх птушак як у замку, так і ў сяле.

— Ды пры чым тут куры?! — абурыўся малады герцаг. — Рэч у тым, што нас кінулі, і мы ў замку засталіся адны.

Барон Апельсін не на жарт усхваляваўся.

А хто ж тады згатуе нам вячэру?

— Вы ўвесь час толькі пра ежу ды пра ежу! Няўжо ў вас іншых клопатаў няма? Ведаеце што: ці не скарыстацца нам адсутнасцю нашых любых кузін, каб правесці інспекцыю замкавых sklepaў? Я чуў, што там захоўваюцца выдатныя марачныя віны.

— Не можа быць! — абурыўся барон. — А за сталом нам падаюць нейкую бурду.

— Менавіта так, — сказаў Мандарын. — Нам даюць дрэннае віно, а ў скляпах хаваюць добрае, каб выпіць яго самім, калі мы з'едзем.

Шчыра кажучы, герцага мала хвалявалі марачныя віны. Зрабіць экскурсію ў падзямелле яму хацелася зусім з іншай прычыны.

Да Мандарына дайшла чутка, што там замураваны скарб старога графа Вішні, які ні з кім не хацеў дзяліцца. Цяпер герцаг спадзяваўся без перашкодаў праверыць, ці маюць тыя чуткі падставы.

— Калі ўсё так, як вы кажаце, — вымавіў уражаны барон, — было б няблага схадзіць туды і паглядзець. Нашыя кузіны сур'ёзна грашаць, утойваючы ад нас сваё лепшае віно. Мы мусім дапамагчы ўратаваць іх душы. Я мяркую, што гэта наш святы абавязак.

— Ведаеце што, — шэптам параіў герцаг Мандарын барону, — было б няблага на сёння адпусціць Фасолю. Мы спустымся ў падземелле адны. А тачку з вашым жыватом я павязу сам.

Барон Апельсін згадзіўся, і ў Фасолі другая палова дня стала вольнай. Вам, напэўна, цікава, чаму Мандарын не спустыўся ў склеп адзін, калі яго так вабілі скарбы? Ды таму, што, калі б раптам іх там засталі, ён змог бы з лёгкасцю віну перакласці на Апельсіна. У герцага нават было падрыхтавана добрае апраўданне: «Ён змусіў мяне суправаджаць сябе. Яго даймала смага, і ён, каб спатоліць яе, шукаў бутэльку віна».

У думках паціраючы рукі ў прадчуванні мажлівай здабычы, Мандарын нават прымірыўся з тым, што яму самому даводзіцца цягнуць тачку з баронавым пузам. Тачка здалася яму неверагодна цяжкай, хоць і трэба было адолець толькі некалькі дзесяткаў прыступак, якія вялі ў падземелле. Але падчас спуску вага баронавага пуза штурхала тачку ўніз з такой сілай, што ў канцы лесвіцы Мандарын, які бег перад тачкай, набраў неверагодную хуткасць. І калі б дзверы склепа былі зачынены, герцага распляскала б аб іх, як блін. На шчасце, дзверы былі адчынены, і Мандарын, бы снарад, уляцеў у склеп і памчаўся паміж двума радамі вялізных бочак і паліц, застаўленых безліччу моцна запаленых бутэлек віна.

— Стойце! Стойце! — усклікнуў Апельсін. — Гляньце, колькі тут каштоўнасцяў!

— Не, не! Давайце яшчэ крыху наперад! — адказаў Мандарын. — Там віны яшчэ лепшыя.

Калі барон пабачыў, як побач з ім ладнымі шарэнгамі праскокваюць цэлыя арміі бочак, батальёны бутэлек, бачурак і пляшак, ён прыйшоў у роспач і ледзьве не расплакаўся.

— Бывайце, бывайце, небаракі, — шаптаў ён бутэлькам, — бывайце, мы з вамі ніколі больш не пабачымся!

Нарэшце малады герцаг адчуў, што ціск тачкі значна зменшыўся, і ён мог спыніцца. Акурат у гэтым месцы ў шэрагу бочак знаходзіўся праход, з глыбіні якога праглядвалі дзверцы.

Барон сеў зручней на зямлю і, выцягваючы рукі то ўправа, то ўлева, пачаў хапаць з паліц бутэлькі, па дзве адразу. Коркі Апельсін выцягваў зубамі (а зубы ў барона ад падобнай практыкі былі надзвычай моцнымі) і, перакульваючы бутэлькі донцамі дагары, выліваў іх змесціва сабе ў горла. Ён перапыняў гэты занятак толькі дзеля таго, каб мыканнем выявіць сваё захапленне. Малады герцаг з выразам агіды на твары паглыбіўся ў праход.

— Куды ж вы, шаноўны кузен? Чаму б і вам не пакаштаваць гэтай боскай асалоды?

— Я хачу пашукаць сабе бутэлечку марачнага віна з выкшталцонам, тонкім смакам. На маю думку, там, у глыбіні, ёсць тое, што я шукаю.

— Неба адплаціць вам за вашу руплівасць, — шчасліва прабуркатаў барон, адарваўшыся на імгненне ад бутэлькі, — вы дапамаглі спатоліць смагу таму, хто паміраў ад яе, а значыць, самі ніколі не памраце ад смагі, Бог гэтага не дапусціць.

Але Мандарын недачуў яго слоў — ён быў вельмі занепакоены. У дзверцах не было ні засаўкі, ні замка, ні нават шчыліны для ключа.

— Дзіўна, — прамармытаў скрозь зубы герцаг. — Можна, тут ёсць які-небудзь сакрэтны замок?

Ён пачаў абмацваць дзверцы сантыметр за сантыметрам, імкнучыся знайсці гэты замок. Нягледзячы на ўсе яго намаганні, дзверцы заставаліся нерухомымі. У гэты час барон разабраўся з безліччу бутэлек, што былі ў яго пад рукой, і падпоўз нарэшце да Мандарына, які ў гэты час ніяк не мог разабрацца са знойдзенымі дзверцамі. Штохвіліны ён нерваваўся ўсё болей.

— Што вы тут робіце, шаноўны кузен?

— Вось спрабую адчыніць гэтыя дзверцы. Мне здаецца, за імі мы знойдзем самыя каштоўныя віны. Я быў бы шчаслівым, калі б здолеў іх адчыніць.

— Ды не хвалюйцеся вы так. Лепш падайце мне вунь тую бутэчку з жоўтай этыкеткай, якая стаіць там ніжэй. Вам з вашым спрытам будзе лягчэй гэта зрабіць, чым мне. Гэта, мабыць, кітайскае віно. Я такога яшчэ ніколі не каштаваў.

Мандарын азірнуўся ў пошуках бутэлькі, пра якую казаў барон. Нарэшце ён яе заўважыў. Гэта была бутэлька звычайнага памеру, дакладна гэтка ж, як і іншыя, калі б не яркая канарэечна-жоўтая этыкетка.

Праклінаючы ў душы ненасытнасць барона, герцаг безуважліва працягнуў руку, каб узяць бутэльку.

Дзіўна! Бутэлька быццам прырасла да паліцы, таму Мандарыну давялося патраціць нямала сілы, каб зрушыць яе з месца.

— Відаць, у ёй не віно, а свінец, — са здзіўленнем заўважыў ён.

Аднак як толькі Мандарын змог адарваць бутэльку ад паліцы, дзверцы перад імі сталі павольна і бязгучна адчыняцца. Калі ж яны цалкам адчыніліся, з-за іх нечакана ўзнікла нечья маленькая постаць, якая шляхетна пакланілася і тоненькім серабрыстым галаском прамовіла:

— Добры дзень, сіньёры! Вы не ведаеце, як я вам удзячны за тое, што вы зрабілі мне гэтую паслугу. Вось ужо тры гадзіны я

марна спрабаваў адчыніць гэтыя дзверы. Як вы толькі здагада-ліся, што я апынуўся ў гэтым падземеллі?

— Вішанька! — у адзін голас ускрыкнулі герцаг і барон. — Вішанька, даражэнькі! Нарэшце ты знайшоўся, — дадаў барон, які быў ужо добра нападпітку і таму адчуваў прыліў найшчырэйшага сяброўства да ўсяго чалавецтва.

— Вішанька, любы! Хадзі да мяне, я хачу цябе абняць!

Герцаг Мандарын зусім не падзяляў энтузіязму барона Апельсіна.

«Што тут робіць гэты маленькі шалапут?» — падумаў ён з прыкрасцю, баючыся, што той можа парушыць усе яго планы. Тым не менш уголас прыязна прамовіў:

— Дарагі граф! Мы вельмі рады былі дагадзіць вам.

Але Вішанька раптам спахмурнеў і холадна прамовіў:

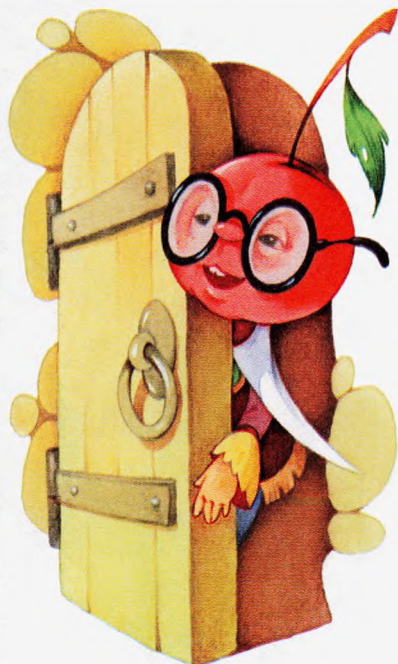
— Паколькі я не паведамляў вам пра сваё жаданне вярнуцца ў замак праз гэты таемны ход, а ў замку ў гэты момант нікога, апроч вас, няма, то я мяркую, што з'явіліся вы тут не з самымі добрымі намерамі. Але пра тое пагаворым пазней. А цяпер дазвольце пазнаёміць вас са ваімі сябрамі.

І саступіўшы ўбок, Вішанька прапусціў наперад аднаго за другім сваіх сяброў: Чыпаліну, Радыску, майстра Вінаградзінку, дзядулю Цукіну, адваката Гарошынку і ўсіх астатніх.

— Дык гэта ж сапраўднае ўварванне! — усклікнуў Мандарын, вылупіўшы вочы.

Гэта і насамрэч было ўварванне. Ідэя яго належала Вішаньку.

Блукаючы па лесе, Вішанька і Чыпаліна нарэшце сустрэліся з сябрамі і хутка да-

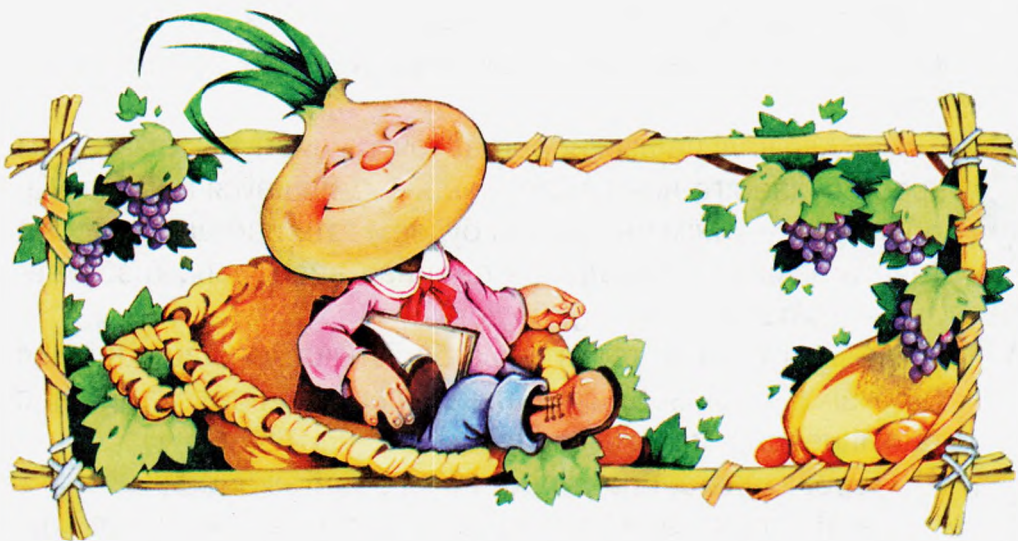

ведаліся, што ўсе іх ворагі знаходзяцца за межамі замка. Вішанька ўспомніў пра таемны падземны ход, які злучаў лес з замкам, і прапанаваў сябрам авалодаць варожай крэпасцю.

Як вы змаглі пераканацца, гэтая задума была рэалізавана бліскуча. Герцага Мандарына замкнулі ў яго пакоі, а Фасолінку паставілі вартавым ля дзвярэй.

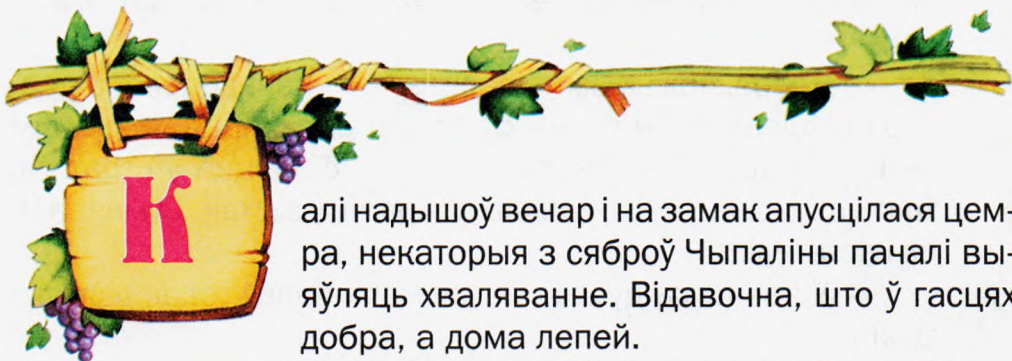
Што датычыць барона Апельсіна, то ён застаўся ў вінным склепе, бо ні ў кога не было ахвоты падымаць яго вялізнае пуза ўверх па лесвіцы. Словам, вечар атрымаўся дзівосным.

Раздзел 21,

у якім герцаг Мандарын пасылае сігнал SOS

Калі надышоў вечар і на замак апусцілася цемра, некаторыя з сяброў Чыпаліны пачалі выўляць хваляванне. Відавочна, што ў гасцях добра, а дома лепей.

— Што мы будзем рабіць далей? — пыталася Гарбузіха. — Мы ж не можам застацца тут назаўсёды! Гэта не наш дом. У нас ёсць свае дамы, за якімі трэба прыглядаць, свая праца, якую трэба рабіць.

— Мы і не збіраемся заставацца тут назаўсёды, — адказаў Чыпаліна. — Мы ўступім з ворагамі ў перамовы і запатрабуем

свабоды для нас усіх. Калі мы будзем упэўнены, што нікому з нас нічога не пагражае, вось тады мы і пакінем замак.

— Але калі нашыя ворагі захочуць вярнуць замак, нам трэба будзе яго неяк абараняць, — умяшаўся адвакат Гарошынка. — Якім чынам мы будзем гэта рабіць? Абарона такога замка — складаная ваенная аперацыя. Трэба ведаць стратэгію, тактыку, балістыку.

— А што такое гэтая ваша балістыка? — пацікавілася Гарбузіха. — Сіньёр адвакат, калі ласка, не палохайце нас такімі незразумелымі словамі.

Гарошынка аж пачырванеў ад збянтэжанасці.

— Я толькі хацеў сказаць, што гэта зусім чужая нам справа, — падсумаваў ён. — Сярод нас няма ні аднаго генерала. А як можна абараняць крэпасць без генерала?

— Зараз у лесе знаходзіцца больш за сорок генералаў, але ўсе яны не здолелі нас злавіць, — адказаў Чыпаліна.

— Добра, пажывем — пабачым, — незадаволена прабурчаў адвакат. Ён не хацеў больш спрачацца, але зусім не верыў, што без генерала, які разбіраецца ў стратэгіі, тактыцы і балістыцы, можна абараніць замак. Сумняваліся і астатнія.

— У нас няма пушак, — нясмела падаў голас дзядуля Цукіна.

— І кулямётаў у нас няма, — хуценька дадаў прафесар Груша.

— У нас няма нават ружжаў, — сумна канстатаваў майстар Вінаградзінка.

Сябры яшчэ доўга маглі б гутарыць на гэтую тэму, але Чыпаліна спыніў дыскусію:

— Вернемся да гэтай размовы раніцай. А зараз час класціся спаць.

Усе адразу згадзіліся і пайшлі ўладкоўвацца на начлег. На шырокім ложку барона Апельсіна памясціліся сямёра, прытым на ім яшчэ заставалася шмат вольнага месца.

Чарніца і Цукіна накіраваліся спаць у свой дамок, які стаяў каля брамы замка. Масціна, які да таго часу паспеў ужо абжыцца ў дамку, сустрэў іх зусім неветліва. Але ён заўсёды паважаў закон, і калі Цукіна і Чарніца паказалі яму свае дакументы, дзе сцвярджалася іх законнае права на дамок, ён саступіў месца і пайшоў спаць у сваю старую будку.

Дзядуля Цукіна сеў пазручней, а Чарніца ўладкаваўся на падлозе ля яго ног.

— Якая цудоўная ноч, — прамовіў стары, — а нехта, бачу, нават зладзіў феерверк.

Цукіна не памыліўся. Гэта насамрэч быў феерверк, які загадаў арганізаваць у лесе князь Лімон, каб пацешыць графінь Вішань.

Камандзіры Лімончыкаў выявілі незвычайную вынаходлівасць, бо зараджалі пушкі для залпаў не ракетамі, а папарна звязанымі гвардзейцамі Лімончыкамі, якія трымалі ў руках запалены факел. І калі Лімончыкі з факеламі ў руках узляталі ў начное неба, то відовішча атрымлівалася фантастычнае.

Урэшце сіньёр Памідор падышоў да правіцеля і шапнуў яму на вуха:

— Ваша Светласць, хутка ў нас не застанеца ні аднаго гвардзейца.

Толькі тады князь Лімон, расчаравана ўздыхнуўшы, загадаў спыніць салют.

— Ну вось, — адзначыў Цукіна, гледзячы ў ваконца, — скончыўся феерверк.

Правіцель загадаў палічыць, колькі ў яго яшчэ засталася гвардзейцаў і ці змога ён далей працягваць аблаву на ўцекачоў. Пасля пераклічкі выявілася, што Лімончыкаў засталася дастаткова, але ўсё ж Лімон вырашыў адкласці пагоню да раніцы.

Затым князь загадаў разбіць для графінь Вішань раскошны шацёр. Ім пасцялілі мяккую пасцель, але графіні адхвалявання і ўзбуджанасці яшчэ доўга не маглі заснуць.

Бліжэй да поўначы Памідор вырашыў схадзіць у разведку. Ён падняўся на ўзгорак, спадзеючыся на тое, што ўцекачы раскладуць вогнішча і ён здолее зафіксаваць іх месцазнаходжанне. Ніякіх вогнішчаў ён не ўбачыў, але калі павярнуўся ў бок замка, то ледзь не ўпаў ад здзіўлення: усе вокны замка, у якім амаль нікога не было, былі ярка асветлены.

«Мабыць, барон і малады герцаг там веселяцца, — падумаў ён, злуючыся. — Калі збеглых зловяць і са справай Чыпаліны ўсё будзе скончана, патрэбна будзе памеркаваць і аб тых двух дармаедах».

Яшчэ некаторы час Памідор стаяў на ўзгорку і са злосцю назіраў за замкам.

«Гультаі, — раздражнёна падумаў кавалер, — бандыты з вялікай дарогі. Яны канчаткова давядуць да галечы сін'ёр графінь, ды і я застануся ні з чым».

Нарэшце вокны замка пачалі гаснуць, і святло засталася толькі ў пакоі, які займаў герцаг Мандарын.

— Скажыце, калі ласка, герцаг Мандарын не можа заснуць без святла! — злосна прашыпеў Памідор праз зубы. — Яму, бачыце, страшна заставаца ў цемры. Але што гэта ён робіць? Зусім, мабыць, звар'яцеў! Ён забайляецца

тым, што ўключае і выключае святло. Кончыцца тым, што ён зламае выключальнікі. Зробіць кароткае замыканне, і замак згарыць датла. Зараз жа кінь, нягоднік! Спыніся! А што, калі гэта нейкія сігналы? Але хто іх падае? І навошта? І каму яны прызначаны? Так, тры кароткія ўспышкі, тры доўгія, тры кароткія, тры доўгія... А вось ізноў!.. Я б не пашкадаваў і цэлага сальда, каб даведацца, што яны абазначаюць.

Памідор спусціўся ў лагер і звярнуўся да аднаго з прыдворных, які славіўся як чалавек вучоны, ці не ведае ён сігнальнай азбукі.

— Выдатна ведаю, — адказаў той, — я доктар навук у справе сігналізацыі.

— Тады патлумачце, што абазначае вось такі сігнал: тры кароткія ўспышкі, тры доўгія, тры кароткія, тры доўгія...

— Гэта азначае SOS, або ратуйце нашы душы. Карацей, гэта мальба пра дапамогу!

— Пра дапамогу?! — здзівіўся Памідор. — Тады, відаць, гэта не жарты. Пэўна, герцаг Мандарын спрабуе даць нам сігнал, што ў замку нешта здарылася.

Не доўга думаючы, Памідор хуткімі крокамі накіраваўся да замка.

Падышоўшы да яго агароджы, ён ціха свіснуў, клічучы да сябе Масціну. Якое ж было здзіўленне кавалера, калі той выпайз не з дамка Цукіны, а са сваёй старой будкі.

— Што тут адбываецца? Чаму ты знаходзішся не на сваім месцы?

— Я паважаю закон. І калі законныя ўладальнікі прад'явілі мне сапраўдныя дакументы, то мне нічога не заставаляся, як саступіць ім месца.

— Якія ўладальнікі?

— Нейкія сіньёр Цукіна і сіньёр Чарніца.

— І дзе яны цяпер?

— Спяць у сваім законным дамку. Хоць я не разумею, як можа спаць у ім сіньёр Цукіна, які памяшчаецца там толькі сядзячы.

— А хто начуе ў замку?

— О, там вельмі шмат прышлых людзей. Усялякія шаўцы, музыкі, цыбуліны, радыскі і іншыя прыблуды.

— Дык значыць, і Чыпаліна там?

— Так, мне здаецца, што аднаго з іх завуць менавіта Чыпаліна. Наколькі я зразумеў, герцаг Мандарын вельмі абураны прысутнасцю такой кампаніі ў замку: ён зачыніўся ў сваім пакоі і не паказваўся ўвесь вечар.

— Значыць, ён знаходзіцца пад арыштам, — канстатаваў Памідор, якому, відаць, было наканавана атрымаць у гэтую ноч такую порцыю непрыемнасцяў, якой ён не меў за ўсё сваё жыццё.

— Што да барона Апельсіна, — працягваў Масціна, — то ён замкнуўся ў вінным склепе. Мяркуючы па тым, як там бухкаюць коркі бутэлек, яму вельмі весела.

— Пракляты п'яніца!

— Аднаго не магу зразумець, як гэта граф Вішанька, забыўшыся пра свой высокі тытул, зносіцца з людзьмі такога нізкага паходжання.

Канчаткова пераканаўшыся ў сваіх самых горшых здагадках, Памідор стрымгалоў пабег назад у лагер, дзе, збудзіўшы князя і абедзвюх графінь, ён паведаміў ім непрыемныя навіны. Графіні адразу захацелі адправіцца ў замак, але правіцель астудзіў іх пыл:

— Пасля нашых начных забаваў боегатоўнасць маіх войскаў значна аслабла. Мы не можам рызыкаваць, таму пачакаем да світанку.

Князь Лімон паклікаў дона Пятрушку, які быў дасведчаны ў арыфметыцы, і загадаў яму хуценька падлічыць наяўнасць усіх баявых сіл свайго войска. Дон Пятрушка, узброіўшыся крэйдаў і дошкай, абышоў усе палаткі, што былі змешчаны ў лагеры.

Пасля гэтага падліку выявілася, што засталася васемнаццаць гвардзейцаў Лімончыкаў і сорок генералаў, калі не лічыць самога дона Пятрушкі, сін'ёра Памідора, двюх графінь Вішань, містэра Караціны з Куртатым, якіх пасля доўгіх пошукаў знайшлі такі ў лесе, і, нарэшце, Галоўнакамандуючага войскам князя Лімона. Да ўсяго, мелася яшчэ некалькі коней-агуркоў.

Памідор пры меркаванай асадзе замка не бачыў ніякай карысці ад коней, але дон Пятрушка дазволіў сабе заўважыць, што пры асадзе крэпасцей кавалерыйскія часці бываюць вельмі карыснымі.

Завязалася ажыўленая дыскусія па пытаннях стратэгіі і тактыкі, у канцы якой Лімон згадзіўся з аргументамі дона Пятрушкі і прызначыў яго камандуючым кавалерыяй.

Ваенная аперацыя па штурме замка была распрацавана пры садзейнічанні містэра Караціны, якому з гэтай нагоды прысвоілі чын замежнага ваеннага дарадцы.

Найперш ваенны дарадца параіў усім удзельнікам асады замка намазаць твары чорнай фарбай, каб аказаць псіхалагічны ціск на абаронцаў замка.

Князю ідэя спадабалася. Ён загадаў адкаркаваць некалькі бутэлек віна і, абсмаліўшы коркі ад іх, пачаў уласнаручна пэцкаць твары ўсім сваім падначаленым.

— Гэта вялікі гонар для нас! — кланяючыся, казалі яго ваякі. Лімон настолькі ўвайшоў у азарт, што выпаткаў усім у чорны колер яшчэ і шыі. А напрыканцы гэтай аперацыі па маскіроўцы князь настаяў на тым, каб выпаткаць у чорны колер і твары Памідора з абедзвюма графінямі.

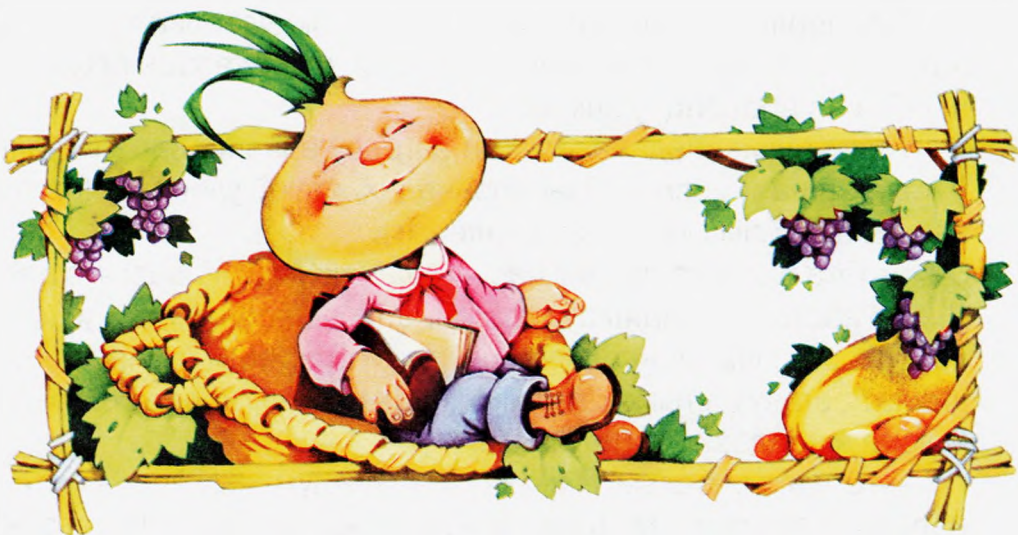
— Сітуацыя вельмі сур'ёзная, — патлумачыў ён, — ніхто не павінен дэмаскіраваць наша доблеснае войска. Да таго ж, у нас засталася некалькі нявыкарыстаных паленых коркаў. Не прападаць жа ім.

Графіні скарыліся са слязьмі на вачах, і хутка іх твары сталі такімі замаскіраванымі, што калі Лімон няўзнак сутыкнуўся з імі, то быў напалоханы ледзь не да смерці.

Атака была прызначана на сем раніцы.

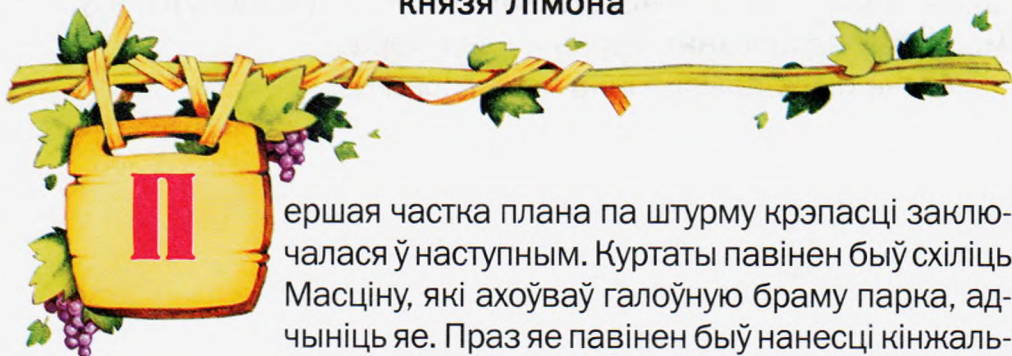

Раздзел 22,

у якім барон Апельсін раздушыў два дзесяткі генералаў
князя Лімона

ершая частка плана па штурму крэпасці заключалася ў наступным. Куртаты павінен быў схіліць Масціну, які ахоўваў галоўную браму парка, адчыніць яе. Праз яе павінен быў нанесці кінжальны ўдар па ворагу кавалерыйскі атрад дона Пятрушкі.

Але гэтая частка плана адразу цалкам правалілася. Па-першае, брама была адчынена насцеж, а па-другое, Масціну нікуды схіляць было не патрэбна, бо ён стаяў ля брамы па стойцы «смірна» і трымаў свой хвост як ружжо, «на караул».

Куртаты перапалохаўся не на жарт. Ён вярнуўся ў лагер і паведаміў, што сітуацыя выходзіць з-пад кантролю.

— Сапраўды, — услых задумаўся дэтэктыў, — тут нешта не так! Тут яўна дзесь сабака закапаны.

— Так, так, — энергічна пацвердзіў напалоханы Куртаты, — тут шмат сабак закапана!

— Дзе ж яны іх узялі? — падзівіўся князь Лімон.

— Каго ўзялі? — не зразумеў Караціна.

— Ну, усіх гэтых шматлікіх сабак?

— Ваша Светласць, рэч не ў сабаках. Калі брама адчыненая насцеж, то тут хаваецца нейкая пастка.

— Дык давайце ўвойдзем у замак з іншага боку, праз запасную брамку, — прапанаваў Лімон.

Аднак выявілася, што і запасная брамка таксама адчыненая. Стратэгі князя разгубіліся і зніякавелі — з такой вялікай праблемай ім яшчэ ніколі ў жыцці не даводзілася сутыкацца. Сваёй няпэўнасцю вайна пачала ўжо надакучаць князю.

— Нешта гэтая вайна занадта зацягнулася, — паскардзіўся ён кавалеру Памідору. — Каб я ведаў, што яна будзе такой стамляльнай, я б ніколі не пачаў баявых дзеянняў.

Урэшце князю надакучыла доўгая рада штаба аперацыі, якая не магла прыняць ніякага рашэння, і Лімон вырашыў узяць ініцыятыву ў свае рукі, а за адно і праявіць уласную мужнасць. Ён выстраіў у шарэнгу сваіх сорок генералаў і скамандаваў:

— Сміррр-на!

Генералы застылі на месцы як укапаныя.

— У атаку марш! Раз-два! Раз-два!

Гераічны атрад увайшоў у браму і рушыў да замка, што, як вам вядома, стаяў на вяршыні ўзгорка. Патрэбна было шмат высілкаў, каб падняцца туды. Князь хутка стаміўся і перадаў камандаванне генералу Лімоніку.

— Дзякуючы майму асабістаму ўдзелу, першую лінію абароны мы ўжо ўзялі! Працягвайце штурм далей! — загадаў ён. — А я пайду займуся распрацоўкай канчатковага рашучага ўдару па ворагу.

Генерал Лімонік з гонарам прыняў камандаванне, але праз дзесяць хвілін аб'явіў прывал на пяць хвілін. І калі ён толькі сабраўся аддаць загад аб працягу штурму, раптам пачуўся страшэнны грукат, і з вяршыні ўзгорка ад замка ў бок атрада генералаў імкліва пакаціўся нейкі круглы снарад неверагодных памераў. Генералы, не чакаючы каманды, развярнуліся на сто восемдзесят градусаў і сталі імкліва адступаць уніз. Але хуткасць іх адступлення значна саступала хуткасці таго таямнічага вялізнага прадмета, які, бы снежная лавіна, усё змятаў на сваім шляху.

Усяго праз хвіліну гэты прадмет нагнаў бравых ваякаў і мімаходзь раздушыў дваццаць з іх, быццам гэта былі спелыя слівы. Такім жа чынам ён праляцеў і далей, змяўшы на сваім шляху кавалерыю дона Пятрушкі, якая пачала рыхтавацца да атакі, і перавярнуўшы карэту графінь Вішань.

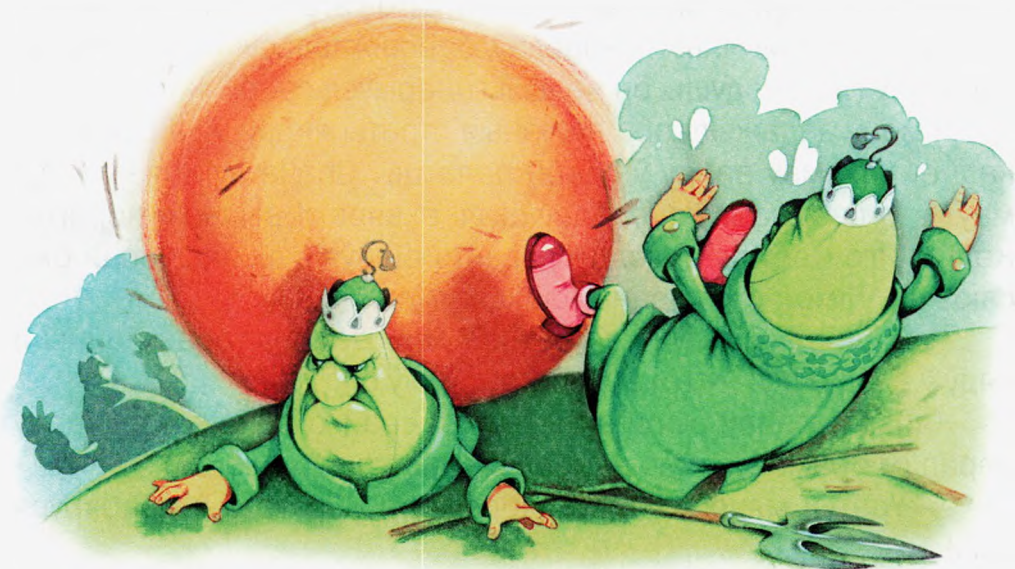
Калі ж нарэшце гэты вялізны прадмет спыніўся, то ўсе ўбачылі, што гэта не бочка з дынамітам і нават не магнітная марская міна, а небарака герцаг Апельсін уласнаю персонаю.

— Дарагі кузен, гэта вы! — кінулася да яго з абдымкамі першая графіня.

— Сіньёра, я, на жаль, не маю гонару вас ведаць, бо ніколі не быў у Афрыцы! — адхінуўся ён, убачыўшы перад сабою чорны твар графіні.

— Дык гэта ж я, графіня Вішня, дарагі кузен! Хіба вы мяне зусім не пазнаеце?

— О, неба! — закаціўшы вочы, уздыхнуў герцаг Апельсін. — Але што гэта вам стукнула ў галаву запэцкацца нейкай чорнай гадасцю?

— Гэта было зроблена па стратэгічных меркаваннях, у мэтах дэзарыентацыі ворага. А што здарылася з вамі? Якім чынам вы зваліліся нам на галовы?

— Я з'явіўся вам на дапамогу. Мушу прызнаць, я выбраў крыху незвычайны спосаб, але ў мяне не было іншага выйсця. Я цэлую ноч працаваў, каб выбрацца з віннага склепа, дзе мяне трымалі гэтыя бандыты. Уявіце сабе, мне давялося зубамі грызці дзверы.

— Паўтузіна бочак з віном вы перагрызлі, а не дзверы, — злосна прамармытаў сабе пад нос кавалер Памідор.

Не зважаючы на кавалера, барон працягваў:

— З цяжкасцю выбраўшыся на волю, я паспяшаўся вам на дапамогу і пакаціўся з гары, а на шляху, раздушыў цэлае племя неграў, якіх, безумоўна, нанялі гэтыя бандыты сабе ў дапамогу.

Калі графіня растлумачыла яму, што гэта былі ніякія не негры, а атрад лімонных генералаў, барон Апельсін быў засмучаны, але ў глыбіні душы ён вельмі ганарыўся сваёй магутнасцю.

Лімону далажылі пра вялізныя страты якраз у той момант, калі ён прымаў ванну ў сваёй палатцы. Спачатку князь падумаў, што дваццаць генералаў сталі ахвярамі вылазкі ворагаў. Калі ж Яго Светласці далажылі, што віноўнікам няшчасця быў саюзнік, Лімон страшэнна раззлаваўся.

— Я не заключаў ні з кім ніякіх саюзаў. Усе свае войны я вяду ў адзіночку! — ганарыста вымавіў ён.

Князь загадаў выстраіць рэшткі свайго войска і выказаў перад ім прамову, якую завершыў наступным чынам:

— Уратуй мяне неба ад сяброў, а з ворагамі я разбяруся сам!

Крыху ачунаўшы, князь Лімон загадаў пачаць новы штурм. Дзесяць адборных Лімончыкаў пайшлі ў атаку з дзікімі крыкамі, каб дэмаралізаваць тых, хто абараняў замак. Але іх сустрэлі вельмі прыязна, нават звышпрыязна. Чыпаліна загадаў прыстасаваць пажарныя насосы да самых вялікіх чанаў з віном, якія знайшлі ў склепах замка, і калі гвардзейцы Лімона наблізіліся да самага замка, ён даў каманду:

— Віно!

Вядома ж, яму трэба было скамандаваць «Агонь!», але ў яго распараджэнні былі насосы, прыстасаваныя для тушэння агню, а не для яго распальвання.

На атакуючых абрынуўся магутны струмень выдатнага чырвонага віна, якое трапляла ім проста ў рот. Як вынік, Лімончыкі даволі хутка пачалі хістацца. Гэта было добрае віно, але ўсё добра ў меру. Пад напорам струменя ўрэшце давялося адступіць, хаця гвардзейцы рабілі гэта без вялікага энтузіязму. У свой лагер яны вярнуліся ужо п'янымі ў дрызіну.

Можаце сабе ўявіць, як раззлаваўся князь Лімон:

— Ганьба! Ганьба піць чырвонае віно нашча! Так прыстойныя людзі сябе не паводзяць! Вось вам вынік — яшчэ дзесяць байцоў выбылі са строю!

І сапраўды, дзесяць ваякаў адзін за другім улегліся ля ног правіцеля і дружна захрапілі.

З кожнай хвілінай сітуацыя для войска князя Лімона становілася ўсё больш катастрафічнай. Памідор ірваў валасы ў сябе на галаве.

— Ну парайце што-небудзь! Вы ж наш замежны ваенны дарадца, трасца вам у бок! — даймаў ён містэра Караціну.

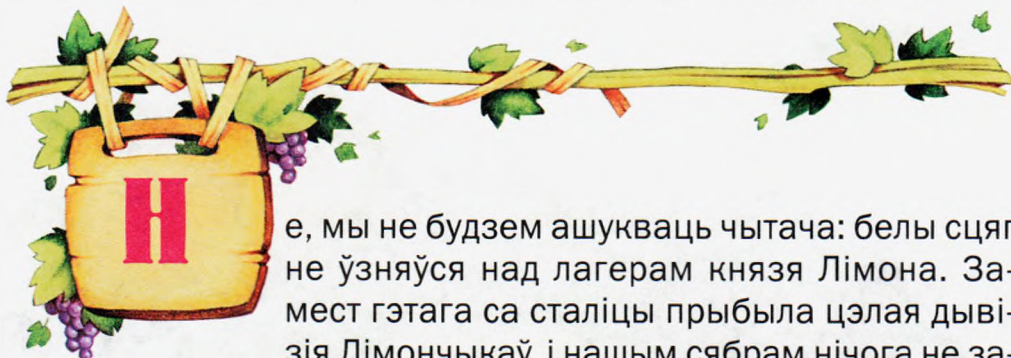
Абаронцы замка адчувалі сябе на сёмым небе: добрая палова войска праціўніка выведзена са строю, вораг дэмаралізаваны. Зусім слухна было прымеркаваць, што хутка ён выкіне белы сцяг.

Раздзел 23,

у якім Чыпаліну здрадзілі, і ён вяртаецца ў турму

е, мы не будзем ашукваць чытача: белы сцяг не ўзняўся над лагерам князя Лімона. Замест гэтага са сталіцы прыбыла цэлая дывізія Лімончыкаў, і нашым сябрам нічога не заставалася, як здавацца на літасць пераможцаў ці спрабаваць уцячы.

Чыпаліна выбраў апошні варыянт, паспрабаваўшы збегчы праз падземны ход, які пачынаўся ў вінным склепе. Але ён аказаўся перакрытым гвардзейцамі Лімончыкамі. Нехта паспеў адкрыць ім яго таямніцу.

Хто гэта такі? Сакрэту тут няма — здраднікам стаў адвакат Гарошынка. Як толькі ён адчуў, што справа пахне керасінам, то адразу перайшоў на бок ворагаў, прынёсшы ім інфармацыю пра падземны ход. Гарошынка страшэнна баяўся, што яго галаву ізноў усунуць у пятлю і яго павясяць.

Сіньёр Памідор так узрадваўся, што Чыпаліна нарэшце ў яго руках, што нават загадаў адпусціць усіх астатніх палоннікаў, і тыя разышліся па дамах. Апроч Чыпаліны, пацярпеў толькі Вішанька, якога ў пакаранне пасадзілі пад арышт у мансарду.

Чыпаліну прысудзілі да пажыццёвага зняволення, і ў турму яго, як асабліва небяспечнага злачынцу, канваіравала цэлая рота Лімончыкаў. Чыпаліну пасадзілі ў самае глыбокае падзямелле турмы, і два разы на дзень турэмшчык Лімонішча прыносіў яму баланду з размочанага ў вадзе хлеба і сырую ваду. Чыпаліна глытаў баланду адразу, нават не бачачы яе: па-першае, таму, што быў галодны, а па-другое, у камеры ніколі не ўключалі святло. Увесь астатні час Чыпаліна ляжаў на нарах і або драмаў, або думаў.

— Эх, толькі б пабачыцца з бацькам ці хоць неяк даць знаць яму, што я таксама тут!

І ўдзень, і ўночы перад дзвярыма камеры шпацыравалі вартаўнікі-Лімончыкі, гучна грукаючы абцасамі.

— Гэй, вы, падбіце сабе абцасы гумаю! — крычаў ім Чыпаліна, якому іх грукат не даваў заснуць. Але вартавыя не звярталі ніякай увагі на яго крыкі.

Праз тыдзень па Чыпаліну прыйшлі і некуды павялі: выявілася, што ў турэмны двор на шпацыр. Чыпаліна злаваўся на свае ногі, якія ўжо паспелі адвыкнуць хадзіць, на свае вочы, якія адвыклі ад святла і зусім не хацелі расплюшчвацца.

Турэмны дворык быў круглым, як арэна цырка, і вязні, апанутыя ў аднолькавыя паласатыя турэмныя робы, хадзілі па колу, дыхаючы адзін другому ў патыліцу.

Размаўляць падчас шпацыру было строга забаронена. У цэнтры стаяў турэмшчык з барабанам і адбіваў такт:

— Раз... Два... Раз... Два...

Чыпаліна ўвайшоў у кола і рушыў услед за іншымі вязнямі. Наперадзе яго ледзь плёўся нейкі сівы стары, які моцна горбіўся. Час ад часу на старога находзіў моцны прытсуп кашлю, ад якога трэслася ўсё яго цела.

«Бедны, — падумаў Чыпаліна, — калі б ён не быў такі стары, то яго можна было б прыняць за майго бацьку».

У гэты момант стары вязень так моцна закашляўся, што вымушаны быў прыхіліцца да сцяны, каб не ўпасці. Чыпаліна памкнуўся падтрымаць яго і ўбачыў твар старога, пакрыты густой сеткаю зморшчын. Вязень таксама зірнуў на яго паўапухлымі вачыма і раптам, схапіўшы за плечы, прашаптаў:

— Чыпаліна, сыноч мой...

Цяпер і Чыпаліна пазнаў у старым свайго бацьку.

— Татка! Як жа ты пастарэў і змяніўся!

Бацька і сын моцна абняліся.

— Не плач, Чыпаліна! — шаптаў стары. — Трымайся.

— Я не плачу, тата. Проста мне вельмі балюча бачыць цябе такім старым і хворым. А я ж абяцаў вызваліць цябе.

— Не сумуй, будзе і на нашай вуліцы свята.

Але час, адведзены для шпацыру, скончыўся, і Лімонішча скамадаваў адпраўляцца па камерах.

— Я перадам табе вестачку, — паспеў сказаць на развітанне стары Чыпалоне.

— Як?

— Пабачыш. Мацуйся, Чыпаліна!

— Да пабачэння, бацька.

Чыпаліну павялі ў яго падземную камеру. Але цяпер, калі ён пабачыўся з бацькам, яна не здавалася такой цёмнай, як раней. Зрэшты, трохкі святла трапляла сюды праз аконца, якое

выходзіла ў калідор. Аднак яго было так мала, што хапала толькі на тое, каб разгледзець боты Лімончыкаў, якія там крочылі.

На наступны дзень Чыпаліна, каб прабавіць час, пачаў лічыць крокі вартавых. І раптам яго паклікаў нечый ціхі галасок, які даносіўся невядома адкуль.

— Хто мяне кліча? — здзіўлена спытаў Чыпаліна.

— Паглядзі на сцяну!

— Гляджу ва ўсе вочы, але нічога не бачу.

— Тады зірні бліжэй да аконца.

— А, цяпер бачу. Ты павук. Што ты тут шукаеш? У гэтым падземеллі нават мух няма.

— Мае сеткі на верхніх паверхах, калі мне хочацца есці, я там заўсёды нешта знаходжу.

У дзверы моцна забарабаніў вартавы.

— Гэй, у камеры! З кім ты там размаўляеш? Ці не звар'яцеў ты выпадкам?

— Я чытаю малітвы, якім мяне навучыла мая маці, — адказаў Чыпаліна.

— Маліся цішэй, ты перашкаджаеш лічыць крокі.

Павук спусціўся ніжэй і прашаптаў сваім аксамітным голасам:

— У мяне ёсць для цябе вестачка ад твайго бацькі.

І на падлогу ўпала запіска. Чыпаліна схапіў яе і прачытаў на адным дыханні.

«Дарагі сыноч! Я ў курсе ўсіх тваіх прыгодаў. Не засмучайся, што ў цябе не атрымалася так, як ты

хацеў. Калі б я быў на тваім месцы, то зрабіў бы ўсё так сама. Зразумела, сядзець у турме не вельмі прыемна, але я мяркую, што ты тут шмат чаму навучышся, у цябе будзе час прывесці да ладу свае думкі. Той, хто перадасць табе маю запіску, — наш паштальён. Яго завуць Кульгач. Можаш яму цалкам давяраць і праз яго перадаваць для мяне вестачкі. Моцна абдымаю цябе.

Твой бацька Чыпалоне».

— Ну што, прачытаў?

— Так.

— Вось і добра. А цяпер пакладзі запіску ў рот, перажуй і праглыні. Яна не павінна трапіць у рукі турэмшчыкаў.

— Гатова, — вымавіў Чыпаліна, праглынуўшы бацькава пасланне.

— Тады да пабачэння, — развітаўся Кульгач.

— Ты куды зараз?

— Далей разносіць пошту.

Толькі цяпер Чыпаліна заўважыў на шыі Кульгача сумку, на-кшталт такой, якую носяць звычайна паштальёны. Яна была поўная запісак.

— Каму ж ты носіш столькі запісак? — пацікавіўся Чыпаліна.

— Вязням. Вось ужо пяць гадоў я займаюся гэтай справай. Кожную раніцу я абыходжу ўсе камеры і збіраю пошту, а потым яе разношу адрасатам. Варта яшчэ ні разу мяне не злавіла і не перахапіла ні адной запіскі. Такім чынам вязні абменьваюцца навінамі.

— Але дзе яны бяруць паперу і чарніла?

— Яны пішуць не на паперы, а на шматках сваіх кашуль. Чарніла ж робяць з кавалачкаў цэгля, якія бяруць са сцяны. Іх перамолваюць у парашок, а потым разводзяць у вадзе, якая застаецца ад баланды. Вось і ўсё.

— Зразумеў, — сказаў Чыпаліна. — Не забудзь заўтра зайсці да мяне ў камеру. Я падрыхтую вестачку для бацькі. А мажліва, і не толькі для яго.

— Абавязкова зайду, — паабяцаў Кульгач і накіраваўся па сваім маршруце далей, прыкметна пакульгваючы.

— Ты што, пашкодзіў нагу?

— Ды не! Звычайны рэўматызм. Непазбежная хвароба тых, хто жыве ў сырасці. Я часам бываю ў сельскай мясцовасці, дзе жыве мой брат. Свае сеткі ён раскідвае на кукурузным полі паміж сцяблінамі і травінкамі. Брат цэлымі днямі знаходзіцца на свежым паветры і сонцы і атрымлівае ад гэтага толькі асалоду. Ён шмат разоў запрашаў мяне пераязджаць жыць да яго на поле. Але я ўзяўся за гэтую працу. Ведаеш, калі ўсклаў на сябе нейкія абавязкі, то нельга потым ад іх адмаўляцца, трэба даводзіць справу да канца. Да таго ж, у мяне свае асабістыя рахункі з князем Лімонам. Яго слуга забіў майго бацьку, прыхлопнуўшы на сцяне кухні. Там і дасюль засталася пляма. Часам

я наведваюся ў тую кухню паглядзець на яе і згадаць пра бацьку. У тую сумную хвіліну я заўсёды кажу наступныя словы: «Спадняюся, што настане дзень, калі князя Лімона таксама прыхлопнуць, і ад яго толькі пляма і застанецца». Правільна я кажу?

— Ніколі ў жыцці я не сустракаў такога высакароднага павука! — з захапленнем вымавіў Чыпаліна.

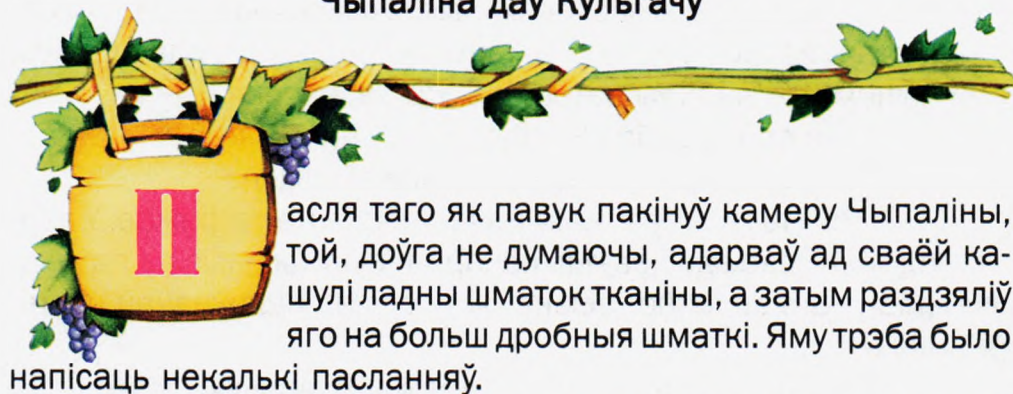
— Кожны выконвае свой абавязак так, як ён яго разумее, — сціпла адказаў Кульгач і, пакульгваючы, падняўся па дзвярах да аконца, адкуль, праслізнуўшы пад самым носам у вартавых, накіраваўся далей.

Раздзел 24,

дзе распавядаецца аб адказным даручэнні, якое
Чыпаліна даў Кульгачу

І ася таго як павук пакінуў камеру Чыпаліны, той, доўга не думаючы, адарваў ад сваёй кашулі ладны шматок тканіны, а затым раздзяліў яго на больш дробныя шматкі. Яму трэба было напісаць некалькі пасланняў.

«Ну вось, папера для напісання падрыхтавана, — задаволена падумаў Чыпаліна. — Цяпер застаецца толькі зрабіць чарніла».

Калі турэмшчык прынёс баланду, Чыпаліна не з'еў ніводнай кроплі. Карыстаючыся лыжкай, ён наскроб крыху цэгля

і насыпаў гэтага парашку ў міску, перамяшаў і пачаў пісаць першае пасланне на шматку тканіны другім канцом лыжкі.

«Дарагі бацька, — пачаў ён першы ліст, — памятаеш, што я табе абяцаў? Дык вось, гэты момант набліжаецца. Я добра ўсё абдумаў і ведаю, што трэба рабіць. Абдымаю цябе, твой сын Чыпаліна».

У другім пасланні, адрасаваным Крату, Чыпаліна напісаў:

«Мой дарагі сябра Крот, ты толькі не думай, што я пра цябе забыўся. Ты ведаеш, дзе я цяпер знаходжуся, а тут, у няволі, рабіць няма чаго, і я ўвесь час думаю пра старых сяброў. Я вельмі шмат думаю пра становішча, якое склалася, і прыйшоў да высновы, што дапамагчы выйсці з яго можаш толькі ты. Я ведаю, што гэта няпроста і аднаму табе не справіцца. Але калі б табе ўдалося сабраць сотню кратаў на дапамогу, то ўсё атрымалася б. Чакаю ад цябе хуткага адказу, іншымі словамі, такога моманту, калі ты асабіста з'явішся ў маёй камеры. А ты добра ведаеш, якім чынам можна туды патрапіць. Да пабачэння.

Твой стары сябра Чыпаліна».

Чыпаліна крыху падумаў і дапісаў ніжэй:

«P.S. На гэты раз тваім вачам нічога не пагражае. У падземеллі, дзе адбываюць пакаранне асуджаныя на пажыццёвае зняволенне, цёмна, як у студні, напоўненай чарнілам».

Трэцяе пасланне прызначалася Вішаньку:

«Дарагі Вішанька! Я не маю ад цябе ніякіх вестак, аднак упэўнены, што наша паражэнне не выбіла цябе з каляіны і ты не ўпаў духам. Абяцаю, што хутка разлічуся з кавалерам Памідорам спаўна. Тут я атрымаў мажлівасць падумаць пра многія рэчы, пра якія ў мяне не было часу

падумаць на волі. Чакаю тваёй дапамогі. Дасылаю табе пасланне да Крата, пакладзі яго ў дамоўленае месца, сам ведаеш куды. Хутка напішу яшчэ.

Усім прывітанне, Чыпаліна».

Затым ён схаваў усе тры запіскі пад саламяным матрацам, аддаў міску турэмшчыку Лімонішчу, які праводзіў вячэрнюю праверку, і ўпершыню за ўвесь час знаходжаня ў турме моцна заснуў.

На наступную раніцу Кульгач прынёс Чыпаліну чарговае пасланне ад бацькі. Стары быў вельмі крануты вестачкай ад сына, але параіў яму быць больш ашчадным да сваёй кашулі.

І сапраўды, на свае першыя пасланні Чыпаліна патраціў ледзь не палову сваёй кашулі. Вось і цяпер, адарваўшы ладны шматок, ён разаслаў яго на падлозе.

— Што ты робіш? — абурыўся паштальён, калі ты будзеш так ставіцца да кашулі, то праз тыдзень табе не будзе на чым пісаць.

— Не хвалюйся. Праз тыдзень мяне тут ужо не будзе.

— Баюся, што ты цешыш сябе марнымі ілюзіямі.

— Мажліва, але замест натацый лепш дапамажы мне.

— Усім, чым магу... Лічы, што ўсе мае восем ног у тваім распараджэнні. Але што ты збіраешся рабіць? — пацікавіўся Кульгач.

— Я хачу з тваёй дапамогай накідаць план турмы, дакладна адзначыць на ім камеры, калідоры, агароджу і гэтак далей.

— О, гэта зусім не цяжка. Я ведаю тут кожны квадратны сантыметр.

З дапамогаю Кульгача Чыпаліна хутка накідаў план турмы і абзначыў крыжыкам турэмны двор.

— Навошта ты паставіў гэты крыжык?

— Я растлумачу гэта пазней, — адказаў Чыпаліна. — А пакуль я дам табе тры пасланні. Адно для майго бацькі, а вось гэтыя два і план трэба занесці майму сябру.

— За межы турмы?

— Так. Маладому графу Вішаньцы.

— А ён далёка жыве?

— У замку графінь Вішань.

— Я ведаю, дзе гэта. Добра, перадам, а заадно наведаю свайго кузена Хуткалапа, які жыве на гарышчы замка. Ён шмат разоў запрашаў мяне ў госці, але я ўсё ніяк не мог знайсці часу для гэтага... Але, калі я пайду ў замак, хто будзе за мяне разносіць пошту?

— На дарогу туды і назад табе спатрэбіцца ўсяго два дні. Няўжо вязні не змогуць два дні абысціся без пошты?

— Я б ніколі не пакінуў сваіх абавязкаў дзеля забавы, — адказаў Кульгач, — але тут, бачу, размова ідзе пра вельмі сур'ёзную справу.

— Так, так, не сумнявайся, — запэўніў яго Чыпаліна, — гэта надзвычай важная і далікатная місія, ад поспеху якой залежыць лёс многіх вязняў, мажлівасць для іх атрымаць нарэшце свабоду.

— Для ўсіх?

— Прынамсі, для ўсіх, акрамя забойцаў і рабаўнікоў.

— У такім разе, як толькі завершу абход камер, я адпраўлюся ў дарогу.

— Дарагі Кульгач, не ведаю, як і дзякаваць табе!

— Пра гэта не хвалюйся, — адказаў павук, — калі турма апусце, я змагу нарэшце пасяліцца на прыродзе.

Кульгач паклаў Чыпалінавы пасланні ў сумку, павесіў яе на плячо і, пакульгваючы, накіраваўся да аконца.

— Да пабачэння, удачы табе, — прашаптаў яму ўслед Чыпаліна.

З гэтага моманту, як павук знік у цемры, Чыпаліна пачаў адлічваць гадзіны і хвіліны да яго вяртання.

Праз суткі Чыпаліна падумаў: «Зараз Кульгач ужо дзесьці паблізу ад замка».

Чыпаліна ўявіў сабе, як маленькі шэры павучок, кульгаючы, караскаецца на гарышча, просіць свайго кузена паказаць яму пакой Вішанькі, а затым спускаецца ўніз па сцяне да ложка юнага графа і, ціхенька пабудзіўшы яго, аддае яму Чыпалінавы пасланні...

Чыпаліна вельмі хваляваўся і месца сабе не знаходзіў, чакаючы вяртання Кульгача. Але той усё не вяртаўся. Мінуў адзін дзень, потым другі, трэці... Вязні пачалі выяўляць трывогу. Перад сваімых сыходам Кульгач нікому не паведаміў пра сакрэтнае даручэнне Чыпаліны, сказаў толькі, што пару дзён будзе адпачываць. Вязні пачалі падазраваць, што павук вырашыў пакінуць турму і адправіўся жыць у сяло, як марыў заўсёды. Чыпаліна не ведаў, што і думаць.

Яшчэ праз дзень вязняў вывелі на шпацыр. Чыпаліна пачаў шукаць вачыма свайго бацьку, але не знайшоў яго. Ніхто не мог растлумачыць, чаму стары не выйшаў на шпацыр гэтым разам. Чыпаліна вярнуўся ў сваю камеру ў старшэнна прыгнечаным стане і ў распачы кінуўся на нары. У той дзень ён згубіў амаль усялякую надзею.

Раздзел 25,

у якім паштальён Кульгач гіне смерцю храбрых,
выконваючы свой абавязак

то ж здарылася з павуком-паштальёнам?

Куды ён бяследна знік, пакінуўшы Чыпаліну ў распачы?

Пасля таго як Кульгач разнёс турэмную пошту, ён, не марудзячы, накіраваўся ў дарогу. Дарожны рух быў даволі ажыўлены.

Кульгач трымаўся бліжэй да абочыны дарогі, каб не патрапіць пад колы якой-небудзь карэты. Але ледзь не патрапіў пад кола веласіпеда, які праехаў зусім побач. Кульгач змог адскочыць убок у апошняе імгненне.

«Ух! Мамачка мая, — падумаў страшэнна перапалоханы павук, — яшчэ трохкі, і маё падарожжа завершылася б і не пачаўшыся!»

Але хутка Кульгачу пашанцавала, бо ён наблукаў на сцёкавую трубу і па ёй спусціўся ў каналізацыю — перамяшчацца пад зямлёй больш бяспечна, вырашыў павук. Не паспеў ён туды ўпаўзці, як пачуў, што нехта аклікнуў яго па імені.

Гэта быў яго далёкі сваяк па лініі нябожчыка-бацькі, які жыў калісьці ў кухні графскага замка. У яго было вельмі дзіўнае імя — звалі яго Сем з паловай, таму што замест восьмай нагі ў яго была толькі яе палова. Другую палову ён страціў праз кухарку, якая, аднойчы падмятаючы падлогу, зачাপіла яго нагу венікам.

Кульгач паважліва павітаўся са сваяком. Сем з паловай засямянiў побач з ім і на хаду пачаў згадваць добрыя старыя часы. Гаварыў у асноўным Сем з паловаю, усё болей пра тое, як ён страціў сваю палову нагі. Часам, каб распавесці больш падрабязна, ён спрабаваў спыніцца. Але Кульгач упарта працягваў шлях, разумеючы, што не мае права патраціць марна ні хвіліны часу.

— Куды ты так спяшаешся? — нарэшце не вытрымаў Сем з паловаю.

— Іду наведаць свайго кузена Хуткалапа, — адказаў, не лезучы ў падрабязнасці ўсёй гісторыі з Чыпалінам, графам Вішанькам і Кратом, Кульгач.

— Ці не таго, што жыве ў замку графінь Вішань? Вось супадзенне. Ён і мяне нядаўна запрашаў пагасцяваць у яго пару тыдняў на гарышчы. Тады я пайду з табой, тым больш, што ў мяне зараз выдаўся вольны час.

Кульгач не ведаў, радавацца яму ці не такой кампаніі. Але потым вырашыў, што ўдваіх будзе весялей і час праляціць хутчэй.

Ды і выблытацца з якой-небудзь неспадзяванкі ўдваіх лягчэй, чым аднаму, — у дарозе ўсё можа здарыцца.

— Што ж, хадзем, я не супраць. Толькі з адной умовай: пойдзем крыху хутчэй, бо мне тэрмінова трэба выканаць адно даручэнне.

— Ты ўсё яшчэ працуеш пашталёнам ў турме? — пацікавіўся Сем з паловай.

— Зараз у мяне адпачынак, — адказаў Кульгач.

Сем з паловаю быў і сваяком, і сябрам павука-пашталёна. Але заўсёды трэба памятаць, што ёсць рэчы, пра якія не варта распавядаць нават сябрам.

За размовамі пра тое-сёе яны не заўважылі, як мінулі межы горада і нарэшце дазволілі сабе выйсці са сцёкавай трубы. Кульгач уздыхнуў з палёгкаю, бо ў трубе было вельмі цяжкае паветра, ад якога ў пашталёна вельмі разбалелася галава.

Хутка яны ўжо былі ў полі, дзе расла сакавітая густая трава. Дзянёк быў цудоўны, вецер ласкава варушыў смарагдавую траву, духмяныя палявыя кветкі.

Сем з паловаю так прагна раззвіў рот, быццам яму хацелася выпіць усё паветра адным глытком.

— Якая асалода! — усклікнуў ён. — Вось ужо тры гады, як я носу не казаў са сваёй сцёкавай трубы. Але цяпер я нізавошта туды не вярнуся, а пасялюся дзе-небудзь тут, у ціхай сельскай мясцовасці.

— А мясцовасць гэтая даволі густа заселеная, — заўважыў Кульгач, кіўнуўшы свайму спадарожніку на доўгую чароду мурашоў, занятых важнай справай: абляпіўшы з усіх бакоў вялікага вусеня, яны цягнулі яго ў мурашнік.

— Гарадскім сін'ёрам, відаць, не вельмі падабаецца наша сельская кампанія, — яхідна заўважыў нейкі цвыркун, які з'явіўся на парозе сваёй норкі.

Сем з паловаю не ўтрымаўся, каб не выказаць сваё меркаванне пра сельскіх жыхароў. Цвыркун адказаў, і пайшла спрэчка. Ні адзін, ні другі не хацелі саступаць у ёй. Размова зацягнулася.

Вакол іх паціху стаў збірацца цэлы натоўп розных разявакаў. Гэта былі жукі, цвыркуны, багоўкі. Прышло нават некалькі адважных мошак.

Гэтае зборышча патрапілася на вочы вераб'ю, які выконваў на сельскім лузе абавязкі рэгуліроўшчыка вулічнага руху. Знізіўшыся, каб разagnaць несанкцыянаванае зборышча казурак, ён адразу ж звярнуў увагу на сыценькага Сем з паловай.

«Во будзе ласы кавалачак для маіх малых», — падумаў ён. Але ў гэты момант яго заўважыла нейкая мошка і падняла трывогу.

— Ратуйцеся, хто можа, паліцыя!

У адно імгненне казуркі разляцеліся ва ўсе бакі і зніклі, як скрозь зямлю праваліліся.

Кульгач і Сем з паловай схаваліся ў нары таго самага Цвыркуна, з якім спрачаліся. Той шчыльна зачыніў дзверы на замок і яшчэ нечым іх падпёр знутры.

Сем з паловай дрыжэў як асінавы ліст, а Кульгач ужо пачаў раскайвацца, што ўзяў з сабою такога балбатлівага спадарожніка, які ўступіў у недарэчную спрэчку, ды яшчэ і прыцягнуў да сябе ўвагу паліцыі.

«Вось я і патрапіў пад увагу, — падумаў ён. — Верабей, напэўна, зрабіў пра мяне запіс у сваім рэгістрацыйным нататніку. А калі там, наверху, на цябе паклалі вока, то гэта дабром не скончыцца».

Павярнуўшыся да сваяка, Кульгач прамовіў:

— Як бачыш, шануюны, наша падарожжа становіцца небяспечным. Ці не час нам з табою разысціся: у цябе свая дарога, у мяне — свая.

— Ты мяне здзіўляеш! — усклікнуў Сем з паловай. — Спачатку ты клічаш мяне ісці з табою, а цяпер у цяжкую хвіліну прапаноўваеш мне развітацца з табой. Добры ж ты сябра, нічога не скажаш!

— Дык гэта ж ты прапанаваў ісці разам. А ў мяне, дарэчы, ёсць вельмі важнае даручэнне, і я не збіраюся тырчэць у гэтай нары, хоць я, канечне, і ўдзячны Цвыркуну за яго гасціннасць. Словам, мне неабходна тэрмінова ісці далей.

— Я вырашыў, што таксама пайду разам з табой, — аб'явіў Сем з паловай, — я абяцаў Хуткалапу наведарць яго і хачу стрымаць сваё абяцанне.

— Тады пайшлі цяпер, бо кожная хвіліна дарагая, — прыняў рашэнне Кульгач.

— Пачакайце трохі, я зірну, ці няма паблізу паліцыі, — спыніў іх Цвыркун.

Ён асцярожна прыадчыніў дзверы: верабей па-ранейшаму лётаў над імі, уважліва азіраючы кожную травінку.

Сем з паловаю цяжка ўздыхнуў і заявіў, што пры такіх абставінах не зробіць ні аднаго кроку і Кульгача не адпусціць.

— Я не дазволю табе рызыкаваць жыццём, — прамовіў ён, — я ведаў твайго бацьку і дзеля яго памяці павінен перашкодзіць табе ісці насустрач немінучай пагібелі. Будзем чакаць спрыяльнага моманту.

На працягу дня верабей ні разу не страціў пільнасці, і сябрам давялося правесці ўвесь гэты час у цяжкім чаканні. Толькі на захадзе паліцэйскі адправіўся ў сваё гняздо, якое знаходзілася на кіпарысе, што рос побач з сялом. І нарэшце падарожнікі змаглі працягнуць свой шлях.

Кульгач быў вельмі засмучаны, што змарнаваў столькі часу, і таму стараўся нагнаць упушчанае. Але бліжэй да раніцы Сем з паловаю спыніўся і аб'явіў, што далей не зробіць ні кроку, пакуль хоць крыху не паспіць.

— Гэта немажліва, — запратэставаў Кульгач, — мы не можам больш спыняцца!

— Значыць, ты хочаш мяне кінуць аднаго на дарозе ноччу? Вось як ты абыходзішся са старымі сябрамі твайго бацькі. Хацеў бы я, каб гэты бедны стары быў цяпер тут і пабачыў, як ты сябе паводзіш! Няма сумненняў ў тым, што ён абавязкова выскажаў бы табе ўсё, што пра цябе думае.

Сем з паловаю яшчэ доўга абураўся, і Кульгач вымушаны быў урэшце згадзіцца. Яны знайшлі месца пад нейкім вялікім чарапком і ўладкаваліся там на начлег.

Няма патрэбы казаць аб тым, што ўсхваляваны пашталён Кульгач не змог задрамаць ні на хвілінку, ён да раніцы са злосцю глядзеў на свайго спадарожніка, які бестурботна пахрапваў.

Як толькі крышку развіднела, Кульгач бесцырымонна расштурхаў Сем з паловай.

— Хопіць дрыхнуць, час у дарогу!

Але яму яшчэ давялося чакаць, пакуль той займаўся ранішнім туалетам.

Стары балбатун рупліва вымыў усе свае сем з паловай лапак і толькі пасля гэтага аб'явіў пра сваю гатоўнасць ісці далей.

Раніца была без асаблівых прыгодаў. Бліжэй да палудня ім давялося зноў залазіць у нейкую норку, каб схавацца ад вачэй другога вераб'я, які пагрозліва праляцеў над імі.

Падарожнікі доўга сядзелі там і выйшлі на паверхню, калі пераканаліся, што небяспека абмінула. Нарэшце яны

апынуліся на шырокай, добра ўтапанай невядомымі слядамі пляцоўцы.

— Дзіўнае месца, — заўважыў Сем з паловай, — так утапана, быццам тут прайшла цэлая армія.

У канцы пляцоўкі ўзвышалася невялікае збудаванне. З гэтага збудавання да Кульгача і яго сябра даносіліся нечыя гучныя незнаёмыя галасы.

— Я не цікаўны, — ізноў замармытаў сабе пад нос Сем з паловай, — але я ахвотна аддаў бы і другую палову маёй восьмай лапкі, каб даведацца аб тым, дзе мы знаходзімся і хто тут жыве.

Кульгач нічога не адказваў і моўчкі працягваў свой шлях наперад. Паштальён смяротна стаміўся, бо за ўсю ноч не змог самкнуць вачэй. Апроч таго, у яго ад гарачыні жахліва балела галава.

Беднаму паштальёну пачало здавацца, што ён ужо ніколі не дабярэцца да мэты свайго падарожжа і быццам бы гэтая мэта — замак — не набліжаецца да іх, а наадварот, аддаляецца.

А што, калі яны збіліся з дарогі? Высокія вежы замка ўжо даўно павінны былі паказацца на гарызонце, а іх усё не было. Яны абодва ўжо зусім не маладыя і маюць дрэнны зрок, а акулераў не носяць. Цалкам верагодна, што яны маглі заблукаць, выйсці не туды, куды трэба, і не заўважылі замка.

Такія вось сумныя думкі былі ў той момант у галаве павука-паштальёна. Адарваў яго ад гэтых думак крык маленькага злёнага вусеня, які прасемяніў з усіх сіл побач з сябрамі.

— Ратуйцеся, хто можа! Куры!

— Мы прапалі! — усклікнуў з жахам Сем з паловай, які не раз ужо чуў пра гэтых вялікіх і пражорлівых птушак. Не

помнячы сябе, ён ірвануў з усіх сіл на сваіх сямі цэлых і палове васьмай лапах.

Кульгач адрэагаваў на папярэджанне вусеня не так хутка, як яго спадарожнік. Па-першае, таму, што быў занадта заняты сваімі думкамі, па-другое, таму, што яму ўвогуле ніколі не даводзілася раней чуць пра курэй. Але калі адна з гэтых страшных істот занесла над ім сваю вострую дзюбу, у бедалагі Кульгача хапіла прысунасці духу, каб сарваць з сябе паштальёнскую сумку і хуценька шпурнуць яе ў бок свайго сябра. Павук яшчэ паспеў крыкнуць яму пару словаў:

— Занясі гэтую сумку...

На гэтым фраза храбрага паштальёна абарвалася, бо курыца праглынула яго ў адно імгненне.

Бедны Кульгач! Так атрымалася, што яму ўжо ніколі больш не давадзецца разносіць пошту па камерах турмы і абменьвацца парай слоў з яе насельнікамі. Ніхто больш не ўбачыць, як ён, кульгаючы, караскаецца па змрочных сырых сценах падземелля, каб парадаваць добрай вестачкай чарговага вязня.

Так здарылася, што смерць сябра была ратункам для Сем з паловай.

У той момант, калі курыца глытала Кульгача, ён паспеў пралезці праз металічную сетку, якая абгароджвала тэрыторыю куратніка (а менавіта ў гэтае месца выпадкова патрапілі абодва павукі). І калі страшная птушка павярнулася ў яго бок, Сем з паловай ужо быў для яе недасягальны. Моцна ўзрушаны і знясілены, ён у той жа момант страціў прытомнасць.

Калі Сем з паловай ачуняў, ён доўга не мог успомніць, дзе знаходзіцца.

Сонца ўжо хілілася да захаду, значыць, ён прабыў без прытомнасці некалькі гадзін. Але калі ён павярнуў галаву

ўбок, то з жахам убачыў за паўметра ад сябе пагражальны профіль курыцы, якая ўважліва цікавала за ім, раз-пораз намагаючыся дастаць дзюбаю з-за сеткі. Але сетка была даволі шчыльнай, і курыцы ніяк не ўдавалася схапіць павука.

Гэтая смертаносная дзюба адразу нагадала Сем з паловай пра жахлівую смерць яго сябра. Ён сумна ўздыхнуў і нават праслязіўся. Затым Сем з паловаю паспрабаваў зрушыцца з месца, але нешта цяжкае на нагах перашкаджала яму гэта зрабіць.

Гэта была паштовая сумка Кульгача, якую небарака паспеў шпурнуць яму ў свой смяротны час і якая паспяхова пераляцела праз сетку. Сем з паловай таксама прыгадаў апошнія словы, якія вымавіў мужны пашталёўн: «Занясі гэтую сумку...»

«Але каму? — падумаў Сем з паловай. — Каму я мушу яе занесці і куды? Ці не лепш яе адразу выкінуць у першую ж лужыну, якая сустрэнецца яму, а самому вярнуцца ў родную сцёкавую трубу, бяспечную і спакойную. Там, праўда, не надта прыемны водар, але затое няма ні вераб'ёў, ні курэй. Зрэшты, зазірну я ўсё ж у сумку, хаця б з цікаўнасці».

І павук пачаў чытаць лісты Чыпаліны. Хутка ён ужо не мог утрымацца ад слёз, узрушаны зместам гэтых лістоў. Слёзы літаральна засціралі вочы Сем з паловай, і яму давялося не раз выціраць іх, каб змагчы працягваць далейшае чытанне.

«І ён не сказаў мне ні слова пра гэта сваё важнае даручэнне. А я яго ўвесь час затрымліваў сваёй пустой балбатнёй. Вось чаму ён так хваляваўся, — думаў у распачы небарака Сем з паловай. — Цяпер мне ўсё зразумела: Кульгач загінуў па маёй віне, і цяпер я абавязаны выка-

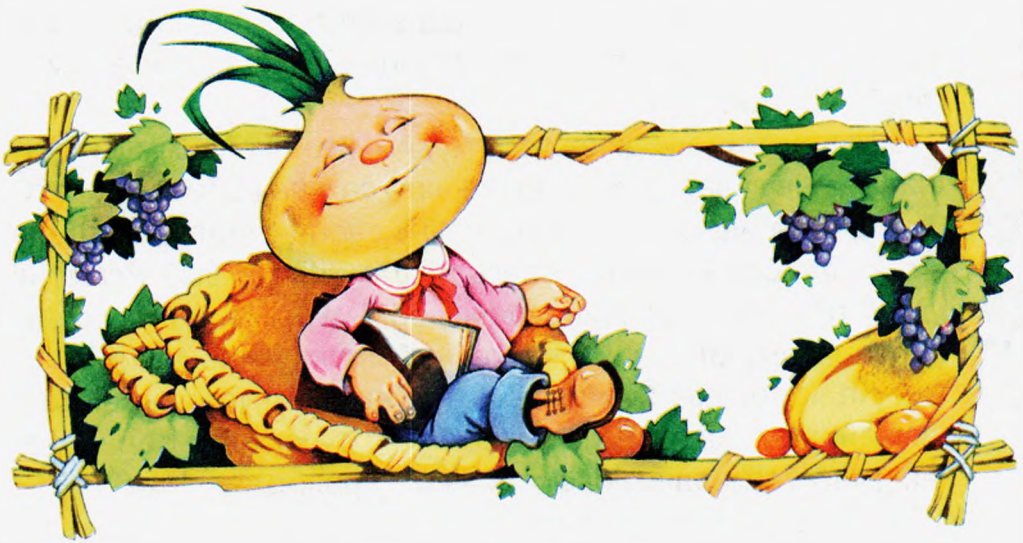
наць яго апошнюю волю. Хай і мне будзе наканавана загінуць, але я буду ведаць, што гэта не дарэмна, што такім чынам я ўшаную памяць майго вернага сябра!»

Пасля гэтага Сем з паловай рашуча накіраваўся ў свой небяспечны шлях.

Ён больш не марнаваў час на сон і да світанку яму ўдалося нарэшце дабрацца да замка графінь Вішань. Сем з паловай без цяжкасцяў знайшоў там свайго сябра Хуткалапа, якому і распавёў пра іх з Кульгачом прыгоды. Затым яны перадалі сумку з лістамі Чыпаліны Вішаньку, які знаходзіўся пад арыштам у мансардзе.

Потым Хуткалап прапанаваў сябру пагасцяваць у яго ўсё лета, і стары павук прыняў запрашэнне з радасцю: зваротная дарога выклікала ў яго сэрцы вялікі жах.

Раздзел 26,

дзе распавядаецца пра ўцёкі з турмы не толькі вязняў,
але і турэмшчыкаў

Аднойчы раніцай турэмшчык Лімонішча, які звычайна прыносіў Чыпаліну баланду, паставіўшы, як заўсёды, міску, не сышоў адразу, а затрымаўся.

— Твайму бацьку дрэнна. Ён сур'ёзна захварэў, — азірнуўшыся па баках, ціха шапнуў Лімонішча.

Чыпаліна спрабаваў даведацца пра бацьку болей, але турэмшчык ухіліўся ад падрабязнасцяў, дадаўшы толькі, што стары настолькі аслабеў, што не можа самастойна выйсці з камеры. На развітанне Лімонішча сказаў:

— Глядзі, нікому не прагаварыся пра тое, што я табе перадаў. Бо я праз гэта магу страціць месца, а мне сям'ю трэба карміць.

Чыпаліна так здзівіўся, што ў яго на некалькі імгненняў нават мову адняло. Відавочна, што сам па сабе мундзір турэмшчыка яшчэ не значыў, што ў сэрцы гэтага чалавека не засталася ні кроплі спагады. Лімонішча быў у глыбіні душы прыстойным чалавекам, добрым сем'янінам, які вымушаны быў служыць у турме, каб пракарміць дзяцей.

Калі ў той дзень вязняў вывелі на шпацыр і яны, як зазвычай, сталі хадзіць па крузе ў такт турэмнага барабана, на душы ў Чыпаліны было як ніколі дрэнна.

«Кульгач знік, як скрозь зямлю праваліўся. Відавочна, з ім нешта здарылася, інакш ён бы ўжо даўно вярнуўся. З таго дня як Кульгач выправіўся ў замак, мінула дзесяць дзён. Наўрад ці ён перадаў лісты Вішаньку і Крату, інакш апошні быў бы ўжо даўно тут. Бацька сур'ёзна захварэў, так што няма чаго нават і думаць пра тое, каб здзейсніць з ім пабег з турмы. Нават калі б гэта і стала нейкім цудам мажлівым, то хто ведае, колькі потым часу ім давядзецца жыць на нелегальным становішчы без дапамогі дактароў і без лекаў? Эх, Чыпаліна, пакінь нават і думаць пра гэта, прывыкай да думкі, што рэшту свайго жыцця табе давядзецца правесці ў падземнай камеры... Ды і пасля смерці застацца тут», — падумаў Чыпаліна, мелькам зірнуўшы праз турэмнае аконца на верхавіны кіпарысаў, што атачалі турэмныя могілкі.

У той дзень шпацыр выдаўся як ніколі тужлівым. З паніклымі плячыма, вязні панура рухаліся па крузе. На гэты раз ніхто нават не рабіў спробу загаварыць. Як на ліха, пачала церусіць агідная імжа, але вязні не мелі права хавацца ад яе, бо шпацыр мусіў адбыцца пры любым надвор'і.

І тут раптам Чыпаліна, які ў той момант страціў ужо апошнюю надзею, пачуў, што яго нехта кліча. Голас быў на дзіва знаёмы.

«Крот! Ён прыйшоў! Ён тут!» — азарыла яго, і ад радасці кроў гулка застукала ў скронях.

— На наступным крузе замарудзь крок, — вымавіў усё той жа голас.

— Мілы, дарагі Крот, ты ўсё-такі з'явіўся на мой кліч! — шчасліва шаптаў Чыпаліна, які быў проста на сёмым небе ад шчасця. Надышоў нарэшце і яго час!

Чыпаліна спецыяльна наступіў на нагу вязню, які ішоў перад ім. Той абярнуўся і забурчэў:

— Ты што, ужо зусім аслеп?

— Слухай мяне ўважліва, — зашаптаў Чыпаліна, — перадай па колу, што праз чвэрць гадзіны мы ўсе будзем на волі.

Вязень яшчэ больш абярнуўся і падазрона зірнуў на Чыпаліну:

— Ты, відаць, звар'яцеў, хлопец!

— Рабі, што я табе кажу, — цвёрда сказаў Чыпаліна. — Перадай, каб усе былі гатовы. Мы будзем за межамі турмы да канца шпацыру.

Не зусім прымаючы да веры словы Чыпаліны, вязень усё ж перадаў іх далей, справядліва памеркаваўшы, што ў любым выпадку горш ад гэтага ім не будзе. Пасля гэтага паходка вязняў стала на вачах мяняцца, іх плечы выпрасталіся. Крок стаў цвёрдым і энергічным. Лімонішча, які праводзіў той шпацыр, заўважыў метамарфозу з вязнямі і вырашыў іх пахваліць за гэта.

— Малайцы, — крыкнуў ён. — ... Раз... два... раз... два...

Цяпер шпацыр стаў нагадваць не панурае шэсце вязняў, а страявы марш бравых вайскоўцаў.

Калі Чыпаліна зноў параўняўся з тым месцам, дзе пачуў голас Крата, той даў далейшыя інструкцыі:

— Падземны ход гатовы. Табе трэба толькі скокнуць на адзін крок улева ад гэтага месца. Зямля сама разыдзецца пад тваімі нагамі. Мы пакінулі зверху толькі тонкі слой.

Чыпаліна ізноў даў знак вязню, што ішоў наперадзе, і прашаў яму:

— На наступным крузе, калі я штурхну цябе, зрабі крок улева і падскоч.

Вязень хацеў яшчэ нешта спытаць, але ў гэты момант Лімонішча якраз грозна зірнуў у іх бок, і Чыпаліна больш нічога не паспеў сказаць.

Трэба было неяк адцягнуць увагу турэмшчыка, па ўсім коле вязняў прабег прыглушаны шэпт, і потым нехта з вязняў закрычаў немым голасам:

— Ай-яй-яй!

— Што здарылася? — грозна закрычаў Лімонішча, павярнуўшыся ў бок, адкуль пачуўся крык.

— Мне наступілі на балючы мазоль!

У той час як турэмшчык пагрозліва глядзеў на парушальніка парадку, Чыпаліна падаў знак. Вязень, што быў наперадзе, зрабіў крок улева, падскочыў і знік.

Чыпаліна перадаў па кругу:

— Кожны раз, калі мы будзем праходзіць каля гэтага месца, той, каго я штурхну нагой, будзе скакаць у гэтую дзірку.

Пасля гэтага і пайшло, і паехала... На кожным крузе адзін з вязняў скакаў у падземны ход і знікаў. А каб турэмшчык не заўважыў нічога, кожным разам нехта з астатніх вязняў крычаў з супрацьлеглага боку:

— Ай-яй-яй!

— Што здарылася?! — грамавым голасам пытаўся Лімонішча.

Адказы вязняў у такім выпадку гучалі аднолькава — як своеасаблівы пароль:

— Мне наступілі на балючы мазоль!

— Што гэта сёння з вамі адбываецца? — падзівіўся турэмшчык. — Вы толькі тое і робіце, што наступаеце адзін другому на мазалі. Будзьце ўважлівейшымі!

Пасля пяці-шасці кругоў Лімонішча нешта западозрыў. Ён уважліва паглядзеў на вераніцу вязняў, што вялі вакол яго свой карагод.

«Дзіўна, — думаў ён, — відавочна, што вязняў стала менш». Але потым падумаў, што гэта яму толькі падалося.

«Куды ж яны дзенуцца, турма зачынена, сцены высокія».

Каб пераканацца, што ўсё ў парадку, турэмшчык вырашыў палічыць сваіх вязняў. Але паколькі яны хадзілі па крузе, то ён ніяк не мог запомніць, з якога вязня пачаў свой падлік. Ён палічыў два разы. У выніку атрымалася, што вязняў стала болей, чым было ў пачатку шпацыру.

«Як такое можа здарыцца? Яны ж не могуць дзяліцца на часткі. Якая ж лухта гэтая арыфметыка!»

Чытач, відаць, ужо зразумеў, што бедалага Лімонішча быў не надта моцны ў арыфметыцы. Але калі ён урэшце прыгледзеўся ўважлівей, раптам без падліку зразумеў, што вязняў стала ў два разы менш, чым было!

Турэмшчык нават падняў вочы ў неба, каб пераканацца, ці не ўзлятаюць яго падапечныя туды, а акурат у гэты момант чарговы вязень знік пад зямлёю.

Увесь гэты час Чыпаліна не пераставаў думаць пра свайго бацьку. За кожным разам, калі яшчэ адзін вязень знікаў пад зямлёю, у хлопчыка балюча сціскалася сэрца:

«Эх, каб гэта быў мой бацька!»

Але Чыпалоне быў замкнуты ў сваёй камеры, і няма чаго нават думаць пра яго вызваленне. Урэшце Чыпаліна вырашыў, што дапаможа ўсім вязням збегчы, а сам застанецца ў турме з бацькам. Калі ён не зможа атрымліваць асалоды ад волі разам з бацькам, яна яму не патрэбная!

Чыпаліна быў вельмі засмучаны. Ён нават паспрабаваў аклікнуць Крата, каб сказаць яму пра сваё рашэнне застацца ў турме. Але Крот яго не пачуў.

А між тым, вязняў становілася ўсё менш: пятнаццаць, трынаццаць, дзесяць...

Канчаткова збіты з панталыку Лімонішча працягваў механічна біць у свой барабан.

«Справа тут відавочна нячыстая, — думаў ён у роспачы, — яны знікаюць адзін за другім. Што мне рабіць? А што, калі да канца шпацыру яны знікнуць усе? Вось, засталася толькі шасцёра... Ды што я кажу, ужо пяць!..»

Нарэшце Лімонішча вырашыў пакласці канец гэтай д'ябальшчыне, якая адбывалася ў яго пад самым носам.

— Стой! — закрычаў ён з усіх сіл.

Чыпаліна і яшчэ чацвёра вязняў, якія засталіся, спыніліся. Вязні запытальна паглядзелі на хлопчыка.

— Уцякайце хутчэй! — крыкнуў Чыпаліна.

Вязні не прымусілі прасіць сябе двойчы і адзін за другім сталі скакаць у падземны ход. Чыпаліна застаўся стаяць на месцы. Але ў гэты момант ён адчуў, як нечыя дужыя рукі схапілі яго за ногі і пацягнулі ўніз. Таварышы Чыпаліны здагадаліся, чаму ён вырашыў застацца, і без асаблівых цырымоній зацягнулі яго ў падземны ход.

— Не будзь дурнем, — даводзілі яны, — за межамі турмы ты зможаш прынесці свайму бацьку больш карысці, чым у турме. Бяжым хутчэй!

— Пачакайце і мяне! — жаласліва закрычаў Лімонішча, да якога нарэшце дайшло, што здарылася. — Я таксама пайду з вамі. Не кідайце мяне, бо князь павесіць мяне на першым суку!

— Добра, возьмем яго з сабой, — вырашыў Чыпаліна, — бо нам удалося збегчы таксама і дзякуючы яго дрэннаму веданню арыфметыкі.

— Не губляйце часу, — пачуўся аднекуль збоку знаёмы голас, — тут столькі святла, што я папросту магу аслепнуць.

— Дружа Крот! Даруй мне, але я не магу бегчы з усімі! Мой бацька хворы і зачынены ў сваёй камеры. Ну падумай сам, хіба я магу кінуць яго аднаго?

Крот пачухаў галаву.

— Я добра вывучыў план турмы і ведаю, дзе месціцца яго камера. Але ці ёсць яшчэ ў нас крыху часу? Трэба было мяне загадзя папярэдзіць. Але паспрабуем нешта зрабіць...

Крот выдаў прызыўны кліч, і вокамгненна перад імі з'явілася мноства кратаў.

— Перад намі стаіць яшчэ адна няпростая задача: мы павінны пракапаць, падземную галерэю вось у гэты бок.

І Крот паказаў на плане турмы кірунак.

— На гэта ў нас не болей за чвэрць гадзіны.

Краты ўсёй сваёй вялікай і дружнай камандай узяліся за справу не трацячы ні хвіліны. Хутка Чыпаліна ўжо змог пралезці ў камеру свайго бацькі. Чыпалоне ляжаў на нарах зусім слабы і трызніў. Яго вынеслі ў падземны ход, і зрабілі гэта вельмі своечасова, бо літаральна праз некалькі хвілін у яго былую камеру ўварваліся Лімончыкі, якія бегалі па турме ў пошуках вязняў.

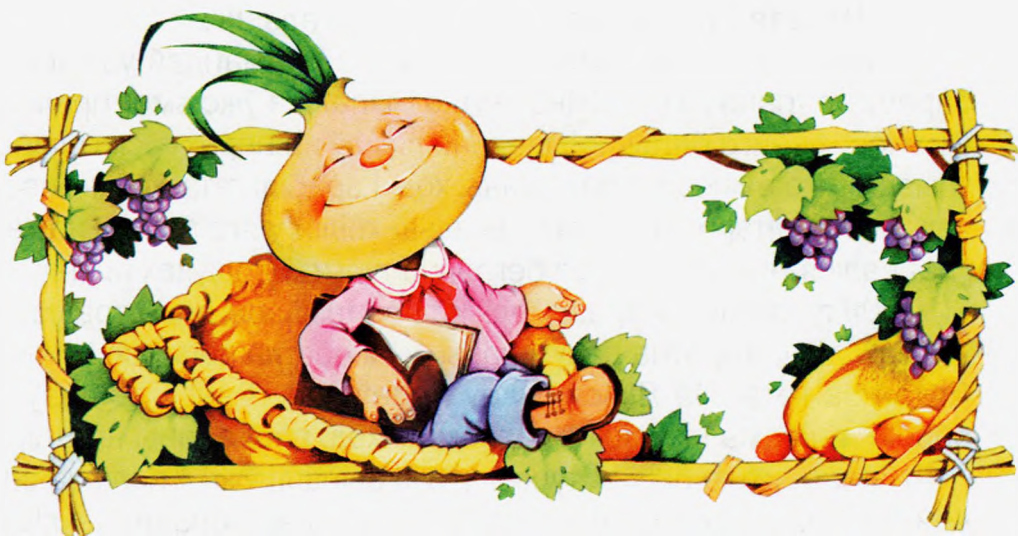
Калі турэмшчыкі зразумелі, што здарылася, яны страшэнна спалохаліся, выдатна разумеючы, як жорстка пакарае іх князь Лімон за гэта. На Лімончыкаў напаў жах, і яны, пакідаўшы зброю, таксама кінуліся ў падземны ход, пракапаны кратамі.

На паверхню былыя турэмшчыкі выйшлі ўжо ў полі, за сцяной турмы. Яны схаваліся ў хатах сялян, дзе пераапануліся ў іншае адзенне, спаліўшы свае лімонныя мундзіры. Толькі званочки, якія былі на іх капелюшах, знайшлі сабе ўжытак. Імі стала гуляць мясцовая дзятва.

Крот і Чыпаліна, баючыся верагоднай пагоні, для выхаду з турмы выкарысталі новы падземны ход, які таксама вельмі хутка пракапалі Кратовы суродзічы. Вось чаму турэмшчыкі выйшлі з турмы ў іншым месцы і не сутыкнуліся з сябрамі.

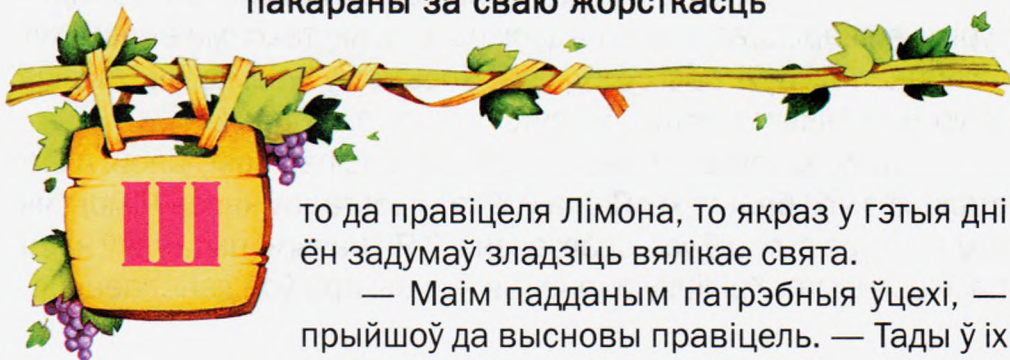
Чытачу, напэўна, цікава, што было з Чыпалінам далей. А што сталася з яго бацькам? Як на ўсё гэта рэагаваў князь Лімон, які ў адначасе страціў усіх сваіх вязняў? Як бачым, пытанняў назапасілася шмат. Хвілінку цяргнення — і вы пра ўсё даведаецеся.

Раздзел 27,

у якім правіцель Лімон быў нарэшце
пакараны за сваю жорсткасць

то да правіцеля Лімона, то якраз у гэтыя дні
ён задумаў зладзіць вялікае свята.

— Маім падданым патрэбныя ўцехі, —
прышоў да высновы правіцель. — Тады ў іх
не будзе часу думаць пра свае беды.

І Лімон вырашыў арганізаваць конныя спаборніцтвы, у якіх
мусілі ўзяць удзел усе яго прыдворныя — Лімоны першага, дру-
гога і трэцяга рангаў. Натуральна, у якасці вершнікаў, а не ко-
ней.

Але спаборніцтвы тыя былі незвычайныя, бо коні павінны
былі, апроч вершнікаў, цягнуць на сабе яшчэ і цяжкія калясні-

цы, колы якіх былі пастаўлены на магутныя тармазы. Правіцель асабіста праверыў якасць тармазоў і застаўся задаволены.

Калі ўсё было гатова, князь Лімон даў старт той гонцы. Але ўласна гонкі не атрымалася, бо калясніцы амаль не крануліся з месца, як ні напружваліся бедныя коні. Тады іх вершнікі пусцілі ў ход свае раскошныя бізуны. Яны няшчадна перылі бедных жывёлін, але толькі некаторыя калясніцы трохі зрушыліся з месца. Задаволены тым, князь Лімон запляскаў у далоні. Затым не ўтрымаўся, выйшаў на арэну і пачаў сам лупцаваць коней вялізным бізуном. Вынік быў усё такі ж — калясніцы амаль не рухаліся, але было відно, што правіцель атрымлівае велізарнае задавальненне ад такога занятку.

— Лупцаніце майго, Ваша Светласць! Не, майго! Майго! — крычалі наперабой прыдворныя, каб зрабіць яму прыемнае.

Правіцель лупцаваў коней да стомы. У бедных жывёлін, ашалелых ад болю і жаху, падгіналіся ногі.

Князь вельмі ганарыўся гэтай прыдуманай ім забавай.

— Усе коні здольныя бегчы, калі ім нічога не перашкаджае. А вось хай яны пабягуць, калі колы на тармазах!

Было відно, што Яго Светласці вельмі падабаецца здзекавацца з жывёл, і такія святы ён наладжваў спецыяльна, каб даць волю свайму жорсткаму нораву.

Грамадзяне абураліся, але вымушаныя былі глядзець на гэтае жахлівае відовішча, якое выклікала ў іх агіду. Калі правіцель вырашыў, што народ павінен весяліцца, то трэба было весяліцца.

Калі князь у чарговы раз замахнуўся сваім бізуном, ён раптам аслупянеў і застаўся стаяць з паднятай рукой. Вочы Лімона літаральна палезлі на лоб, ногі задрыжэлі, а жоўты твар стаў яшчэ жаўцейшым. Яго валасы пад капелюшом са званочкам падняліся дыбарам, і званочак распачна зазвінеў.

Тлумачылася ўсё проста: правіцель убачыў, як зямля расхінулася каля самых яго ног.

Спачатку з'явілася адна трэшчына, затым другая, а затым яшчэ і яшчэ. Затым вырас грудок зямлі, які ў сваю чаргу расхінуўся, і з адтулін высунулася спачатку галава, затым плечы, а затым і нейкая істота. Актыўна дапамагаючы сабе рукамі і каленямі, яна спрытна выскачыла на паверхню. Гэта быў Чыпаліна.

З норкі пачуўся спалоханы голас Крата:

— Чыпаліна, вярніся назад, мы памыліліся дарогай!

Але, па ўсім відаць, гэта была не памылка, а Яго Вялікасць Лёс. Чыпаліна і яго сябры-вязні, збіраючыся выходзіць на паверхню, зразумела, не ведалі, што ў іх над галавою знаходзіцца галоўная арэна князя Лімона. Каб ведалі, то з усіх сіл пастараліся б абмінуць такую страшную небяспеку.

Але калі Чыпаліна, выскачыўшы на паверхню і крыху прывыкнуўшы да святла, убачыў перад сабой пакрыты кропелькамі поту спалоханы твар Лімона, то Крата ён ужо не чуў.

Проста перад ім стаяў як слуп з паднятай рукой той, хто быў прычынай усіх яго пакутаў і непрыемнасцяў. Сэрца яго ёкнула, і нейкая сіла быццам бы падхапіла хлопчыка і штурхнула яго ў бок жорсткага правіцеля. Зусім не думаючы пра тое, чым ён рызыкуе, Чыпаліна падбег да правіцеля і лёгка вырваў з яго рук бізун. Затым ён шчоўкнуў ім некалькі разоў у паветры, як бы выпрабоўваючы, пасля чаго шырока размахнуўся і апусціў бізун на спіну Лімона. Той быў настолькі агаломшаны, што нават не зрабіў спробы ўхіліцца ад удару. Правіцель толькі змог крыкнуць:

— Ай- яй-яй!

Чыпаліна падняў бізун і лупцануў Лімона яшчэ раз. Нарэшце князь ачомаўся і кінуўся ўцякаць, ажно пяткі заблішчэлі.

У гэты момант услед за Чыпалінам, нібы чараўніцтвам, на паверхні сталі з'яўляцца адзін за адным астатнія вязні. У натоўпе пачуліся радасныя воклікі іх родных і блізкіх.

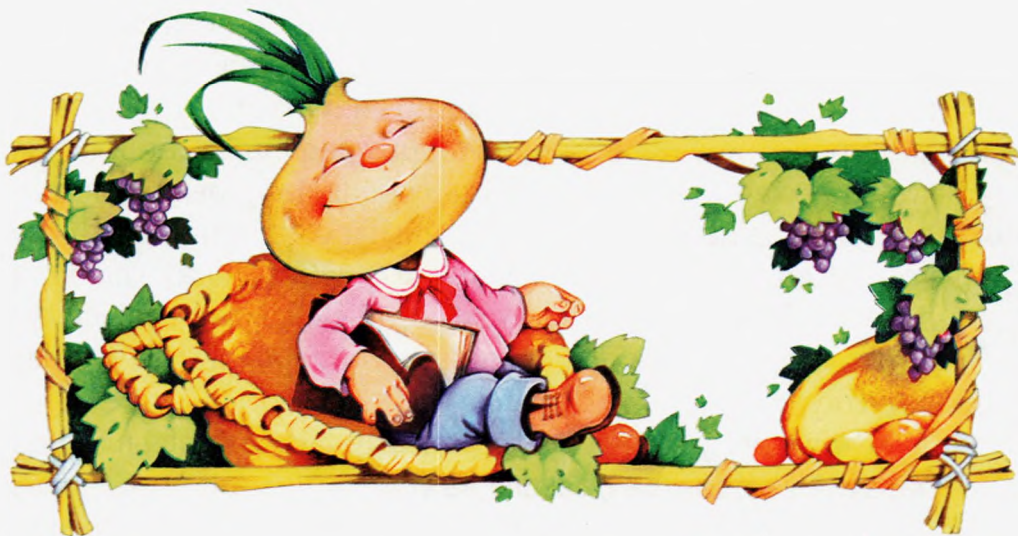
У адно імгненне ланцуг Лімончыкаў быў змецены. Натоўп хлынуў на арэну і, падхапіўшы былых вязняў на плечы, з трыумфам панёс іх па вуліцах горада.

Прыдворныя спрабавалі ўцякаць, але калясніцы былі на тармазах. Прыдворных схопілі і звязалі вяроўкамі.

А вось сам князь Лімон паспеў збегчы, бо яго карэта не ўдзельнічала ў саборніцтвах і не была аснашчана спецыяльнымі тармазамі. Князь не адважыўся хавацца ў сваім палацы і імкліва памчаўся па дарозе, якая вяла за горад. Ён энергічна паганяў коней палкай і разagnaў іх настолькі, што на першым жа павароце карэту занесла і яна перавярнулася. Сам Лімон вылецеў з яе і патрапіў галавой акурат у кучу гною, які быў падрыхтаваны мясцовымі сялянамі для ўгнаення свайго поля.

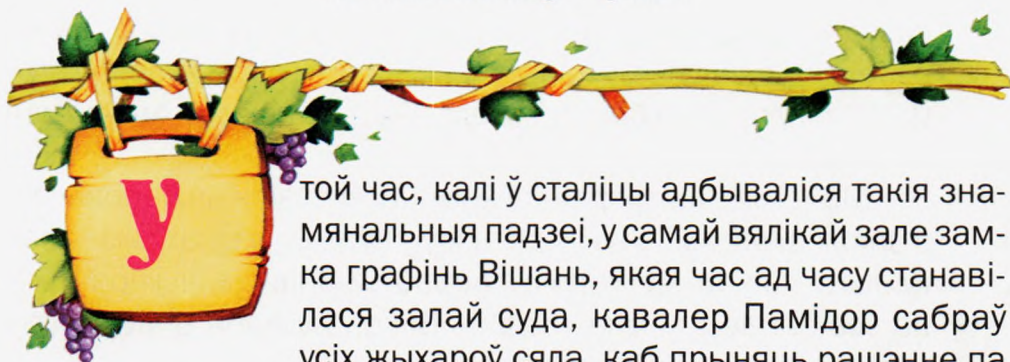
«Гэтае месца якраз для яго!» — напэўна, сказаў бы Чыпаліна, каб меў мажлівасць бачыць гэтую сцэну.

Раздзел 28,

у якім кавалер Памідор накладвае падатак
на навальніцу і туман

той час, калі ў сталіцы адбываліся такія знамянальныя падзеі, у самай вялікай зале замка графінь Вішань, якая час ад часу становілася залай суда, кавалер Памідор сабраў усіх жыхароў сяла, каб прыняць рашэнне па адным вельмі важным пытанні.

Старшынёю суда, вядома ж, быў сам кавалер Памідор. Ролю судовага сакратара ўзяў на сябе дон Пятрушка, які запісваў ход паседжання ў пратакол левай рукой. Яго правая рука трымала вялізную насоўку, у якую ён пастаянна смаркаўся. Адвакатам быў сіньёр Гарошынка.

Жыхары сяла моцна трывожыліся, бо кожнае паседжанне такога суда абяцала ім толькі непрыемнасці. Да прыкладу, апошнім разам суд прыняў пастанову, згодна якой паветра ў сяле — уласнасць графінь Вішань, і тыя, хто ім дышае, павінны плаціць грошы за карыстанне паветрам. Раз на месяц кавалер Памідор павольна абходзіў кожны дом у сяле і прымушаў яго насельнікаў глыбока дыхаць. Пры гэтым ён абмяраў іх аб'ём грудзей да ўдыху і пасля яго, рабіў нейкія складаныя падлікі і аб'яўляў суму падатку.

Старому Цукіну, які часта ўздыхаў, даводзілася плаціць падатак за паветра большы за ўсіх.

Кавалер Памідор першым узяў слова на паседжанні суда:

— Мушу сказаць, што за апошні час прыбыткі замка значна зменшыліся. Дзве бедныя сін'ёры Вішні, круглыя сіроты, у якіх няма ні бацькі, ні маці, ні нават дзядзькі з цёткай, апынуліся ў вельмі складаным становішчы. Апроч саміх сябе, яны яшчэ вымушаны ўтрымліваць і сваіх кузенаў герцага Мандарына і барона Апельсіна, каб не даць ім памерці з голаду.

Майстар Вінаградзінка кінуў касы позірк на барона, які з заплюшчанымі вачыма сядзеў у куце і ў думках смакаваў гуляш з зайчаціны і гарнір з вераб'ёў. Знішчыўшы практычна ўсе запасы замка графінь Вішань, барон цяпер мусіў ласавацца ўяўнымі далікатэсамі.

Памідор заўважыў позірк Вінаградзінкі і сурова паўшчуваў яго:

— Тут не прынята азірацца па баках! Калі будзеце круціць галавой, я загадаю вывесці вас з залы.

Майстар Вінаградзінка паспяшаўся скіраваць свой позірк на кончыкі сваіх чаравікаў.

— Такім чынам, высакародныя графіні, нашы шаноўныя гаспадыні, падалі ў суд прашэнне, складзенае ў належнай форме на гербавай паперы. У ім яны патрабуюць прызнання аднаго з сваіх неад’емных правоў. Адвакат, зачытайце, калі ласка, прашэнне шаноўных графінь.

Сіньёр Гарошынка ўстаў, адкашляўся і, для большай важнасці выпнуўшы грудзі наперад, пачаў чытаць:

— Першая графіня і другая графіня, якія падпісаліся ніжэй, мяркуюць, што, з’яўляючыся ўласніцамі паветра ў сваім маёнтку, яны павінны быць прызнанымі і ўласніцамі ўсіх ападкаў. Таму яны просяць суд зацвердзіць падатак: сто лір — за просты дождж, дзвесце — за навальніцу з маланкамі і громам, трыста лір — за снегапад і чатырыста лір — за град. За расу, туман і шэрань павінен выплачвацца падатак у пяцьдзесят лір. Далей подпісы.

Сіньёр Гарошынка сеў.

Старшыня суда спытаў у адваката:

— Ці адпавядаюць патрабаванням закона гербавыя паперы і ці сапраўдныя подпісы графінь?

— Так, сіньёр старшыня суда, — адказаў Гарошынка, зноў ускочыўшы на ногі. Усёй сваёй істотай ён імкнуўся выявіць бязмежную адданасць.

— Выдатна, — заключыў Памідор, — калі гербавыя паперы аформлены ў адпаведнасці з законам і подпісы сапраўдныя, то графіні маюць рацыю. Суд выдаляецца, каб вынесці прысуд.

Кавалер устаў і, падабраўшы чорную мантыю, накіраваўся ў суседні пакой, каб скласці судовы прысуд.

Прафесар Груша штурхнуў локцем свайго суседа Цыблю-Парэя і нясмела прашаптаў:

— А ці будзе справядлівым плаціць за град і туман? Я яшчэ магу зразумець, калі размова ідзе пра дождж і снег,

якія прыносяць карысць. Але ад граду толькі адна бяда, а ён абкладзены самым высокім падаткам. А якая карысць ад туману, у якім прычына ўсялякіх катастрофаў на сушы і моры?

Цыбуля-Парэй нічога не адказаў. Ён працягваў старанна гладзіць свае вусы, у чым яму не менш старанна дапамагала яго жонка.

Майстар Вінаградзінка ліхаманкава шукаў у кішэнях гнутае шыла, каб пачухаць галаву, але ўспомніў, што пры ўваходзе ў залу суда ў іх былі канфіскаваны ўсе вострыя і колючыя прадметы.

Дон Пятрушка не спускаў вачэй з аўдыторыі і пастаянна рабіў паметкі ў пратаколе: «Прафесар Груша шэпчацца. Цыбуля-Парэй пагладжвае разам з жонкай свае вусы. Гарбузіха фыркае. Цукіна два разы ўздыхнуў».

Ён паводзіў сябе такім жа чынам, як тыя вучні, каго настаўнікі пакідаюць замест сябе, калі на нейкі час выходзяць з класа, — такія вучні запісваюць імёны тых, хто паводзіў сябе добра, а хто сваволіў падчас адсутнасці настаўніка.

У калонцы, прызначанай для прыкладных, дон Пятрушка занатаваў наступнае: «Герцаг Мандарын паводзіў сябе добра. Барон Апельсін паводзіў сябе прыкладна».

«Эх, — падумаў майстар Вінаградзінка, — калі б тут быў Чыпаліна, гэткага бязладдзя ён бы не дапусціў. З таго часу, як Чыпаліна знаходзіцца ў турме, з намі абыходзяцца, як з рабамі. Мы не можам нават пікнуць, таму што дон Пятрушка адразу за нясе нас у чорны спіс».

Патрапіць у чорны спіс дона Пятрушкі, дзе ён адзначаў, на яго погляд, нядбайных і нядобранадзейных, азначала толькі адно: давядзецца плаціць штраф.

Майстар Вінаградзінка плаціў штраф амаль кожны дзень, а часам і па два разы на дзень.

Нарэшце Высокі Суд, гэта значыць кавалер Памідор, зноў з'явіўся ў зале паседжанняў.

— Устаць, суд ідзе! — скамандаваў дон Пятрушка, але сам застаўся сядзець.

— Аб'яўляю пастанову суда, — прагрымеў кавалер. — Высокі Суд прызнае, што графіні Вішні маюць права на ўтрыманне падатку на дождж і іншыя віды непагадзі. Зыходзячы з вышэйсказанага, суд пастанаўляе, што кожны жыхар сяла мусіць уносіць плату, удвая вышэйшую за суму, запатрабаваную графінямі.

Па зале прабег лёгкі гул.

Усе спалохана паглядзелі ў акно, спадзеючыся ўбачыць яснае неба. Але, на жаль, там усе ўбачылі нізкую чорную хмару, якая абяцала хуткую навальніцу.

«Ну вось, — падумаў майстар Вінаградзінка, — плакалі мае чатырыста лір».

— Каб на іх трасца, на гэтыя хмары, — прашаптаў Цыбуля-Парэй.

Сіньёр Памідор таксама паглядзеў у акно, і яго тлустая чырвоная фізіяномія адразу расплылася ў задаволенай усмешцы.

— Ваша дастойнасць! — адчуў яго настрой Гарошынка. — Нам пашанцавала. Відавочна, што будзе навальніца.

Усе з нянавісцю паглядзелі на адваката, і дон Пятрушка атрымаў новую інфармацыю для свайго чорнага спісу.

Калі ж і насамрэч праз некалькі хвілін пачалася навальніца, сіньёр Гарошынка ад радасці нават пачаў скакаць на месцы, а майстар Вінаградзінка, літаральна пазелянеўшы ад злосці, пачаў больш уважліва, чым раней, узірацца на наскі сваіх чаравікаў. Здавалася, яшчэ крыху, і ён прасвідруе сваім поглядам тыя чаравікі наскрозь. Толькі дзякуючы гэтаму Вінаградзінку ўдалося пазбегнуць яшчэ аднаго штрафу.

Бедныя жыхары сяла глядзелі за вокны з такім выразам твараў, быццам бачылі там ледзьве не канец свету. Грымоты

здаваліся ім вельмі страшнымі, страшнейшымі за пушачную кананаду, а маланкі быццам бы траплялі ім дакладна ў сэрцы.

Дон Пятрушка, не марудзячы, наслініў аловак і пачаў хутка падлічваць суму, якую атрымаюць дзякуючы гэтай непагадзі графіні Вішні.

Атрымалася вялікая лічба, а разам са штрафамі — вельмі вялікая.

Таўстушка Гарбузіха пачала хлюпаць носам. Услед за ёю заплакала і жонка Цыбулі-Парэя, выціраючы слёзы доўгімі вусамі мужа.

Гэтая сцэна моцна раззлавала Памідора, і ён выставіў усіх з залы на вуліцу.

Беднякі выйшлі пад навальніцу і, сагнуўшы плечы, не спяшаючыся, пакрочылі да сяла. Лівень прамачыў іх наскрозь, град біў у твар, але яны нічога не адчувалі. Пасля такой вялікай нягоды, якая на іх абрынулася, усё астатняе падавалася дробяззю, не вартай увагі.

Дарога ў сяло праягала праз чыгуначны пераезд, дзе жыхарам сяла давялося спыніцца і чакаць, пакуль пройдзе цягнік. Глядзець на праходны цягнік заўсёды цікава. Спачатку з'явіўся паравоз, ахутаны парай, у якім машыніст з кветкай у роце весела даваў гудкі, а затым з вагонных вокнаў павысоўваліся твары пасажыраў, якія вярталіся з кірмашу. І раптам у апошнім вагоне...

— Божа праведны, — ахнула Гарбузіха, — зірніце на апошні вагон!

— Здаецца, — нясмела выказаў сваё меркаванне дзядуля Цукіна, — гэта мядзведзі.

І насамрэч тры мядзведзі, прытуліўшыся да акна, з цікавасцю разглядалі прамоклых наскрозь сялян, што стаялі ля шлагбаўма.

— Такого я яшчэ не бачыў! — прамовіў Цыбуля-Парэй, у якога ад здзіўлення падняліся ўверх вусы.

Адзін з мядзведзяў, да таго ж, у знак прывітання памахаў лапамі.

— Бач ты, — абурыўся майстар Вінаградзінка, — мядзведзь, а таксама здзекуецца з нас. Як гэта ў яго хапіла нахабства ехаць цягніком?

А мядзведзь, высунуўшыся з акна, усё не пераставаў махаць лапай, ды так старанна, што ледзь не вываліўся з вагона. На шчасце, астатнія два мядзведзі паспелі яго ўтрымаць за заднія лапы.

Калі жыхары сяла на чале з майстрам Вінаградзінкам дайшлі да станцыі, то ім на вочы зноў патрапілі тыя тры мядзведзі, якія акурат у гэты час, не спяшаючыся, выходзілі з вагона. Самы старэйшы пры выхадзе прад'яўляў за сябе і за астатніх білеты кантралёру.

— Гэтыя мядзведзі, відаць, клоуны-акрабаты з цырка, — сказаў майстар Вінаградзінка. — Яны, напэўна, прыехалі сюды, каб даць прадстаўленне. А зараз з'явіцца іх дрэсіроўшчык — стары з рудой барадой і дудкай, пад якую яны і танчаць.

Дрэсіроўшчык і насамрэч з'явіўся, але гэта быў не стары з барадою, а хлапчук у зялёным берэце і ў моцна пацёртых на каленях сініх нагавіцах. Твар у яго быў жывы, вясёлы і вельмі знаёмы ўсім жыхарам сяла...

— Чыпаліна! — усклікнуў майстар Вінаградзінка, кінуўшыся наперад.

Так, гэта быў менавіта Чыпаліна. Перад тым, як вярнуцца ў сяло, ён зайшоў у заасад і вызваліў мядзведжае сямейства. Вартаўнік спачатку сустрэў Чыпаліну насцярожана, але пасля нядоўгай размовы яны моцна пасябравалі. Чыпаліна так спадабаўся вартаўніку, што той гатовы быў падарыць яму і слана, калі б той захацеў сысці з заасада.

Але Слон не паверыў, што свабода можа стаць рэальнасцю, і застаўся ў сваім сланоўніку пісаць мемуары. Затое астатнія звяры былі шчаслівыя, што атрымалі волю.

Усе весяліліся ад душы, не зважаючы на дождж, які не спыняўся.

Калі ты шчаслівы, то дробныя непрыемнасці проста не заўважаеш, цябе зусім не хвалюе, схопіш ты прастуду ці не.

Прафесар Груша не пераставаў паціскаць лапу маладому мядзведзю.

— Ці памятаеце вы, як танчылі пад маю скрыпку?

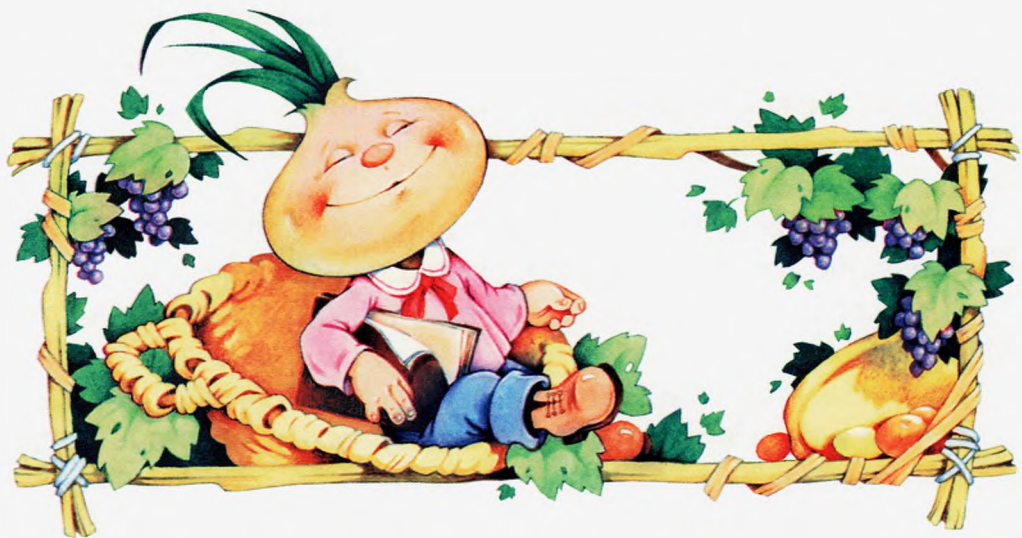
Мядзведзь усё памятаў і хутка зноў пусціўся ў скокі. Дзеці весела пляскалі ў далоні ў такт яго танца.

Пра вяртанне Чыпаліны Вішаньку паведамлілі адразу, і юны граф, нягледзячы на строгую забарону, пакінуў замак, каб пабачыцца з лепшым сябрам. Сябры цёпла павіталіся, і Чыпаліна адразу прыступіў да справы.

— Не будзем марнаваць час. Я хачу падзяліцца з вамі адным сваім планам.

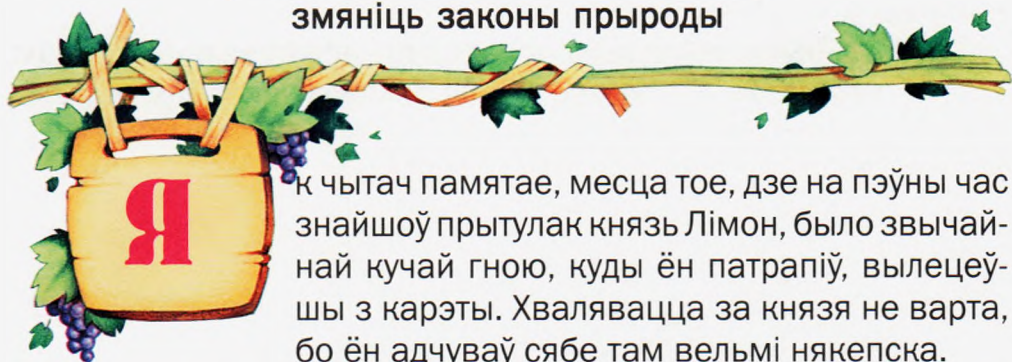
Пакуль Чыпаліна будзе распавядаць пра свой план сябрам, мы з вамі завітаем у тое месца, дзе пакінулі князя Лімона, і даведаемся, што было з ім далей.

Раздзел 29,

у якім напалоханы Лімон спрабуе
змяніць законы прыроды

К чытач памятае, месца тое, дзе на пэўны час
знайшоў прытулак князь Лімон, было звычай-
най кучай гною, куды ён патрапіў, вылецеў-
шы з карэты. Хвалявацца за князя не варта,
бо ён адчуваў сябе там вельмі някепска.

«Тут цёпла і спакойна, — падумаў князь, — дык ці варта куды
спяшацца? Ці не будзе лепш мне тут перачакаць, пакуль мае
гвардзейцы не ўзновяць парадак у сталіцы?»

Лімон уцякаў ад Чыпаліны так хутка, што нават ні разу не азір-
нуўся. Таму не ведаў, што яго гвардзейцы ўсе разбегліся хто куды,
а прыдворныя занялі ў турме месца вызваленых вязняў.

З гэтага часу вырашылі, што краіна будзе Рэспублікай, гэта значыць кіраваць ёю будзе сам народ.

Але калі пачаўся дождж, Лімон хутка стаў адчуваць нязручнасці свайго знаходжання.

«Тут становіцца надта сыра, — вырашыў князь, — відаць, варта пашукаць якое-небудзь іншае месца».

Былы правіцель энергічна стаў варочацца, варушыць рукамі і дрыгаць нагамі, і ўрэшце яму ўдалося вылезці з кучы гною.

Калі ён крыху працёр вочы, залепленыя гноем, то адразу заўважыў, што знаходзіцца зусім побач з замкам графінь Вішань.

«І якая трасца мяне сюды занесла? — спытаўся ён у сябе. — Але ўжо калі занесла, то чаго ж я тады мокну пад дажджом, калі ў замку цёпла і ўтульна?»

Лімон крыху атросся і накіраваўся да брамы замка. Але ў гэты момант непадалёк пачуў гучныя галасы. Ён схваўся за тоўстае дрэва і перачакаў, пакуль шумная кампанія не прайшла далей. (Што гэта была за кампанія, чытач, відаць, ужо здагадаўся). Затым князь падышоў да брамы замка і пазваніў у званочак. Адчыніла яму Сунічка.

— Жабракоў у замку не прымаюць, — рэзка сказала яна і ўжо спрабавала зачыніць браму перад самым носам Лімона, але той закрычаў:

— Які я жабрак? Я правіцель!

Сунічка паглядзела на яго са спагадаю.

— Няшчасны, відаць, ты ад беднасці з глузду з'ехаў.

— Якая беднасць, я самы багаты ў краіне!

— Па тваім выглядзе гэтага не скажаш, — засмяялася Сунічка.

— Ты менш размаўляй, а хутчэй далажы пра мяне графіням!

Якраз у гэты момант побач праходзіў дон Пятрушка, трымаючы каля свайго носа вялізную насоўку.

— Што тут адбываецца? — спытаў ён у Сунічкі.

— Ды вось, гэты бедалага ўявіў сабе, што ён правіцель. Сіньёр Пятрушка з першага погляду пазнаў князя Лімона.

— Я спецыяльна пераапануўся, каб бліжэй пазнаёміцца з жыццём простага народа, — заявіў Лімон, жадаючы апраўдаць свой даволі экстравагантны выгляд.

— Калі ласка, Ваша Светласць, уваходзьце, — замітуіўся дон Пятрушка, кланяючыся да самай зямлі. Лімон хутка ўвайшоў, кінуўшы на Сунічку знішчальны погляд.

Графіні спачатку здзіўлена ахнулі, пабачыўшы госця, але пазнаўшы яго, наперабой сталі захапляцца яго клопатам пра свой народ.

— Ваша Светласць, вы прамоклі зусім. Ніводны правіцель на свеце не выйшаў бы на вуліцу адзін у такое надвор'е.

— Я хацеў пабачыць, як жыве мой народ.

— І якія вашы ўражанні?

— Мой народ шчаслівы і задаволены, — заявіў князь. — Няма іншага народу ў свеце, які быў бы такім шчаслівым, як мой.

Лімон і не падазраваў, што ў тую хвіліну гаварыў абсалютную праўду. Яго народ і насамрэч быў шчаслівы, што нарэшце пазбавіўся ад жорсткага і хцівага правіцеля.

— Можа быць, Ваша Светласць загадае запрэгчы коней, каб вярнуцца ў сталіцу? — пацікавіўся Памідор.

— Не! Не! — спалохана адказаў Лімон. — Я перачакаю тут, пакуль не скончыцца гэтая страшная навальніца.

— Я дазволю сабе заўважыць, — сказаў здзіўлены кавалер, зірнуўшы ў акно, — што навальніца даўно скончылася і на вуліцы ззяе сонца.

— Што? Ззяе сонца? Вы, здаецца, асмельваецца супярэчыць мне? — закрычаў Лімон.

— І сапраўды, я не разумею, хіба можна быць такім непачцівым? — заўважыў барон Апельсін. — Калі Яго Светласць кажа, што за вокнамі навальніца, то, безумоўна, так яно і ёсць.

І ўсе прысутныя наперабой паспяшаліся згадзіцца з баронам.

— Якое агіднае надвор'е, — прамовіла першая графіня, гледзячы з акна ў парк, дзе кветкі, абсыпаныя кропелькамі расы, блішчэлі, бы тыя дыяменты.

— Якая жахлівая залева! Глядзіце, як лье, нібы з вядра! — пацвердзіла другая графіня, скіраваўшы позірк на басейн з рыбкамі, у якім адбіваліся промні сонца.

— Чуеце, як аглушальна грыміць гром?! — спалохана дадаў герцаг Мандарын, заткнуўшы для пераканальнасці вушы.

Але ўсіх у вынаходлівасці пераўзышла першая графіня.

— Сунічка! — паклікала яна гучна. — Зараз жа пазачыняй усе аканіцы.

Сунічка выканалала загад, і ў пакоі стала цёмна, як ноччу.

У пакоі запалілі святло, і другая графіня ўздыхнула:

— Якая ж яна жахлівая, гэтая начная навальніца!

— Мне страшна, — раптам прамармытаў князь Лімон, стукаючы зубамі і калоцячыся ад страху як асінавы ліст.

У той жа момант усе задрыжэлі, як у ліхаманцы, і дружна застукалі зубамі.

Праз якую гадзіну Памідор падышоў да акна і, крыху прыадчыніўшы аканіцу, нерашуча прамовіў:

— Здаецца, навальніца падыходзіць да канца.

— Не, не, вы што, яна ў самым разгары! — залямантаваў Лімон, кінуўшы касы позірк на нахабны промнік сонца, які прабіўся ў пакой.

Памідор паспяшаўся зачыніць аканіцу і згадзіцца з тым, што на вуліцы па-ранейшаму сапраўдны патоп.

— Ваша Светласць, — нясмела мовіў барон Апельсін, які не мог дачакацца той хвіліны, калі можна будзе нарэшце-такі паесці, — ці не хацелі б вы крыху перакусіць?

— Якое там! Пры такім надвор'і ў мяне зусім прападае апетыт.

Барон ніяк не мог зразумець, якая можа быць сувязь паміж надвор'ем і ежай, аднак паколькі ўсе хорам сталі пацвядджаць адсутнасць у іх апетыту, то і ён згадзіўся:

— Я толькі прапанаваў, Ваша Светласць! Што да мяне, то ад маланак, якія так страшна бліскаюць за вокнамі, у мяне так разбалеўся страўнік, што я не змог бы цяпер праглынуць і лыжку булёну.

Сумленна кажучы, Апельсін быў на гэты момант ужо такім галодным, што лёгка згрыз бы пару крэслаў. Але прычыць князю ён не смеў. Той жа, стаміўшыся ад усіх пержыванняў, нарэшце заснуў, седзячы на крэсле. Лімона прыкрылі коўдрай і, на радасць Апельсіну, пайшлі вячэраць.

За вячэраю Памідор еў вельмі мала і ўрэшце хутка ўстаў і сказаў, што накіроўваецца спаць. Але ў сваю спальню кавалер не пайшоў. Ён выйшаў у сад, а затым пайшоў у бок сяла. У яго было чамусьці вельмі трывожна на душы.

«Трэба асабіста разведаць абстаноўку ў акрузе, бо, відаць, здарылася нешта сур'ёзнае. Такі страх князя недарэмны. Я не здзіўлюся, калі ў сталіцы адбылася рэвалюцыя», — думаў кавалер.

Раптам яму падалося, што нехта ідзе за ім следам. Памідор прытаіўся ля плота і стаў чакаць. Праз хвіліну побач з ім надзвычай асцярожна, быццам у яго пад нагамі была яечная шкарлупіна, пракрочыў Гарошынка. У адваката таксама ўзніклі падзэрэнні і, убачыўшы, што кавалер накіраваўся ў бок парка, Гарошынка пайшоў па яго слядах.

Памідор ужо быў збіраўся выходзіць са свайго сховішча, як з'явіўся яшчэ адзін цень. Кавалер ізноў сцішыўся і стаў назіраць.

Гэтым разам там з'явіўся дон Пятрушка. Адчуўшы сваім надзвычай вялікім і цікаўным носам, што адбываецца нешта важнае, ён вырашыў пашпіёніць за адвакатам.

Але і гэта было не ўсё. За донам Пятрушкам у сваю чаргу краўся герцаг Мандарын.

«Ну, цяпер я не здзіўлюся, калі з'явіцца са сваім вялізным пузам і барон Апельсін», — падумаў Памідор. І насамрэч, яшчэ праз колькі хвілін на сцяжынцы, якая вяла ў сяло, з'явіўся барон. Заўважыўшы знікненне герцага, ён падумаў, што той накіраваўся на нейкую таемную вечарынку з добрым сталом і вырашыў не ўпускаць выпадку ў чарговы раз падмацавацца. Як заўсёды, яго пуза вёз на сваёй тачцы старызнік Фасоля. У цемры не было відно ні камянёў, ні ямак, таму барону даводзілася цярапець значныя нязручнасці.

Барон быў у гэтай чарадзе апошнім. Памідор нарэшце выйшаў са свайго сховішча і прыладзіўся да яе хваста.

Удзельнікі гэтай дзіўнай працэсіі некалькі гадзін сноўдалі ў цемры адзін за другім: Гарошынка марна спрабаваў дагнаць кавалера Памідора, след якога нечакана згубіў. Дон Пятрушка сачыў за кожным рухам Гарошынкі, ад яго стараўся не адстаць герцаг Мандарын, за якім, у сваю чаргу, рухаўся са сваім пузам на тачцы барон Апельсін. Ну, і завяршаў працэсію кавалер Памідор. Кожны ўважліва сачыў за перамяшчэннямі таго, хто быў наперадзе.

У нейкі момант дон Пятрушка, зрэзаўшы вугал, апынуўся перадазе Гарошынкі. На гэтую ўзаемную слежку была патрачана цэлая ноч. У выніку да раніцы пра галоўныя падзеі, што адбыліся ў краіне, гэтая кампанія ведала роўна столькі ж, колькі да заходу сонца. Гэта значыць, нічога. Урэшце, смяротна стомленыя, яны сталі паціху набліжацца да замка. Сустрэўшыся

адзін з другім у аляях парка, яны ветліва павіталіся і, як гэта было прынята, пацікавіліся здароўем адзін другога. Пра свае начныя прыгоды кожны прыдумляў розныя небыліцы.

— Дзе вы былі? — пацікавіўся Памідор у сін'ёра Гарошынкі.

— Мой брат учора ажаніўся, дык я быў у яго сведкам на вяселлі.

— Дзіўна, хіба бываюць вяселлі па начах?

— Мой брат — вялікі арыгінал: у яго усё не так, як у людзей, — адказаў адвакат.

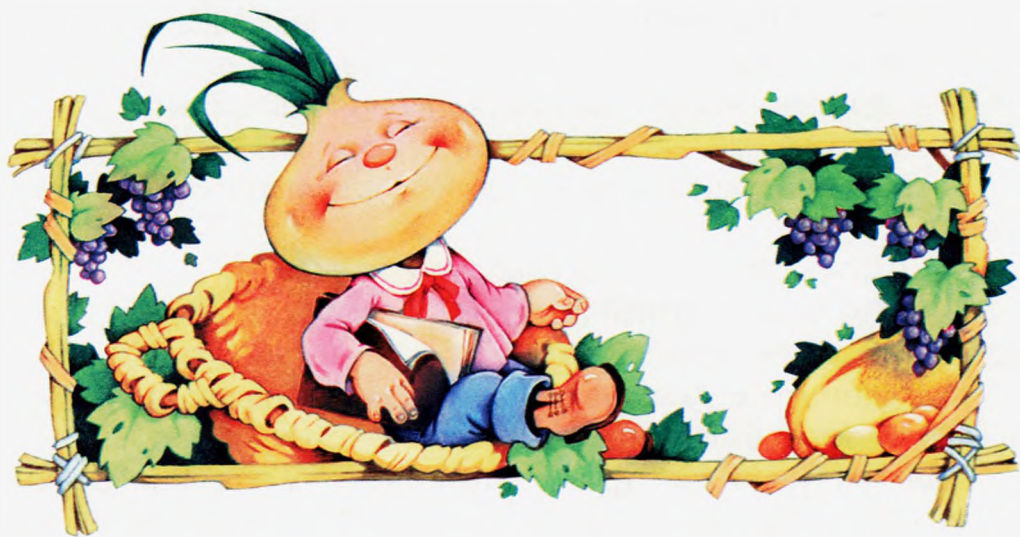
Памідор усміхнуўся пра сябе: ён выдатна ведаў, што ў Гарошынкі ніколі не было братоў.

Дон Пятрушка, сказаў, што хадзіў на пошту, а герцаг і барон у адзін голас заявілі, што хадзілі на возера на рыбалку. Пры гэтым абодва моцна здзіўляліся, што не сустрэліся там.

Усе настолькі стаміліся, што ішлі да замка з амаль што заплюшчанымі вачыма, і таму толькі адзін з іх убачыў, што на самай высокай вежы замка развяваецца сцяг Рэспублікі.

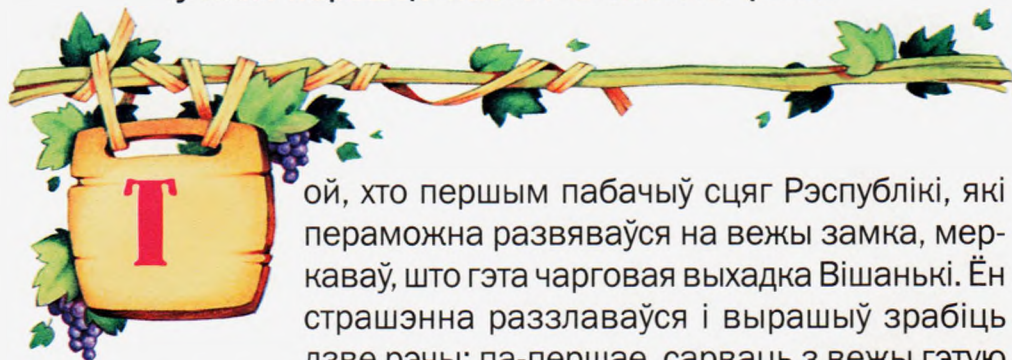
Яго толькі што ўзнялі Чыпаліна і Вішанька. Яны стаялі побач са сцягам і з нецярпліваасцю чакалі, што будзе далей.

Раздзел 30,

у якім нарэшце настае шчаслівы фінал

Той, хто першым пабачыў сцяг Рэспублікі, які пераможна развяваўся на вежы замка, меркаваў, што гэта чарговая выхадка Вішанькі. Ён страшэнна раззлаваўся і вырашыў зрабіць дзве рэчы: па-першае, сарваць з вежы гэтую агідную анучу і, па-другое, як мае быць адлупцаваць юнага графа, які на гэты раз перайшоў усе межы.

І вось, гэты адзіны упарта і імкліва падымаецца па лесвіцы вежы, пераступаючы адразу праз дзве прыступкі. Яго страшныя крокі раздаюцца на гэтых прыступках, бы ўдары молата. І з кожным крокам ён быццам раздзімаецца ад злосці.

Яго так разносіць ва ўсе бакі, што, здаецца, урэшце ён не зможа пралезці ў дзверцы, якія вядуць на пляцоўку вежы, дзе замацаваны сцяг. Гэтыя страшныя крокі настолькі гучныя, што, здаецца, і нам чуваць іх зараз. Яшчэ зусім крыху, і ён будзе на верхняй пляцоўцы, дзе замацаваны сцяг. Дойдзе ён ці не дойдзе?

Ага, вось ён і дайшоў. Але ад шалёнай неўтаймоўнай злосці, якая яго распірала, кавалер Памідор (а гэта, безумоўна, быў ён; я мяркую, што вы яго пазналі адразу!) настолькі раздзьмуўся, стаў такім шырокім, што дзверцы на верхнюю пляцоўку зрабіліся занадта для яго вузкімі.

Кавалер бездапаможна захраснуў у гэтых дзвярах у якіх-небудзь двух кроках ад ненавіснага сцяга і не змог сарваць яго. Што сарваць, ён не змог дакрануцца да яго нават адным пальцам. А побач са сцягам і Вішанькам, які нервова праціраў свае акуляры, хіба не Чыпаліна ўласнай персонай? Так, гэта ён — самы ненавісны вораг кавалера, які прымусіў яго плакаць упершыню ў жыцці.

— Добры дзень, сіньёр кавалер! — раскланяўся Чыпаліна.

Асцярожней, Чыпаліна! Пакланіўшыся, ты страшэнна рызыкуеш, бо кавалеру дастаткова толькі працягнуць руку!..

На жаль, наша папярэджанне спазнілася. У выніку свайго вышталцонага паклону галава Чыпаліны апынулася на дасяжнай кавалеру адлегласці. І той свайго шанцу не ўпусціў, раз'юшана схапіўшы нашага героя за валасы. Ну зусім так, як падчас першай іх сустрэчы, калі кавалер наведаўся ў сяло.

Памідор настолькі раззлаваўся, што зусім забыўся пра той выпадак, зусім забыўся, чым гэта тады для яго скончылася. А скончылася ўсё, як і ў першы раз. Ён так моцна рвануў хлопчыка за цыбульныя валасы, што іх пасма засталася ў яго далоні. І кавалер ізноў адчуў вострую рэзь у вачах, і слёзы, буйныя, як арэхі, пакаціліся з іх на прыступкі вежы: так, так, так...

Праўда, на гэты раз Памідор плакаў не толькі ад горычы цыбулі, а і ад вострага ўсведамлення сваёй канчатковай паразы ад гэтага хлапчука.

«Гэта канец! Канец!» — распачна думаў Памідор, а слёзы рэчкай разліваліся па яго шчоках і барадзе.

І сапраўды, гэта быў канец. Рушыліся ўсе спадзяванні кавалера. Але Чыпаліна быў велікадушным, ён не стаў учыняць расправы над сваім галоўным ворагам, хоць і меў такую магчымасць, а дазволіў яму спусціцца ўніз па лесвіцы і схавацца ў свой пакой, каб там наплакацца ўволю пра свой лёс.

Ну а што ж іншыя сінёры, што начуюць у гэтую ноч у замку? Яны яшчэ спяць спакойна і ні аб чым не падазраюць. Першым прачнуўся князь Лімон. Шум за вокнамі яго ўстрывожыў, і ён, замітусіўшыся, у адной бялізне выскачыў на вуліцу. І калі ўрэшце падняў вочы ўверх, то ўбачыў на вяршыні вежы рэспубліканскі сцяг. Спачатку князь аслупянеў, а потым, заплюшчыўшы вочы ад жаху, кінуўся ўцякаць куды вочы глядзяць, але хутка патрапіў акурат на тую самую рыхлую кучу гною, дзе ўжо быў дзень таму, і, спатыкнуўшыся, ізноў нырнуў у яе галавою. І неяк адразу супакоіўся, мяркуючы, што там яго наўрад ці нехта знойдзе.

Наступным прачнуўся барон Апельсін. Ён таксама захацеў на свежае паветра і раскатурхаў Фасоліну, які заўсёды вазіў на тачцы яго пуза. Спрасонку, не расплюшчваючы вачэй, старызнік цягнуў тачку, але калі ад яркага сонца вочы яго нарэшце раскрыліся, ён таксама ўбачыў на вежы замка сцяг. Барона Апельсіна быццам электрычным токам стукнула.

— Трымай тачку, трымай тачку! — закрычаў перапалоханы барон. Але Фасоліна ўжо не чуў яго ляманту, ён выпусціў тачку з рук, і барон, як і ў той раз, калі раздушыў цэлы атрад генералаў, пакаціўся, як снегавы камяк, уніз па ўзгорку і плюхнуўся ў басейн з чырвонымі рыбкамі.

Пачуўшы лямант барона, на вуліцу выскачыў, ледзь працёршы вочы, і герцаг Мандарын. Ён таксама заўважыў рэспубліканскі сцяг, які лунаў на вежы, імкліва падбег да басейна, ускочыў на мармуровага анёльчыка, з рота якога біў фантан, і істэрычна закрычаў:

— Зараз жа здыміце гэты жахлівы сцяг з вежы, а то я ўтаплюся!

— А мы зараз паглядзім, ці праўда гэта! — сказаў Фасоліна і падштурхнуў герцага ў ваду.

Хутка з басейна, праўда, не без цяжкасці выцягнулі барона, а за ім і герцага, у роце якога захрасла чырвоная рыбка.

З гэтага самага моманту ўсе падзеі пачалі развівацца з галавакружнай хуткасцю, адна падзея за другой, ды так імкліва, што цяжка было нават іх як след разгледзець. Гэта прыкладна як пры дэманстрацыі кінафільма, калі праектар, сапсаваўшыся, пачынае круціць ленту хутчэй, чым звычайна. І тады падзеі на экране пачынаюць значна хутчэй, чым у рэальнасці, мільгаць перад вачыма, і мы, зразумела, не паспяваем улавіць іх сутнасці. А потым, калі хуткасць праектара зноў становіцца нармальнай, мы ўсведамляем, што за прамінулы кавалак часу ўжо вельмі шмат чаго адбылося і мы цяпер далёка не ўсё, што бачым на экране, разумеем.

Князь Лімон вымушаны быў назаўсёды развітацца са сваім тронам і адправіцца ў выгнанне. За ім услед накіраваліся і графіні Вішні. Што датычыць князя, які зрабіў людзям шмат шкоды, то з ім усё зразумела. Але навошта было графіням браць з яго прыклад і на-

заўжды пакідаць радзіму? Бо, зразумела, ніхто не збіраўся рабіць ім нешта дрэннае. Але калі яны ўсвядомлена прынялі такое рашэнне, то, як кажуць, гладкай ім дарогі.

Барон Апельсін схуднеў так, што ад яго грандыёзнага пуза не засталася нават следу. Напачатку ён не мог нават крануцца з месца, бо гэтае яго пуза не было каму вазіць. Апельсін не мог сам здабываць сабе ежу, і яму давлялася некалькі тыдняў існаваць за кошт запасаў уласнага тлушчу. За гэты час барон страціў ледзь не палову сваёй вагі. Калі ён ізноў набыў здольнасць перамяшчацца самастойна, то напачатку спрабаваў прасіць міласціну, але яму нічога не давалі.

— Ты не сапраўдны жабрак. Такі здаровы бугай, а жабруеш. Ішоў бы лепш дзе-небудзь працаваць.

— Дык я ж нічога не ўмею, — апраўдваўся Апельсін.

— То ідзі на вакзал насільшчыкам, там працы заўсёды досыць.

Так урэшце барон і зрабіў. Праца насільшчыка была даволі рухавай, яна штодзень патрабавала вялікіх фізічных высілкаў, і

таму Апельсін даволі хутка стаў такім стройным, што яго ўжо нельга было пазнаць. У выніку з аднаго свайго касцюма ён здолеў пашыць для сябе цэлых шэсць. Але адзін са старых касцюмаў барон усё ж захаваў — на памяць для нашчадкаў. Калі да барона часам наведваюцца госці, то ён паказвае гэты касцюм пад вялікім сакрэтам.

— Глядзіце, якім я быў калісьці неверагодным таўстуном!

— Не можа быць! — дзівіліся госці.

— Вам цяжка паверыць у гэта? — задаволена ўсміхаўся барон. — Дык спытайце ў тых, хто мяне ведаў раней.

Ах, які тады быў час!.. За адзін дзень я мог з'есці столькі, колькі мне цяпер хапае на цэлых тры месяцы.

Вам, безумоўна, цікава, як склаўся лёс герцага Мандарына. А ён і ў такой сітуацыі па-ранейшаму і пальцам не варушыць, каб здабыць сабе кавалак хлеба. Герцаг сядзіць на шыі ў барона Апельсіна і жыве за яго кошт. Кожны раз, калі нейкае яго жаданне не выконваецца, Мандарын спрытна залазіць на верхавіну вулічнага ліхтара і пагражае адтуль кінуцца ўніз галавой. І барон, які з тых часоў, калі быў таўстуном, захаваў дабрыню ў сваім сэрцы, з уздыхам саступае свайму сваяку.

А вось дзядуля Цукіна пазбавіўся сваёй самай адметнай рысы — ён больш не ўздыхае. Цукіна стаў галоўным садоўнікам замка, а яго памочнікам працуе... хто б вы думалі? Ніколі не здагадаецца! Сам кавалер Памідор. Да кавалера паставіліся гуманна і даравалі ўсе яго грахі. Асноўны абавязак Памідора — саджаць капусту і даглядаць газоны. Так-так, сін'ёр Памідор цяпер сам косіць траву! Часам ён скардзіцца на свой лёс, але робіць гэта цішком, калі сустракаецца з донам Пятрушкам, які стаў працаваць швейцарам замка.

Вы можаце спытацца: а што стала з замкам графінь Вішань? У замка цяпер іншая функцыя — ён з'яўляецца школай, і дон Пятрушка адчыняе перад вучнямі дзверы. У школе, апроч прасторных класаў, ёсць вялікая зала для гульні ў настольны тэніс, зала для малявання, зала лялек, кіназала... Усяго і не пералічыш!..

Чыпаліна і Вішанька пасля ўсіх прыгодаў цяпер адны з самых прыкладных вучняў гэтай школы. Яны ся-

дзяць за адной партай і старанна вывучаюць арыфметыку, родную мову, гісторыю і іншыя прадметы, якія трэба ведаць, каб умець абараніцца ад розных круццалёў, махляроў і нягоднікаў.

— Не забывай, сын, — часта кажа цяпер стары Чыпалоне свайму сыну, — на свеце шмат прайдзісветаў, і тыя, каго мы прагналі, могуць яшчэ вярнуцца.

Але можна паспрачацца, што яны не вернуцца... Не вернецца і адвакат Гарошынка, які паспяшаўся знікнуць, бо ў яго, як чытач ведае, было нямала грахоў на сумленні. Кажуць, што ён працуе адвакатам дзесьці за мяжой.

Дарэчы, старастаю сяла стаў майстар Вінаградзінка, які цяпер, каб быць на вышыні свайго новага становішча, зусім адмовіўся ад звычкі чухаць галаву сагнутым шылам. Бывае, канечне, што ў вельмі складаных сітуацыях, калі патрабуюцца значныя духоўныя высілкі, ён чухае галаву алоўкам, але гэта здараецца нячаста.

Аднойчы раніцай жыхары сяла прачнуліся і ўбачылі на сценах сваіх дамоў надпісы: «Няхай жыве наш стараста!»

Таўстуха Гарбузіха да хрыпаты стала спрачацца, што гэтыя надпісы зрабіў сам майстар Вінаградзінка.

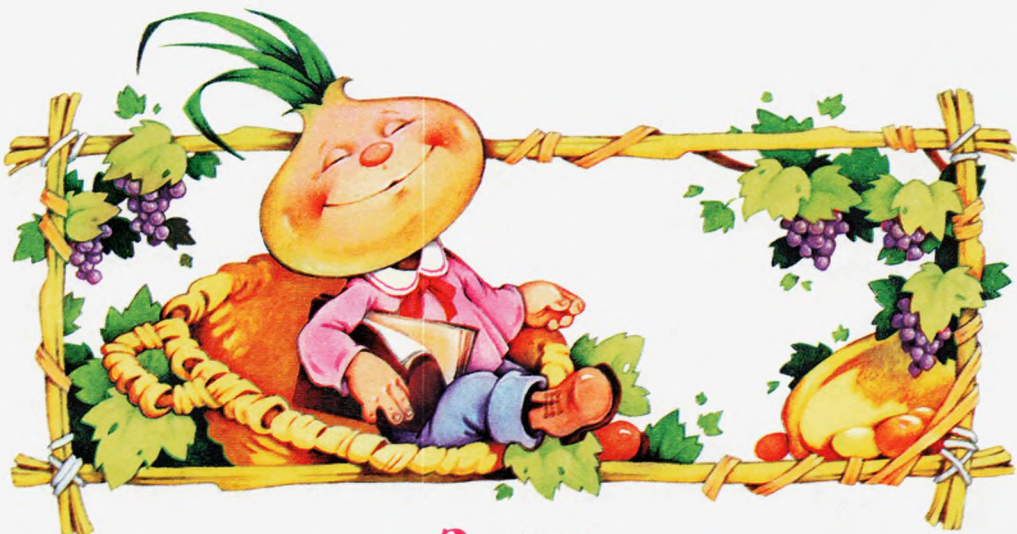
— Добрая цаца наш стараста! — бурчэла Гарбузіха. — Бадзяецца па начах па сяле і піша на сценах сабе здравіцы.

Але гэта відавочны паклёп на Вінаградзінку. Надпісы — справа рук Цыбулі-Парэя, нават і не яго рук, а яго вусоў. Ён рабіў тыя надпісы, макаючы кончыкі вусоў у чарнільніцу. Так, гэта зрабіў Цыбуля-Парэй. Мы не баімся адкрыць вам праўду, бо ў вас яшчэ няма вусоў і вы не будзеце браць з яго прыклад.

Вось наша гісторыя і наблізілася да канца. Свет вялікі, і ў ім ёсць шмат іншых замкаў, шмат іншых махляроў накшталт Лімона. Але ў былым замку графінь Вішань іх больш няма, а ў іх парку цяпер гуляюць дзеці.

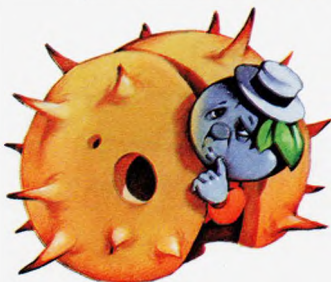
І хай будзе так заўсёды!

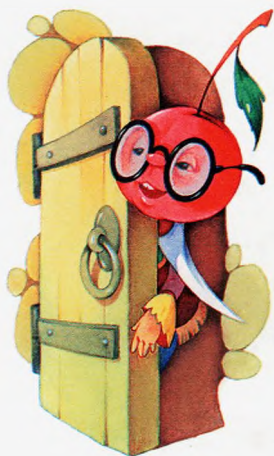

Змест

Раздзел 1, у якім Чыпалоне наступае на нагу князю Лімону	3
Раздзел 2, у якім распавядаецца пра тое, як дзядуля Цукіна, значыць Кабачок, пабудаваў свой дамок	11
Раздзел 3, у якім Тысячаножка прывёў сваіх сыноў да шаўца	24
Раздзел 4, у якім люты сабака Масціна трапляе ў пастку, якую прыдумаў Чыпаліна	27
Раздзел 5, у якім Чарніца папярэджвае злодзеяў і вешае для іх перад дзвярыма званочак	33
Раздзел 6, у якім распавядаецца пра тое, як цяжка барону Апельсіну насіць свой живот	38

Раздзел 7,
у якім Вішанька парушае правілы,
што ўстанавіў дон Пятрушка 49

Раздзел 8,
у якім у Вішанькі выяўляецца
страшэнная хвароба 58

Раздзел 9,
у якім мышы церпяць паражэнне, у той час як
кавалер Памідор святкуе трыумф 64

Раздзел 10,
у якім Чыпаліна, сустрэўшыся з Кратом,
памяняў адну падземную камеру на іншую 75

Раздзел 11,
у якім распавядаецца, чаму сіньёр Памідор
спіць у шкарпэтках 88

Раздзел 12,
у якім распавядаецца, як без віны пацярпеў
Цыбуля-Парэй 97

Раздзел 13,
у якім сіньёр Гарошынка міжволі
ратуе жыццё кавалеру Памідору 105

Раздзел 14,
у якім распавядаецца пра пакаранне
смерцю сіньёра Гарошынкі і пра тое,
чаму ён не трапіў у рай 110

Раздзел 15,
які тлумачыць, што адбылося насамрэч 112

Раздзел 16,
у якім распавядаецца аб прыгодах дэтэктыва
Караціны і яго вернага сабакі 118

Раздзел 17,
у якім Чыпаліна заводзіць сяброўства з
дабрадушным мядзведзем 140

Раздзел 18,
пра разважлівага слана і цюленя-балбатуна 148

Раздзел 19, у якім распавядаецца пра падарожжа ў дзіўным вагоне	158
Раздзел 20, у якім распавядаецца пра тое, як Чыпаліна з сябрамі захапіў замак	167
Раздзел 21, у якім герцаг Мандарын пасылае сігнал SOS	175
Раздзел 22, у якім барон Апельсін раздушыў два дзесяткі генералаў князя Лімона	184
Раздзел 23, у якім Чыпаліну здрадзілі, і ён вяртаецца ў турму	190
Раздзел 24, дзе распавядаецца аб адказным даручэнні, якое Чыпаліна даў Кульгачу	197
Раздзел 25, у якім паштальён Кульгач гіне смерцю храбрых, выконваючы свой абавязак	202
Раздзел 26, дзе распавядаецца пра ўцёкі з турмы не толькі вязняў, але і турэмшчыкаў	213
Раздзел 27, у якім правіцель Лімон быў нарэшце пакараны за сваю жорсткасць	222
Раздзел 28, у якім кавалер Памідор накладвае падатак на навальніцу і туман	227

Раздзел 29, у якім напалоханы Лімон спрабуе змяніць законы прыроды	236
Раздзел 30, у якім нарэшце настае шчаслівы фінал.....	244

Да знакамітага дзіцячага пісьменніка Джані Радары вядомасць прыйшла пасля выхаду яго першай кнігі «Прыгоды Чыпаліны» (1951 г.), перакладзенай затым на вялікае мноства моваў. Персанажаў гэтай кнігі прыдумалі Джані Радары і Рауль Вердзіні ў 1950 годзе для дзіцячага часопіса «Піянер». Шматлікія пакаленні юных чытачоў з захапленнем сачылі за неверагоднымі прыгодамі Чыпаліны (хлопчыка-цыбулінкі), шаўца Вінаградзінкі, князя Лімона, дзядулі Цукіны і каварнага кавалера Памідора. І ў нашы дні кніга па-ранейшаму захапляльная і цікавая, як і ўсялякі таленавіты твор.

Пяру Дж. Радары належыць вялікая колькасць дзіцячых вершаў і казачных аповесцяў, сярод якіх «Падарожжа Блакітнай стралы», «Джэльсаміна ў краіне лгуноў», «Казкі па тэлефоне» і інш. Многія з іх перакладзеныя на рускую мову. Па матывах твораў пісьменніка створаны мастацкія і мультыплікацыйныя фільмы, п'есы для дзіцячых драматычных, лялечных і радыётэатраў.

У 1970 годзе Дж. Радары была прысуджана прэмія Андэрсена. Гэта прызнанне яго вялікіх заслугаў у галіне дзіцячай літаратуры.

Літаратурна-мастацкае выданне

ДЖАЊІ РАДАРЫ

ПРЫГОДЫ ЧЫПАЛІНЫ

ДЛЯ МАЛОДШАГА ШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

Мастак С. Самсоненка

Адказны за выпуск І. В. Рэзько

Падпісана да друку з гатовых дыяпазітываў заказчыка 28.05.2010.

Фармат 70×90¹/₁₆. Папера афсетная. Друк афсетны.

Умоў. друк. арк. 18,72. Тыраж 3000 экз. Заказ 808.

ТАА «Харвест». ЛІ № 02330/0494377 ад 16.03.2009.

Рэспубліка Беларусь, 220013, Мінск, вул. Кульман, д. 1, корп. 3, пав. 4, к. 42.

Е-mail рэдакцыі: harvest@anitex.by

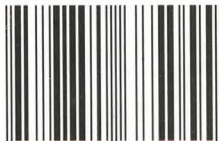
ААТ «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа»

ЛД №02330/0150496 ад 11.03.2009.

Рэспубліка Беларусь, 220600, Мінск, вул. Чырвоная, 23.

ISBN 978-985-16-8505-5

9 789851 685055

*Смелая
Сурьба*

Сурьба

**УБИЛАСИ
БИ**

